

พระราชนิพนธ์

กฏวิธีปกครองพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ปัญหาที่รอทางออก

การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
๘/๒๓ ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทร. ๔๑๑-๓๓๓๔

การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่ร่อทางออก

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ISBN 974-7011-01-8

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม ๒๕๒๕

จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๓๐ บาท

แบบปก

สมเกียรติ แซ่ตั้ง

จัดจำหน่าย

สายส่งศึกษิต บริษัทเค็ดัดไทย จำกัด

๓๐๓/๓ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ

กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๓๓-๒๓๕๒

การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่ร่อทางออก

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

กองงานอำนวยการ
วัดญาณสังขาร จ.นนทบุรี

(Handwritten signature)

มูลนิธิโกมลคีมทอง

มูลนิธิโกมลคีมทอง

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้
เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔

เลขทอนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔

กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้
เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖

เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

๑. นายอุดม เข็นฤดี
๒. นายป๋วย อึ๊งภากรณ์
๓. ม.ร.ว. พัฒนาไชย ไชยันต์
๔. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์
๕. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์
๖. นายพิภพ ธงไชย
๗. นายกรุณา กุศลาสัย
๘. นายชาญวิทย์ อร่ามฤทธิ
๙. นายแพทย์ประเวศ วะสี
๑๐. นายประกอบ กุปรัตน์
๑๑. นายนริศ ชัยสูตร
๑๒. นายสรรพสิทธิ์ กุมภ์ประพันธ์
๑๓. นายอุทัย ดุลยเกษม
๑๔. นางสาวรสนา โตสีตระกุล
๑๕. นางสาวอรศรี งามวิทยาพงศ์

ประธาน

รองประธาน

เหรัญญิก

ที่ปรึกษากฎหมาย

ผู้จัดการ

ผู้ช่วยผู้จัดการ

เลขานุการ

ผู้ช่วยเลขานุการ

คณะบรรณาธิการ

พระไพศาล วิสาโล

พระคณฺฐี เมธงฺกุโร

นายพิภพ ธงไชย

นายนริศ ชัยสูตร

นายประกอบ คุปรัตน์

นายสรรพสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์

นายอุทัย คลยเกษม

นางสาวสุจิตรา สุดเดี่ยวไกร

นางสาวนันทนา พรหมมลมาศ

นางสาวสมถวิล วิริยะสุนน

นางสาวฐิติมา คุนศิริานนท์

คำนำสำนักพิมพ์

การศึกษาของคณะสงฆ์มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในด้านที่เป็นเครื่องเสริมสร้างคุณภาพแก่บุคลากรที่เป็นกำลังของพระศาสนา ในปัจจุบันและอนาคต และในด้านที่เป็นช่องทางให้ผู้เสียเปรียบได้เคลื่อนย้ายสถานะทางสังคม ทำให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ก็มีปัญหาที่สั่งสมมายาวนาน และมีความสลับซับซ้อน ยากที่จะเข้าใจ เพราะเกี่ยวพันกับปัญหาและเงื่อนไขอื่น ๆ ของสังคมด้วย ความไม่เข้าใจปัญหานี้มิใช่จะมีแต่ในบรรดาผู้บริหารการศึกษาคณะสงฆ์มาแต่เดิม ซึ่งขาดความใส่ใจติดตามให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่เท่านั้น หากบรรดาผู้บริหารการศึกษาในระบบใหม่ ซึ่งไม่คุ้นเคย

การศึกษาในระบบเดิม ก็ขาดความตระหนักและเข้าใจคุณค่าของสถาบันที่ตกทอดมาจากอดีตอย่างตีพอบเช่นกัน ความไม่เข้าใจปัญหาดังกล่าว ทำให้ไม่สามารถแก้ไขหรือป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นให้ดีเท่าที่ควร ยิ่งกว่านั้นยังอาจเป็นอุปสรรคแก่การจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับสมัยและสอดคล้องกับเงื่อนไขสภาพสังคมที่มีอยู่ด้วย

หนังสือ *การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก* นี้ ได้รวบรวมข้อเขียนของท่านเจ้าคุณพระราชมุนีในที่ต่าง ๆ รวม ๓ แห่ง เพื่อนำเสนอความเข้าใจปัญหาดังกล่าว และเพื่อช่วยกันคิดค้นหาทางออกในหมู่ผู้สนใจและรับผิดชอบปัญหานี้ให้จริงจัง ดังคำยำเตือนของท่านผู้เขียนตอนหนึ่งว่า

“นักสังคมวิทยาใด ไม่เข้าใจปัญหาการศึกษาของพระภิกษุสามเณร จะให้ยอมรับได้อย่างไรว่านักสังคมวิทยานั้น รู้จักสังคมไทยแท้จริง

ผู้บริหารการศึกษาใด ไม่เอาใจใส่การศึกษาของพระภิกษุสามเณร จะให้เชื่อได้อย่างไรว่าผู้บริหารการศึกษานั้น สนใจแท้จริงในปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา

รัฐบาลใด ไม่ยอมแก้ไขปัญหาการศึกษาของพระภิกษุสามเณร จะให้นับถือได้อย่างไรว่ารัฐบาลนั้น ใฝ่ใจแท้จริงที่จะแก้

ไขปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาและกำจัดความทุกข์ยาก
เดือดร้อนของประชาชนชาวชนบทผู้ยากไร้

ข้อเขียนเรื่อง “พุทธศาสนากับการศึกษา” ซึ่งนับเป็นชิ้น
แรกในเล่มนี้ เป็นเสมือนคำนำที่ช่วยให้เข้าใจภูมิหลังและคุณค่า
ทางการศึกษาของสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยอย่างสังเขป ส่วนเรื่อง
“มหาวิทยาลัยสงฆ์ : แหล่งรวมคุณค่าแห่งการศึกษาของพระสงฆ์”
นั้น เป็นบทความหลักของเล่ม ที่จะชี้แจงปัญหาที่รอกทางออก
พร้อมด้วยอุปมาอุปไมยให้เข้าใจอย่างกระจ่างแจ้ง ได้อรรถรสและ
ภาพพจน์ที่ชัดเจน ส่วนเรื่องสุดท้ายคือ “ข้อควรทราบเกี่ยวกับ
การศึกษาของคณะสงฆ์” นั้น เป็นการสรุปย่อข้อเสนอเกี่ยวกับ
หลักการที่ควรคำนึง ในการจัดการศึกษา อย่างคร่าว ๆ พอเป็น
แนวทางสำหรับประกอบการพิจารณาในรายละเอียดต่อไป

ในภาคผนวก ยังได้พิมพ์ “ความเป็นมาของพระราช-
บัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์” และ “พระราชบัญญัติกำหนดรทยฐานะ
ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา” ไว้ด้วย เพื่อเสริมให้ผู้อ่าน
พิจารณาประกอบกับเรื่อง “มหาวิทยาลัยสงฆ์ : แหล่งรวมคุณค่า
แห่งการศึกษาของพระสงฆ์” โดยที่ข้อเขียนดังกล่าวนั้นเขียนขึ้น
เมื่อครั้งที่ยังมีได้มีการรับรองฐานะและปริญญาของมหาวิทยาลัย

สงฆ์ แต่ในปัจจุบันนี้มีพระราชบัญญัติรับรองปริญญาบัตรชั้นต้น
แล้ว แต่ยังมีข้อควรดำเนินการปรับปรุงให้ก้าวหน้าและครบ
สมบูรณ์ถึงขั้นสูงสุด รวมทั้งควรให้มีการรับรองฐานะทางกฎหมาย
ให้ชัดเจน มั่นคงและแน่นอนอีกด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ผู้รวบรวมพิมพ์ได้จัดทำ
สารบัญชั้กันหัวข้อย่อยขึ้นคร่าวๆ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านได้รับความสะดวก
มากขึ้น ในการติดตามเนื้อหา หรือค้นหาหัวข้อเฉพาะที่ต้องการ
อ่านได้เร็วขึ้น แต่หัวข้อที่ทำขึ้นอย่างไม่เป็นทางการนี้ มิใช่ของ
ผู้เขียน และอาจมีความบกพร่องหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง
ในการใช้หรืออ้าง ผู้อ่านจึงควรตรวจดูเนื้อหาโดยพิสดารของ
ผู้เขียนเป็นสำคัญด้วยเสมอ

มูลนิธิหวังว่า ข้อเขียนในเล่มนี้ ซึ่งมีเนื้อหาสืบเนื่องต่อ
จากชุด *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย* ที่มูลนิธิได้จัดพิมพ์ออกมาแล้ว
คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านซึ่งเกี่ยวข้องและสนใจห่วงใยการศึกษา
ของคณะสงฆ์ตามสมควร และหากมีทางออกที่ชัดเจน เห็นลู่ทาง
ไกลไปกว่านี้ ทางมูลนิธิก็จะได้รวบรวมเสนอเป็นลำดับต่อไป

มูลนิธิขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชาวงษ์ณี ที่
กรุณามอบลิขสิทธิ์ในการพิมพ์ให้เปล่าแก่มูลนิธิมาโดยตลอด นับ

แต่เรื่อง *ปรัชญาการศึกษาไทย, พุทธศาสนากับสังคมไทย, ลักษณะสังคมพุทธ* รวมทั้งเล่มล่าสุดคือ *ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย* ซึ่งผู้สนใจการแก้ไขปัญหาสังคมไทยโดยนัยแห่งพุทธธรรม ควรจะหามาอ่านประกอบเพิ่มเติมด้วย

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

มิถุนายน ๒๕๒๕

คำอนุโมทนา

มูลนิธิโกมลคีมทอง มีฉันทะที่จะเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้อุตสาหะรวบรวมข้อเขียน บทความ และคำบรรยายในโอกาสต่าง ๆ ของผู้เขียน จัดประมวลเป็นหมวดแล้วขออนุญาตพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม เฉพาะเล่มนี้ให้ชื่อว่า *การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก* ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะเป็นการช่วยกันเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ อันจะอำนวยประโยชน์ ทั้งในทางวิชาการ และในการเจริญกุศลธรรม

สิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้ง ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ ในแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียน เท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่าโดยบุคคลหรือสถาบันใด ทั้งนี้ ด้วยถือว่า

ความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความมั่งคั่งแห่งสัมมา
ปัญญา ที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมทานนั้น จักเป็นผลสนองที่มีคุณค่า
ค่าสูงสุด

ขออนุโมทนาต่อมูลนิธิโกมลคีมทอง ที่ได้มีฉันทะและ
วิริยะ ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือชั้นเผยแผ่ ให้เป็นไปตาม
วัตถุประสงค์ของมูลนิธิในการบำเพ็ญประโยชน์ ตั้งตั้งแต่พระ
คชปฏิ เมธงกูโร ผู้เริ่มงานประมวลและจัดประเภทข้อเขียนคำ
บรรยายเหล่านั้น อันเกื้อกูลแก่การจัดพิมพ์ของมูลนิธิ ขอกุศล
กรรมร่วมกัน จงอำนวยผลเพื่อประโยชน์สุขของหมู่ชน ตลอด
กาลนาน

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

มิถุนายน ๒๕๒๘

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์

คำอนุโมทนา

สารบัญเรื่อง

สารบัญหัวข้อย่อย

พุทธศาสนากับการศึกษา

๑

มหาวิทยาลัยสงฆ์ :

แหล่งรวมคุณค่าแห่งการศึกษาของพระสงฆ์

๑๘

ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์

๑๓๘

ภาคผนวก

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์

๑๖๘

พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะของผู้สำเร็จ

วิชาการพระพุทธศาสนา

๒๐๒

สารบัญหัวข้อย่อย

พุทธศาสนากับการศึกษา

ประเพณีที่เป็นพื้นฐานแห่งสภาพการศึกษา
ปัจจุบัน

๒

๑. วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและพระสงฆ์เป็นครู
๒. ประเพณีบวชเพื่อเรียน

๒

๓

ภาวะการณ์ที่เป็นสาเหตุสำคัญแห่งสภาพ
การศึกษาในปัจจุบัน

๓

๑. รัฐจัดระบบการศึกษาใหม่โดยแยกออกไปจากวัด
๒. รัฐไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา
อย่างทั่วถึง

๓

๔

สรุปสภาพปัจจุบัน (ผลที่เกิดขึ้น)

๕

๑. ชาวชนบทอาศัยประเพณีบวชเรียนเป็นทางผ่าน
เพื่อโอกาสในการศึกษา
๒. วัดเป็นที่พักอาศัยเล่าเรียนของลูกหลานชาวไร่
ชาวนาและเป็นชุมชนชนบทกลางกรุง

๕

๖

๓. ประเพณีการบวชช่วงเข้าพรรษายังมีคุณค่าควร
สนับสนุนส่งเสริม ๕
๔. กระแสใหม่ของการบวชเริ่มขึ้นแล้ว แต่ยังมีได้มีการ
เตรียมรับคนหนุ่มที่ตั้งใจเข้ามาบวชในกระแสใหม่นี้ ๑๒
๕. ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน (ชาวเมือง)
ห่างเหินออกจากวัดมากขึ้น ๑๒
- ท่าทีที่ถูกต้องของผู้บริหารการศึกษาของ
คณะสงฆ์และภิกษุสามเณรผู้เล่าเรียน ๑๖

มหาวิทยาลัยสงฆ์ :

แหล่งรวมคุณค่าแห่งการศึกษาของพระสงฆ์

ความเป็นมาและความหวังตั้งใจในการ

จัดตั้งกิจการอุดมศึกษา

๑๕

ความมุ่งหวังและความหมายของความคิดจะตั้ง

วัดรัตนโกสินทรสากฉวีวิทยาลัย

๒๒

๑. ประเพณีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันในทาง
การศึกษา ระหว่างวัดกับบ้านเมือง ยังคงสืบ
ต่อมาไม่ขาดสาย

๒๒

๒. การศึกษาของวัดสำหรับภิกษุสามเณรเป็นภารกิจ
ของรัฐ

๒๕

๓. สนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีการศึกษาวิชาชั้นสูง
แบบสมัยใหม่สำหรับทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ด้วย

๒๖

ประเพณีบวชเรียนกับคติเรื่องวัดเป็นแหล่งการ

ศึกษาของมวลชน ในสมัยสุโขทัย อยุธยา และ

ต้นรัตนโกสินทร์

๓๐

กระแสความคิดในการจัดการศึกษาแห่งชาติ

ยุคใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อสิ้นสุริยราชกาลที่ ๕

และผลที่เกิดขึ้น

๓๖

สภาพปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ๔๑

ก. ในแง่ที่เกี่ยวกับรัฐ ๔๑

ตัวอย่างและข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับผลร้าย

ของการที่รัฐไม่ยอมรับปัญหา ๔๒

- ข้อคิดที่ ๑ รัฐได้ทำให้ช่องว่างทางการศึกษาขยายกว้างขึ้น ๔๕

- ข้อคิดที่ ๒ ชาวเมืองได้ละเลยหน้าที่รับผิดชอบของตน
และผลักภาระหน้าที่ต่อศาสนาให้คนชนบทรับผิดชอบ ๔๖

- ข้อคิดที่ ๓ รัฐและผู้บริหารการศึกษาขาดความรู้
ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาและสังคมไทย ๔๕

ความสับสน ไร้ระเบียบ และขาดประสิทธิภาพ
ที่เกิดขึ้น ๕๐

บทบาทของวัดที่ช่วยลดช่องว่างระหว่าง
เมืองกรุงและชนบท ๔๒

ข. ในแง่ที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ ๕๔

สภาพความเสื่อมโทรมของการศึกษาของคณะสงฆ์
ที่เห็นได้ชัด ๕๕

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับปัญหาที่เกี่ยวข้อง
กับการศึกษา ๖๑

- ประชาชนและพระผู้ใหญ่สนใจการสร้างวัด
ยิ่งกว่าบำรุงการศึกษา ๕๒

๒. รัฐไม่ยอมรับรู้สภาพความจริงของคนที่อยู่นอกระบบการศึกษาของรัฐ ๘๐
๓. คณะสงฆ์ไม่รู้และไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริงของปัญหา ๘๑
๔. สังคมเมืองและปัญญาชนไม่เข้าใจปัญหาและมีทัศนคติที่ผิด ๘๒

มหาวิทยาลัยสงฆ์กับบทบาทหน้าที่

ทั้ง ๒ ด้านในเวลาเดียวกัน ๘๕

ความมุ่งหมายในการสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ ๘๖

ขอบเขตของวิชาการที่จะให้ภิกษุสามเณรศึกษา ๘๘

ผลดีของการที่พระสงฆ์มีความรู้ทั้งทาง

ปริยัติธรรมและวิชาสามัญ ๘๐

๑. ความรู้ทางโลกเป็นฐานและทางเดินแก่ความรู้ทางธรรม ๘๑

๒. การรู้จักโลกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงคือการรู้ธรรม ๘๓

พิจารณาหลักสูตรของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ๘๕

ผลเสียของการไม่ยอมรับความจริงเรื่องการศึกษาเป็นทางผ่าน ๑๐๒

ผลร้ายของการไม่จัดและไม่สนับสนุนให้พระภิกษุเรียนวิชาสามัญใหม่ด้วยกลัวว่าเรียนแล้วจะสึก ๑๐๓

ผลร้ายของการปิดช่องทางไม่ให้พระสีกด้วยการไม่ รับรองหรือไม่เทียบความรู้ให้	๑๐๖
คุณค่าของการศึกษาของพระสงฆ์ในสังคมไทย	๑๐๘
๑. คุณค่าในฐานะระบบการศึกษาตามแบบประเพณีเดิม	๑๐๕
๒. คุณค่าในฐานะเป็นช่องทางศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส	๑๑๐
สรุปประโยชน์ของการจัดการศึกษาที่ไม่ทอดทิ้ง สภาพความเป็นจริง	๑๑๖
๑. สนองวัตถุประสงค์พื้นฐานทางด้านพระศาสนา	๑๑๗
๒. เป็นแหล่งการศึกษาของมวลชน	๑๑๗
๓. เป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคม	๑๑๘
การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ต้องอาศัยความร่วมมือ จากรัฐด้วย	๑๒๐
บทบาทที่รัฐควรจะช่วยได้	๑๒๒
– ขอมรับรู้สภาพความเป็นจริงและให้ความสนใจ	๑๒๒
๑. สนับสนุนด้านทุนทรัพย์ให้เหมาะสม	๑๒๒
๒. ถอนเบกจการทรมุ้หน้าทรวรมับผัดชอบ	๑๒๒
๓. รับรองสถานะของระบบและสถาบันการศึกษาของ พระสงฆ์	๑๒๒
คุณลักษณะและคุณค่าของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน	๑๒๓

- เป็นสถานศึกษาที่ใหญ่ที่สุดของพระสงฆ์ ๑๒๓
 - เป็นแหล่งรวมที่มาของพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ๑๒๓
 - เป็นสถานศึกษากลางที่รับผู้เรียนจากเกือบทุกระบบการศึกษาที่คณะสงฆ์มีอยู่ ๑๒๓
 - เป็นตัวอย่างของการจัดการศึกษาควบคู่กันทั้งทาง
ธรรมทางโลก ๑๒๔
 - เป็นแหล่งค้นคว้าและเผยแพร่การศึกษาและปฏิบัติ-
ธรรมแก่สังคมชนบทและมวลชน ๑๒๔
 - ช่วยเร่งเร้าให้พระภิกษุสามเณรสนใจศึกษา
พระปริยัติธรรม ๑๒๕
 - ช่วยขยายขอบเขตการศึกษาวิชาปริยัติธรรมให้
กว้างขวางยิ่งขึ้น ๑๒๖
 - ช่วยยัดเวลาให้พระภิกษುದำรงสมณเพศและปฏิบัติ
ศาสนกิจยาวนานขึ้น ๑๒๖
 - ช่วยให้พระภิกษุสามเณร “อยู่ดีไปได้” ได้มากขึ้น ๑๒๗
- ความสำคัญของปัญหาการรับรองฐานะของ
มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๑๒๘
- ข้อควรคำนึงของผู้บริหารและผู้ศึกษาอยู่ใน
มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๑๓๕

ข้อควรทราบ

เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์

สภาพปัจจุบัน ปัญหา

และสาเหตุบางอย่างของปัญหา

๑๓๘

๑. ในด้านระบบการศึกษา ๑๓๘
๒. ในด้านการบริหารและดำเนินงาน ๑๔๐
๓. ในด้านผู้รับการศึกษา ๑๔๓
๔. ในด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผล ๑๔๕
๕. ในด้านนโยบายและขอบเขตของบริการศาสนศึกษา ๑๔๖
๖. ในด้านที่เกี่ยวข้องกับรัฐ ๑๔๘
๗. ในด้านความสัมพันธ์กับประชาชน ๑๕๐

หลักการสำคัญและข้อควรคำนึงพิเศษในการ

วางแผนการศึกษาของคณะสงฆ์

๑๕๑

๑. ต้องให้ประสานสอดคล้องรวมเข้าเป็นระบบใหญ่
อันเดียวกัน ๑๕๑
๒. ต้องให้มีการศึกษาพื้นฐานขึ้นระดับหนึ่ง ๑๕๒
๓. ต้องคำนึงถึงสภาพการขาดกำลังคน ๑๕๒
๔. ต้องยอมรับความจริงเกี่ยวกับการลาสิกขา
ของพระภิกษุสามเณร ๑๕๓

๕. ต้องให้เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นผู้นำ
ในชนบทด้วย ๑๕๓

๖. ต้องจัดการศึกษาอบรมอย่างเหมาะสมให้แก่
ผู้เข้ามาบวชชั่วคราวด้วย ๑๕๔

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแผนการศึกษาของคณะสงฆ์

หมวด ๑ ความมุ่งหมาย ๑๕๘

หมวด ๒ แนวนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์ ๑๖๐

หมวด ๓ ระบบการศึกษา ๑๖๒

หมวด ๔ การบริหารการศึกษา ๑๖๓

หมวด ๕ มาตรฐานการศึกษา ๑๖๔

หมวด ๖ ศิลปะ วัฒนธรรม จริยธรรม สถาปัตยกรรม
และกิจกรรมเยาวชน ๑๖๕

หมวด ๗ การรวมกำลังและแสวงหาความร่วมมือ
เพื่อการศึกษา ๑๖๖

พระพุทธศาสนากับการศึกษา

เมื่อพูดถึงเรื่องพระพุทธศาสนากับการศึกษา ก็มักคาดหมายกันได้ว่า จะมีการอ้างถึงความเจริญในอดีต เมื่อครั้งท้าวตเป็นศูนย์กลางการศึกษา พระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนจัดการเล่าเรียน การอ้างเช่นนี้เป็น การแสดงให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาต่อสังคม ซึ่งได้เคยมีมาแล้วก็จริง แต่ในเวลาเดียวกัน ก็เป็นเหมือนการพ้อตัวเองว่า เวลาที่คุณค่าและประโยชน์นั้นไม่สละเสียแล้ว นับได้ว่าเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้น การเมินหน้าจากภาพความสับสนขาดแคลนในปัจจุบัน หันไปเพลิดเพลิดนภากาศภูมิไจกับอดีตอันไพบุลย์ อาจมองได้ว่าเป็นเหมือนอาการของคนสิ้นหวัง ที่หนีความเศร้าในปัจจุบัน หันกลับไปรำพึงความหลัง ชื่นชมกับความ

สุขสมหวังในอดีต จึงน่าจะมิใช่เป็นสิ่งมงคล หรือเครื่องหมายแห่ง
ความเจริญก้าวหน้าที่ควรยินดีอะไรนัก

บทความเรื่องนี้ ก็คงเข้าทำนองบทความอื่นๆ ในประเภท
เดียวกันคือ ถอยหลังไปทวงอดีตอีกว่า วัดเคยเป็นศูนย์กลางการ
ศึกษาเล่าเรียนของสังคมไทย และพระภิกษุสงฆ์เคยมีบทบาทสำคัญ
เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่ชุมชนมาแต่โบราณ อย่างไรก็ตาม
กาน ในบทความนี้จะไม่ทวนกลับไปพรรณนาว่า วัดเคยเป็นแหล่ง
การศึกษาอย่างไร พระสงฆ์เคยเป็นผู้ให้การศึกษาอย่างไร เพียง
แต่ยกขึ้นอ้างไว้สำหรับเชื่อมโยงกับปัจจุบันเท่านั้น จุดมุ่งสำคัญอยู่
ที่ จะพูดพอให้เห็นว่า แม้ในเวลา^{นี้} พระพุทธศาสนาก็มิใช่จะ
สนับสนุนความสำคัญทางการศึกษาไปเสียทีเดียว ยังคงมีบทบาท
หลงเหลือรอดคมีรอดตาอยู่บ้าง และบางที่สิ่งที่หลงเหลืออยู่^{นี้} ก็มี
ความสำคัญแก่สังคมไทยไม่น้อยเลย

มีประเพณีสำคัญของไทยทางด้านพระพุทธศาสนากับการ
ศึกษาอยู่ ๒ อย่าง ที่เป็นพื้นฐานแห่งสภาพปัจจุบันในทางการศึกษา
ของพระพุทธศาสนา คือ

๑. ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน
และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ประเพณี^{นี้}
สำหรับชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจจะมองไม่ค่อยเห็น แต่

สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ว่าอาจจะไม่ถึงขั้นเป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอรู้สึกว่าเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย

๒. ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับเรียน เมื่อบวชก็ต้องเรียน หรือที่บวชก็เพื่อเรียน แล้วหมายความว่าไปถึงว่าบวชอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พียงอยู่ ไม่ใคร่อยู่พียงสึกไป กลายเป็นประเพณีบวชชั่วคราว ส่วนหนึ่งของประเพณีนี้ที่ยังรู้จักกันดีในปัจจุบัน ก็คือการบวช ๓ เดือน ที่กำลังหดสั้นลงเหลือ ๑ เดือน ครึ่งเดือน ตลอดจน ๗ วัน อย่างหนึ่ง และการที่เมื่อบวชแล้วจะสึกเมื่อไรก็ได้แล้วแต่สมัครใจ อย่างหนึ่ง

ความจริง ประเพณี ๒ อย่างนี้ เกี่ยวเนื่องกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่ในที่นี้แยกออกเป็นสอง เพราะผลที่สืบต่อมาถึงปัจจุบันแยกกันออกไป ดังจะเห็นข้างหน้า

มีเหตุการณ์และภาวะการณ์สำคัญ ๒ อย่างที่เป็นสาเหตุสำคัญ ทำให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีสภาพอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ

๑. การที่รัฐจัดระบบการศึกษาใหม่ตามแบบอย่างของตะวันตก และแยกการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ออกไปจากวัตรระยะแรกจัดโดยร่วมมือกับวัด ให้วัดมีส่วนร่วมรับผิดชอบอย่าง

สำคัญ ต่อมาห่างออกไปโดยลำดับ จนเรียกได้ว่าแยกโดยสิ้นเชิง

๒. การที่รัฐยังไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา สำหรับท่วยราษฎรอย่างทั่วถึง และยังไม่สามารถทำให้ประชาชนมีความเสมอภาคแห่งโอกาสที่จะได้รับการศึกษา โดยยังต้องเสียโอกาสไป เพราะสาเหตุทางภูมิศาสตร์ คือถิ่นที่อยู่ไม่มีที่เรียนบ้าง สาเหตุทางเศรษฐกิจ คือเรียนได้ดี แต่ไม่มีทุน จึงไม่ได้เรียนบ้าง

พูดอย่างนี้ เหมือนกับจะเป็นการค่อนข้างติเตียนทางฝ่ายรัฐว่าเป็นต้นเหตุของความเสื่อมเสีย แต่ความจริงไม่ใช่เช่นนั้น เรื่องที่พูดมาทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นข้อเท็จจริงที่ยอมรับกันอยู่แล้ว โดยเฉพาะข้อที่ ๒ นักการศึกษาเองก็ยกขึ้นพูดหรือกัน ทางกราก็กำลังพยายามหาทางแก้ไข และที่ตรงข้ามกับติเตียนก็คือ ข้อซึ่งจะบอกต่อไปว่า เพราะภาวการณ์ทางฝ่ายรัฐเป็นเช่นนั้นนั้นแหละ จึงทำให้วัดและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาททรงความสำคัญทางการศึกษาอยู่บ้าง แต่ถ้าหากรัฐได้กระทำกิจ ๒ ข้อข้างต้นนั้นสำเร็จ เรียบร้อยบริบูรณ์ดีแล้ว วัดและพระสงฆ์อาจจะสูญเสียบทบาทความสำคัญทางการศึกษาไปแล้วโดยสิ้นเชิงก็ได้ เรื่องนี้ไม่ต้องหันไปสมมติข้อใดก็ได้ ปัจจุบันก็กำลังเห็นชัดขึ้น ๆ ทุกทีว่า เมื่อรัฐขยายและกระจายบริการการศึกษาออกไปได้มากขึ้น ขยาย

ไปถึงไหน บทบาทและความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ก็ลดน้อยลงไปถึงนั้น หรือไม่ก็ต้องแปรรูปผิดแปลกออกไป เข้าใจว่าสาเหตุทางฝ่ายรัฐที่จะหมดไปซ้ำที่สุดหรือหลังสุด และจะช่วยให้วัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาททรงความสำคัญทางการศึกษาอยู่ได้ต่อไปอีกนานพอสมควร ก็คือ การขาดความเสมอภาคแห่งโอกาสที่จะได้รับการศึกษา เพราะสาเหตุทางเศรษฐกิจ เมื่อใดรัฐแก้ปัญหา ๒ ข้อข้างต้นนั้นได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อนั้นบทบาททางการศึกษาของวัดและพระสงฆ์อย่างที่เป็นอย่างอยู่ในปัจจุบัน จะต้องเสื่อมสูญหมดไป หรือมิฉะนั้น ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงอย่างผิดรูปผิดร่างไปไกล ทั้งนี้ขึ้นกับการที่ว่าจะทำการด้วยความรู้เท่าทัน และยอมรับความจริงหรือไม่เพียงใด

สภาพปัจจุบันที่เป็นผลเกิดจากประเพณี ๒ อย่างข้างต้น กระทบเข้ากับสาเหตุใหญ่ ๒ ประการที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ดังนี้

๑. เมื่อรัฐยังไม่มีกำลังพอที่จะขยายการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ หรือสำหรับมวลชนออกไปให้ทั่วถึง และยังไม่สามารถอำนวยความสะดวกทางการศึกษาแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคกัน ชาวนา ชาวชนบทผู้ยากจน ก็อาศัยประเพณีบวชเรียน และการที่วัดเป็นแหล่งการศึกษามาแต่โบราณนั้นเป็นช่องทาง ตลอดจนเป็นทางผ่านที่จะให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษาตามมีตามได้ ทำให้

เกิดผลตามมามากหลายอย่างเช่น

ก. ภิกษุสามเณรที่บวชอยู่ประจำวัดส่วนใหญ่ทั่วประเทศ (ราว ๒๓๐,๐๐๐ รูป) เป็นผู้มาจากครอบครัววัศสิกรที่ยากจนในชนบทห่างไกล พระภิกษุสามเณรเหล่านี้หลังไหลเข้าสู่วัดในเมืองและวัดในกรุง เพื่อการศึกษาชั้นสูงขึ้นไป ทำให้วัดทั้งหลายแม้แต่ในเมืองหลวง เป็นชุมชนชนบทกลางสังคมกรุง (พระภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำวัดในกรุงเทพฯ เป็นชาวชนบทเกินร้อยละ ๙๐)

ข. เป็นธรรมดาที่ว่า พระภิกษุสามเณรเหล่านี้ แม้โดยหน้าที่จะต้องศึกษาวิชาทางพระ แต่โดยพื้นฐานที่มาเดิมและเหตุผลดีงามบางอย่างช่วยสนับสนุน ย่อมมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะต้องการศึกษาวิชาทางโลกด้วย ยิ่งได้เห็นผู้ร่วมวัยที่เล่าเรียนอยู่ในระบบของรัฐ บางทีแรงที่ผลักดันความโน้มเอียงนั้นก็ยังมีมากขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของวัดและคณะสงฆ์ที่ว่า เมื่อยอมรับภิกษุสามเณรเหล่านี้เข้ามาบวชแล้ว จะมีวิธีการจูงใจหรือควบคุมให้เล่าเรียนวิชาทางพระได้มากเพียงใด ย่อมเอื้ออำนวยแก่ความต้องการที่จะศึกษาวิชาทางโลกแค่ไหน และเป็นธรรมดาอีกด้วยที่ว่า ความต้องการและทัศนคติของพระภิกษุสามเณรในวัยเล่าเรียน กับของคณะสงฆ์หรือพระสงฆ์ระดับบริหารจะขัดแย้งกัน ยิ่งความต้องการกับการศึกษาที่จัดให้หรืออนุญาตให้ ห่างกันออกไปมาก

เท่าใด ความขัดแย้งก็ยิ่งรุนแรงขึ้นเท่านั้น เรียกว่าคนสมัยใหม่บางพวกว่ายิ่งแหลมคมมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นที่ธรรมดาต่อไปอีกว่า พระสงฆ์ระดับบริหารจะเพิ่มความเป็นห่วง เมื่อห่วงมากก็มักโน้มไปในทางที่จะกดขี่หรือแม้กระทั่งบีบบังคับให้ภิกษุสามเณรอยู่ในกรอบที่ขีดให้ เรียกตามภาษาใหม่ว่าทำการในทางลบ ที่ไหนคราวใดมีกำลังอำนาจพอคุมไว้ได้ ก็อึดใจไปที่หนึ่งคราวหนึ่ง แต่ว่าโดยสถานการณ์ทั่วไปดูจะทรุดลงทุกที วิธีที่ได้ผลคิดว่าคงไม่พ้นวิโรธตามประเพณีของไทย คือใช้นโยบายตะล่อมเข้ามา และประสานประโยชน์เสีย ขยายความว่า ประเพณีไทยไม่รังเกียจการใช้ทางผ่าน^๑ ตรงข้ามกลับสนับสนุนให้ใช้ แต่ให้ผู้ใช้งานมีส่วนร่วมในการบำรุงทางด้วย ยิ่งใช้ทาง ทางยิ่งเจริญ ทั้งผู้ผ่านทาง ทั้งทางที่ผ่าน ทั้งชุมชนที่ทางผ่าน ต่างออกงามขึ้นด้วยกัน นอกจากนั้นก็จะมียานหนึ่งที่ยังคงอยู่ทำงานประจำทางตลอดไป

ค. เมื่อพระเถระท้องถิ่นจากชนบทหลงไหลเข้าทางผ่านเพื่อ

-
๑. พึงเข้าใจว่า การใช้คำว่า 'ทางผ่าน' ในที่นี้ เป็นการพูดเพื่อบรรยายสภาพหรือเพื่อแสดงปรากฏการณ์ทางสังคมเท่านั้น มิใช่หมายความว่า เป็นเจตนาของภิกษุสามเณรที่จะใช้วัดเป็นทางผ่าน เพราะภิกษุสามเณรส่วนมากเข้ามาสู่วัดตั้งแต่วัยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในสภาพเช่นนี้เลย จึงไม่รู้สีก้าวด้วยซ้ำไปว่าตนเข้ามาสู่ทางผ่าน การเข้าวัดของภิกษุสามเณรเหล่านั้นเรียกได้ว่าเป็นผลผลิตทางสังคม ที่วัฒนธรรมประเพณีเป็นต้นกำหนดให้

การศึกษาไปสู่เมืองสู่กรุงแล้ว และไม่มีกระแสไหลทวนกลับไป
 ชนบทก็ยิ่งสูญเสียมั่งอั่งออลงไปทุกที ในเมืองและในกรุง
 พระสงฆ์ถึงแม้ได้เล่าเรียนดีแล้ว ก็ยังไม่พอที่จะสวมฐานะผู้นำ
 ส่วนในชนบท พระเณรมีความรู้แค่นั้นหรือไม่มีความรู้เลย ชาว
 บ้านก็ยกให้เป็นผู้นำ แต่พระสงฆ์ที่มีคุณภาพหวังให้เป็นผู้นำที่ดี
 ในชนบทได้ ก็ไปคับคั่งอยู่เสียในเมืองในกรุง เลยเป็นอันเสียผล
 ทั้ง ๒ ทาง

ง. ในเมื่อบทบาทและสภาพทางการศึกษาของพระสงฆ์
 ต้องพึ่งพาอาศัยความบงการหรือความยังไม่พร้อมในทางการศึกษา
 ของรัฐ โดยเฉพาะในแง่ผู้ที่จะบวช ครั้นการศึกษาของรัฐ
 ขยายไปถึงหรือเจริญขึ้นในถิ่นใด (หรือเศรษฐกิจเจริญขึ้นใน
 ถิ่นใด) จำนวนเด็กที่มาบวชเณรในถิ่นนั้นก็ลดลงไป จนถึงขั้น
 นับได้ว่าไม่มีบวชเลย นอกจากเณรบวชหน้าไฟ หรือไม่ก็รวบรวม
 เด็กนักเรียนบวชชั่วคราวในฤดูร้อน แม้มีเณรประจำอยู่บ้าง
 ก็กลายเป็นเณรที่มาบวชจากท้องถิ่นห่างไกลออกไปที่การศึกษาของ
 รัฐยังไม่ถึง ข้อนี้เป็นเหตุเสริมการขาดแคลนพระผู้นำในชนบท
 ให้รุนแรงยิ่งขึ้น พร้อมกับเป็นความทรุดโทรมของวัดและพระ-
 ศาสนาไปด้วยพร้อมกัน

๒. ในเมื่อภายในระบบการศึกษาของรัฐ การศึกษามี

ระดับสูงขึ้นไปเท่าใด ก็ยิ่งร่นเข้ามารวมอยู่ในเมืองและในกรุงมากขึ้นเท่านั้น ชาวชนบทที่มีฐานะปานกลางพอจะส่งลูกหลานเข้าเรียนในระบบของรัฐได้บ้าง แต่กำลังไม่พอโดยลำพังตนเอง เมื่อลูกหลานเรียนสูงขึ้น จะเข้าสู่ตลาดสู่เมืองและสู่กรุง จึงนำไปฝากให้เป็นศิษย์อยู่ในวัด ทำให้วัดในเมืองและในกรุง กลายเป็นที่พักอาศัยของนักเรียนนักศึกษาในระบบของรัฐนั่นเองที่มาจากชนบท เสริมภาวะที่วัดกลางเมืองกลางกรุงเป็นชุมชนชนบทให้เด่นชัดยิ่งขึ้น พร้อมกันนี้วัดก็กลายเป็นสถานที่ที่เกื้อกูลแก่การศึกษาของรัฐอีกทางหนึ่งด้วย

๓. ส่วนหนึ่งของประเพณีบวชเรียนที่ยังเหลืออยู่เป็นหลักฐานมากสักหน่อย แม้จะไม่เต็มรูป ก็คือ การบวช ๓ เดือนในระหว่างเข้าพรรษา แต่ประเพณีนี้ก็ได้อุบัติกระทบกระเทือนจากระบบการศึกษาของรัฐเป็นอันมาก เพราะคนหนุ่มจำนวนมากไม่มีโอกาสบวชได้เมื่อถึงวัยอันควร แต่ต้องรอไปก่อนจนกว่าจะจบการศึกษาของตน หรือยึดต่อไปอีกเพราะการงานอาชีพ มีราชการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเพณีนี้นับได้ว่ายังมีประโยชน์แก่สังคมไทยอยู่เป็นอันมาก ที่สำคัญคือ

ก. สำหรับชายหนุ่มในเมืองและในกรุง ซึ่งสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตทั่วไป ได้ทำให้เหินห่างไปจากวัฒนธรรมประเพณีในสังคมของตน การบวชขึ้นเป็นเครื่องชักให้กลับมาเป็น

คนในสังคมไทยได้เต็มตัว ไม่เป็นคนแปลกหน้ากับวัฒนธรรม
ประเพณีของตน

ข. สำหรับชายหนุ่มในชนบท นับว่าเป็นประโยชน์
อย่างยิ่ง ในทัศนะของผู้เขียนนี้เห็นว่า การฝึกอบรมและความ
เป็นอยู่ประจำวันในวัด ระหว่างบวชชั่วคราว ๓ เดือนนี้ เป็น
การศึกษาที่แท้จริง และได้ผลยิ่งกว่าการเล่าเรียนของเขา เมื่อ
ครั้งเป็นเด็กชั้นประถมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๔ เพราะเป็นการศึกษาด้วย
เอาชีวิตเข้าไปเรียน และเรียนจากชีวิตจริง ภายในสภาพแวดล้อม
วัฒนธรรมประเพณี ความเป็นอยู่ ตลอดจนความสัมพันธ์
กับบุคคลที่เป็นของชุมชนของตนจริง ๆ การบวชที่ว่าทำให้เป็น
คนสุก ยังพอจะใช้ได้อยู่สำหรับการบวชของชาวชนบท เพราะทำ
ให้ผู้บวชนั้นเข้าสู่ภาวะเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้พร้อมที่จะเข้าสู่หรือเป็น
คนของชุมชนนั้นได้โดยสมบูรณ์ นอกจากวัฒนธรรมประเพณีและ
ขนบธรรมเนียมของชุมชนแล้ว ผู้บวชไม่น้อยได้เรียนวิชาความรู้
ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ หรือตรงกับความต้องการของชุมชน
ของตน ในระหว่างเวลาที่บวชอยู่นั้น นอกจากนี้ หนุ่มชาวบ้าน
จำนวนมากเรียนจบ ป. ๔ แล้วไปอยู่กลางนา สัมผัสวิชาแทบหมด
แม้แต่อ่านเขียนภาษาไทย เมื่อมาบวชก็ได้ทบทวนใช้ความรู้นั้น
เป็นการฟื้นฟูวิชาอีกครั้งหนึ่ง ยิ่งในสมัยที่นักการศึกษาบ่นกันว่า

การศึกษาในประเทศไทยได้ดำเนินผิด ๆ มาเป็นเวลานาน และ การศึกษาสมัยใหม่ ได้ทำให้เด็กนักเรียนกลายเป็นคนแปลกหน้า กับชุมชน และวัฒนธรรมประเพณีของตน คุณค่าของการบวช ตามประเพณีที่กล่าวมานี้ ก็ยังมีความเด่นชัดมากขึ้น

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าเสียดายว่า การบวช ๓ เดือนนี้ แม้ แต่ในชนบทก็กำลังเสื่อมลงอีก เพราะสภาพทางเศรษฐกิจ เป็น ต้น ทำให้ระยะบวชสั้นลงเป็น ๑ เดือน ครึ่งเดือน ๗ วันบ้าง การฝึกอบรมประจำวันกำลังเลือนลางลงไป หลายแห่งกลายเป็น อยู่กันไปวัน ๆ บ้าง เกิดภาวะขาดผู้นำ เช่น ขาดพระที่จะเป็นเจ้า อาวาส มีแต่พระ ๑-๒ พรรษา รักษาการวัดอยู่ด้วยสาเหตุข้อ ต้น ๆ ที่กล่าวมาแล้วบ้าง ประโยชน์จากประเพณีส่วนนี้ จึงกำลัง เสื่อมถอยลงไป

๔. ในขณะที่พระเถรชาวนชนบท กำลังใช้ทางผ่านเพื่อ การศึกษานี้ให้เป็นประโยชน์ เรียนวิชาข้างนอกบ้างข้างในบ้าง แล้วส่วนใหญ่ก็ลาสิกขาไป อันเป็นเรื่องธรรมดา และคณะสงฆ์ หรือพระสงฆ์ระดับผู้บริหารก็ห่วงใย หาทางกวาดล้างควบคุมเข้า กรอบ ด้วยความวิตกกังวลบ้าง โดยมั่นใจในกำลังอำนาจบ้าง ใน แง่หนึ่งจะเรียกว่ากำลังสาละวนจับเกี่ยวกันอยู่ ก็น่าจะไม่ผิด ใน ช่วงเวลานี้เองก็ได้มีแนวโน้มใหม่เกิดขึ้น คือการที่คนหนุ่มที่เรียก

กันว่าสมัยใหม่ ซึ่งมีการศึกษาสูงบ้าง เรียนรู้โลกมามากแล้วบ้าง เกิดความเบื่อหน่ายโลก หรือเห็นคุณค่าของธรรมวินัย แล้วสมัครใจสละเรือนออกบวชด้วยความตั้งใจ เพื่อการบวชประเภทที่เรียกว่าถาวร แต่ในเวลาเดียวกัน ดูเหมือนว่าคณะสงฆ์จะไม่ได้เตรียมตัวต้อนรับบุคคลเหล่านี้ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา บุคคลเหล่านี้ โดยมากไม่สู้จะเห็นความหมายของการศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์เท่าใดนัก และมีวงความสัมพันธ์กว้างออกไปในหมู่นิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของกฤหัสถ์ ซึ่งก็มีกลุ่มมีหมู่ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่เช่นกัน แต่เป็นขอบเขตที่พ้นออกไปจากวงปฏิบัติการของคณะสงฆ์ การบวชของบุคคลระดับนี้เป็นข้อที่น่าจะทำให้เกิดผลดีมากที่สุดจริง แต่หากมิได้มีการศึกษาอย่างถูกต้องเพียงพอ ก็อาจเป็นโทษทำให้เกิดผลร้ายได้มากเหมือนกัน หากคณะสงฆ์ไม่เตรียมตะล่อมประสานเข้ามาโดยถูกต้อง ก็พอมองเห็นเลาๆ ว่า แนวโน้มใหม่นี้จะเป็นพลังใหญ่ ที่เรียกอย่างภาษาใหม่ว่า เข้ามาท้าทายระบบการศึกษาและระบบการปกครองของคณะสงฆ์ทั้งหมดในเวลาไม่ช้านัก

๕. เมื่อแยกการศึกษาออกไปจากวัดแล้วไม่นานนัก ชีวิตความเป็นอยู่ด้านอื่นๆ ของชาวบ้านก็พลอยเหินห่างออกไปจากวัดด้วย เว้นแต่ในชุมชนชนบทซึ่งยังพึ่งพาอาศัยการศึกษาบางส่วน

จากวัด และชีวิตยังผูกพันใกล้ชิดกับวัดโดยทางขนบธรรมเนียม ประเพณีมากกว่าในกรุงและในเมือง ยิ่งกว่านั้นเมื่อคนรุ่นเก่าหมดไป ๆ คนรุ่นหลัง ๆ ที่เข้ามารับผิดชอบอยู่ในวงงานต่าง ๆ ของรัฐ และของสังคมสมัยใหม่ ก็เป็นผู้ที่ไม่คุ้นเคยหรือบางทีแม้แต่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์มาก่อน เมื่อช่วงเวลาเช่นนี้มาถึง วัดกับรัฐ ก็น่าจะ วัดกับสังคมเมืองก็น่าจะ แม้มีความสัมพันธ์กัน ก็เป็นเพียง ความสัมพันธ์แบบคนต่างกลุ่ม ไม่เข้าถึงชีวิตจิตใจที่แท้จริงของกันและกัน ไม่เข้าใจปัญหาของกันและกัน และมักเข้าใจผิดกันง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะความห่างเหินระหว่างวัดกับรัฐและสังคมเมืองนั้น ทำให้เกิดความพิรุณพิการเริ่มตั้งแต่ทัศนคติไปที่เดียว เช่น

ก. คนส่วนมากในสังคมเมืองสังคมกรุง ไม่รู้จักวัดและพระสงฆ์ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางสังคมของตนเองว่า คืออะไร อย่างไร มองแต่รูปร่างและความเคลื่อนไหวที่ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งคราวอย่างผิวเผิน แล้วก็คิดกำหนดสร้างภาพขึ้นในใจว่า พระสงฆ์ควรเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำไมจึงไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เห็นพระเรียนหนังสือแล้วสึก ก็ตั้งเตียนบ่นว่าอาศัยวัดเรียนหนังสือเอาเปรียบชาวบ้านบ้าง สึกไปแย่งอาชีพเขาบ้าง หรือไม่เห็นบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ ก็ว่าพระอยู่เฉย ๆ ไม่เห็นทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่สังคมบ้าง ความจริงคำติเตียนของ

ท่านเหล่านั้นเป็นส่วนถูกก็มีอยู่ไม่น้อย แต่เพราะเหตุที่เป็นทัศนคติ ซึ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจข้อเท็จจริงเป็นพื้นฐาน จึงทำให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดี อย่างน้อยก็จะไม่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาได้เลย

ข. ผู้รับผิดชอบในวงงานสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของ รัฐรุ่นหลัง ๆ นี้จำนวนไม่น้อย หรืออาจจะพูดคลุม ๆ ว่า ทางฝ่ายรัฐในปัจจุบันคล้ายกับว่าไม่รู้ ไม่เข้าใจประเพณีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในด้านการศึกษา ว่ารัฐได้เคยมีส่วนรับผิดชอบการศึกษาของคณะสงฆ์มาตามลำดับโดยตลอดอย่างไร จึงวางท่าทีต่อการศึกษาของพระสงฆ์ไม่ถูก และบางทีก็สับสนขัดแย้งกันเอง เช่น บางท่านบางคราวก็พูดว่า การศึกษาของพระก็เรื่องของพระ การศึกษาของรัฐก็เรื่องของบ้านเมือง ของใครของผู้นั้นก็ต่างคนต่างทำสิ แต่บางท่านบางคราวก็พูดว่า การศึกษาของพระนี่ พระดำเนินการเอาเอง ไม่มีกฎหมายไหนรับรอง ก็เป็นการศึกษาเถื่อน เป็นโรงเรียนเถื่อน เป็นมหาวิทยาลัยเถื่อนสิ

ค. การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาแต่เดิมมา มีความมุ่งหมายในทางส่งเสริมศาสนศึกษาพ่วงอยู่ โดยตรงบ้างโดยอ้อมบ้าง แต่เมื่อกิจกรรมในทางการศึกษาของวัดลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ ความหมายทางด้านส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา ก็เลื่อนลงจนถึงขาดตัวไป จะเห็นได้ว่าประชาชนอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธ

ศาสนาในระยะหลังนี้พุ่งไปค้ำนวัตฤ คือการก่อสร้างอาคารสถานที่หรือเสนาสนะมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้พระสงฆ์ก็นำประชาชนให้เป็นไปเช่นนั้นด้วย

ง. พระสงฆ์เกิดความเคยชินกับความรู้สึกที่ว่า การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์หรือสำหรับเด็กและเยาวชน บัดนี้อยู่ในความรับผิดชอบของทางฝ่ายบ้านเมืองแล้ว พระสงฆ์เกี่ยวข้องเฉพาะแต่การให้ภิกษุสามเณรเรียนธรรมวินัย ความรู้สึกนี้ฝังสนิทถึงกับว่าโดยทั่วไปเมื่อพูดถึงศาสนศึกษา พระสงฆ์จะมองไปที่พระเณรและเพียงแต่ภายในวัดเท่านั้น ไม่มองพันธหรือกำแพงวัดออกไปเลย ไม่คิดเลยไปถึงว่า ท่านเองก็อาจมีส่วนรับผิดชอบต่อการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนทั่วไปด้วย จึงไม่ค่อยได้ใส่ใจติดตามรับรู้ว่า เด็ก ๆ ลูกชาวบ้านได้รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมอย่างไรบ้าง แม้จะนำข่าวคราวและสถานการณ์ต่าง ๆ มาวิพากษ์วิจารณ์บ้าง ก็จะพูดกันด้วยท่าทีของคนนอกวงความรับผิดชอบ

ที่เขียนมานี้ มิใช่มุ่งจะก่อนว่าตีเตียนใครหรือฝ่ายใด ว่ากันไปแล้วทุกคนและทุกฝ่าย ก็เป็นผลผลิตของเหตุปัจจัยที่กล่าวมาแล้วด้วยกันทั้งสิ้น ทางที่ดีจึงควรมาช่วยกันศึกษาข้อเท็จจริงให้เข้าใจ ยอมรับความจริง แล้วร่วมกันแก้ไขปรับปรุง ข้อที่น่า

เสียใจอย่างยิ่งก็คือ หลายท่านโดยเฉพาะผู้อยู่ในฐานะที่จะรับผิดชอบกิจการของส่วนรวม ไม่ว่าจะทางฝ่ายรัฐหรือฝ่ายวัด ฝ่ายคณะสงฆ์หรือฝ่ายบ้านเมือง ชอบตั้งเกณฑ์แห่งความยึดมั่นไว้ในใจว่า ควรจะต้องเป็นอย่างนี้ จะต้องไม่เป็นอย่างนั้น เมื่อสภาพที่เป็นจริงไม่เป็นอย่างเกณฑ์ที่ท่านตั้งไว้ ก็ปฏิเสธสิ้นเชิง ไม่ยอมรับฟัง ไม่ยอมศึกษาความจริงต่อไปด้วยใจเป็นกลาง มุ่งเหตุมุ่งผล ท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีความปรารถนาดีต่อพระศาสนา เป็นห่วงกิจการ แต่ทว่าความเป็นห่วงและความปรารถนาดีของท่านเหล่านั้นนี้แหละ ที่ทำให้ปัญหาต่างๆ ที่มีความรุนแรงยิ่งขึ้น และการกระทำในทางเป็นปฏิปักษ์หรือในทางลบของท่านเหล่านั้นนั้นแหละ ก็คือการร่วมมือกับพระเถรนอกรอยของท่าน ในการสร้างสนามขั้วเกี่ยว ช่วยกันคัดรอนประโยชน์สุขของส่วนรวม และบางที่อาจถึงกับช่วยกันนำการพระศาสนาไปสู่หายนะก็ได้ ที่ว่านั้นนอกจากถือว่าท่านผู้อยู่ในระดับบริหารและมีอำนาจรับผิดชอบแล้ว ก็เป็นการยอมรับไปด้วยว่า มีพระเถรบางส่วนที่มุ่งใช้วัดเป็นช่องทางเล่าเรียนวิชา เพื่อประโยชน์ในทางอาชีพของตนเองอย่างแท้ ๆ ในแบบที่เรียกว่าใช้ทางผ่านโดยไม่ช่วยบำรุงทางเลย นอกจากนั้นแม้พระเถรที่ใช้ทางผ่านอย่างมีความสำนึกเหตุผล บนพื้นฐาน

แห่งความคิดที่จะบำรุงทาง ก็มีไม่น้อยที่มักทำตนเป็นอย่างเมตต์
 พืชที่แตกกระจายอยู่ใต้พื้นดิน ต้องهلكสลายเปื่อยเน่าไปเสีย
 กลางคันแทนที่จะทนถุกย่อถุกทับถูกรด รอคความเติบโตขึ้นมา
 เจริญๆ อย่างไม่มีใครสังเกตเห็น จนถึงเวลาพร้อมก็ผลิดอกออกใบ
 ทำให้เขายอมรับด้วยแสดงผลงดงามเป็นของจริงให้ชื่นชม

มหาวิทยาลัยสงฆ์

แหล่งรวมคุณค่าแห่งการศึกษาของพระสงฆ์

“ได้หวังใจไว้ว่า ในปีสุวรรณภูมิเชก ถ้าเป็นไปได้ จะได้รวมมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยากร เป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิทยา และมีหอสากลวิทยาขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่างๆ เหล่านี้เข้าเป็น รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย”^๑

ข้อความที่คัดมานี้ เป็นหมายเหตุในโครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-

๑ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, หน้า ๑๒๐

อยู่หัว พระปิยมหาราช หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า รัชกาลที่ ๕ ซึ่งนับได้ว่า เป็นโครงการการศึกษา หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทยในยุคใหม่

เรื่องเดิมมีว่า นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มจัดการศึกษาของชาติอย่างสมัยใหม่ ตั้งแต่ระยะต้นของรัชกาลเป็นต้นมา การศึกษาก็ได้พัฒนามาโดยลำดับ ถึงกับได้มีประกาศตั้งกรมธรรมการขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่กระนั้นก็ตาม “การศึกษาที่ได้เริ่มจัดการมาแต่ต้นนั้น ยังไม่ได้รูปการถึงเป็นหลักฐานแน่นอนจนใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปครั้งแรก ได้ทอดพระเนตรเห็นนักเรียนซึ่งได้มาแล้วเรียนอยู่ช้านาน ยังเรียนไม่สำเร็จทันพระราชประสงค์ที่จะทรงใช้ราชการ เป็นเหตุให้ไม่พึงพอใจพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล) ซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ อัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ คิดอ่านตรวจตราสืบหาแบบแผน และทำความเข้าใจจะแก้ไขจัดการศึกษา ซึ่งยังไม่ได้ประโยชน์เต็มตามประสงค์นี้ ให้เข้าทางอันสมควรและเจริญขึ้นในภายหน้า ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ได้ตรวจ

ตราสืบทาแบบแผนทางการเล่าเรียนทุกกิ่งวิชา ที่ควรจะให้แก่นักเรียนเล่าเรียน นำมาใช้เป็นประโยชน์ได้ในเมืองไทย พร้อมทั้งความเห็น ส่งเข้ามายังกระทรวงธรรมการ ในขณะนั้น กรมศึกษาธิการกำลังดำริจัดรูปการศึกษา ที่จะให้เป็นหลักฐานและให้แพร่หลายออกไปอยู่แล้ว จึงได้รวมความเห็นของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กับความดำริเดิม เรียบเรียงเป็นรูปการเข้าด้วยกันสำเร็จทันนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในปีนั้นเอง

“พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยในรายงานของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ที่เสนอมานี้ จะเห็นได้จากตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาว่า เราขอชมความอุตสาหะพยายามแลความคิดตรិตรองโดยรอบคอบแลเจียมแหลมของพระยาวิสุทธิ ซึ่งได้คิดอ่านแนะนำมายังกระทรวงในครั้งนี้เป็นอันมาก และขอยืนยันว่าได้เห็นชอบในความคิดนั้นทุกอย่าง ฯลฯ”^๑

ตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ นี้ แบ่งลำดับชั้นการเล่าเรียนสามัญเป็น ๔ ชั้นคือ

๑. การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก (มูลศึกษา)
๒. การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา)
๓. การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (มัธยมศึกษา)

๑. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๔. การเล่าเรียนเบื้องสูงสุด (อุดมศึกษา)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของชาติในเวลานั้น ได้จัดดำเนินการมาแล้วถึงเพียงการเล่าเรียนเบื้องกลาง คือ มัธยมศึกษาเท่านั้น ดังนั้น ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงวางระบบแบบแผนในส่วนรายละเอียดถึงเพียงชั้นมัธยมศึกษา ส่วนการเล่าเรียนเบื้องสูงสุดที่เรียกว่าอุดมศึกษา ยังเป็นเพียงความคาดหวังตั้งใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นการปูพื้นฐานสำหรับการจัดตั้งกิจการอุดมศึกษาต่อไป ดังความในประวัติกระทรวงศึกษาธิการนั้นว่า

“๑๑. เมื่อโรงเรียนประถมศึกษา และเบื้องกลางมัธยมศึกษา ได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผนสำเร็จดีแล้ว ก็เป็นทางที่จะเป็นไปได้ ในการตั้งสากลวิทยาลัยขึ้นในกรุงเทพฯ เพื่อการอุดหนุนการศึกษาอย่างสูงสุด และสำหรับให้ตึกเรียนในอริการต่างๆ แห่งศิลปวิทยาศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ แต่สากลวิทยาลัยนั้น จะจัดตั้งไม่ได้ จนกว่าจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนความรู้วิชาชั้นต่ำ และชั้นกลางมั่นคงแล้ว จึงจะตั้งได้”

และจากความคาดหวังตั้งใจนี้ จึงมีหมายเหตุเกี่ยวกับการที่จะรวบรวมสถาบันวิทยาลัยต่างๆ จัดตั้งเป็น “รัตนโกสินทรสากล-

วิทยาลัย” ในปีสุววรรณภิษก ตั้งข้อความที่ได้คัดมาเป็นบทเกริ่น
นำแต่ต้นเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครอง
ราชย์ในพ.ศ. ๒๔๑๑ จะถึงปีสุววรรณภิษกคือครบ ๕๐ ปีแต่
ราชาภิษกใน พ.ศ. ๒๔๖๐ แต่พระองค์ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ดังนั้น การศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างเต็มรูป
จึงยังมีได้เกิดขึ้น และรัตนโกสินทรสากวิทยาลัยที่จะเป็นมหา-
วิทยาลัยแห่งแรกของสยามราชอาณาจักรหรือประเทศไทย ก็มีได้
เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕

แม้ว่ารัตนโกสินทรสากวิทยาลัยจะมีได้เกิดขึ้น แต่ความ
คิดที่จะตั้งก็มีความสำคัญอยู่ในตัว เพราะแสดงถึงความหมายที่แฝง
อยู่ด้วยหลายอย่าง

ประการแรก ความหวังนั้นแสดงว่า ประเพณีความ
สัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางการศึกษาระหว่างวัดกับ
บ้านเมือง หรือระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร ที่มีมาในเมืองไทย
แต่โบราณ ยังสืบต่ออยู่ถึงเวลานั้นไม่ขาดสาย

ในอดีต วัดเคยเป็นศูนย์กลางการศึกษาสำหรับชาวบ้าน
หรือเป็นแหล่งการศึกษาสำหรับมวชน ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ แม้
จะทรงจัดการศึกษาอย่างสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก ก็ไม่ทรงทิ้ง

วัด และยังทรงให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการศึกษา ทรงให้ใช้ศาลาวัดเป็นโรงเรียนบ้าง ให้โรงเรียนตั้งอยู่ในวัดบ้าง ทรงให้พระเป็นครูสอนเด็ก เป็นผู้บริหารการศึกษาชั้นต้น และให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทางการศึกษาระดับสูง เช่นในระยะเริ่มแรกจัดการศึกษาชั้นต้น ก็มีพระบรมราชโองการเรื่อง “โปรดเกล้าฯ จะให้สี่อาจารย์สอนหนังสือไทยแลสอนเลขทุก ๆ พระอาราม” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ความตอนหนึ่งว่า

“ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญ ก็ให้รับพระราชทานนิตยภัตตามฐานาคักัดในพระอารามหลวง สำหรับจะได้ส่งสอนพระภิกษุสามเณรศิษย์วัด เพื่อจะให้เป็นคุณประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ที่จะเล่าเรียน แลอาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนให้ถาวรวัฒนาการขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไป เป็นการเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนา ฤ็เป็นเหตุให้สติก็จะได้เป็นกำลังราชการ แลในประโยชน์ของผู้เรียน เพราะฉะนั้น ขอให้พระราชาคณะพระครูฐานานุกรมเปรียญอันดับ ที่ได้เล่าเรียนรู้หนังสือไทยลายมือเลววิชาเลขชั้น จงมีใจเห็นแก่พระพุทธศาสนา แก่ราชการแผ่นดิน ช่วยหนุนบำรุงส่งสอนเด็กนั้นให้เต็มกำลังความรู้ของตน....ทรงพระกรุณาตั้งสละพระราชทรัพย์ออกจำหน่ายแจก

แก่อาจารย์เกษียรย์ ทั้งนี้ด้วยพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประโยชน์
ในพระพุทธศาสนา แลแผ่นดิน แลตัวเด็กต่อไป....”^๑

เมื่อได้ทรงจัดการศึกษาให้เจริญขึ้นมาตามลำดับจนถึงชั้น
มัธยมศึกษาแล้ว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้การศึกษาทั้งหมดมี
แบบแผนชัดเจนเป็นระบบ และมีระดับครบถ้วนบริบูรณ์ถึงอุดม
ศึกษา จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมจัดวางโครงการการศึกษาสำหรับ
ชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑ ขึ้น อย่างที่อ้างถึงแล้วข้างต้น

ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ นั้น มหามกุฏราชวิทยาลัย
และมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งได้นำใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย ปรากฏเป็นชื่อแรกในประกาศวิทยาลัยต่างๆ ที่จะรวม
ตั้งเป็นรัตนโกสินทรสาครวิทยาลัย เมื่อสถาปนากการศึกษาสำหรับ
พระสงฆ์ ๒ แห่งนี้ เข้ารวมอยู่ในสาครวิทยาลัย หรือมหาวิทยา-
ลัยแห่งแรกของประเทศไทยตามโครงการนี้ การศึกษาของวัดกับ
การศึกษาของบ้านเมือง ก็จะประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ตั้งแต่ต้นจนถึงยอด หรือตั้งแต่มูลศึกษาถึงอุดมศึกษา เป็นการ
ยืนยันถึงแนวความคิดที่ดำรงมั่นในประเพณีการศึกษาของชาติไทย
ที่สืบเนื่องตลอดมาทุกยุคสมัย

ประการที่ ๒ ความหวังที่จะตั้งรัตนโกสินทรสาครวิทยาลัย

นั้น แสดงชัดด้วยว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองไทยในอดีตถือว่า การศึกษาของวัด หรือศาสนศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรเป็นราชการแผ่นดิน เป็นภารกิจของรัฐ ซึ่งรัฐบาลจะต้องเอาใจใส่ดูแลรับผิดชอบ หลักการข้อนี้มีหลักฐานบอกไว้ชัดเจนในที่อื่นอีก เช่น ใน “อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม” สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ว่า

“การสอบพระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณร นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ตั้งอยู่ในพระราชกิจของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก เพราะฉะนั้น ต่อมีรับสั่ง สั่งมนายกทั้งปวงจึงประชุมกัน สอบพระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณร และมีเจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณาจักรช่วยปฏิบัติดูแลตามตำแหน่งจนสำเร็จการ”^๑

ตัวอย่างในทางปฏิบัติจริงของหลักการข้อนี้ จะเห็นได้ในประกาศกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวท่ามกลางสงฆ์ ในการแปลพระปริยัติธรรมคราวที่ ๑ พระที่นั่งสุทิตถมหาปราสาท พ.ศ. ๒๔๑๓ ว่า

๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม,” ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๒๔๔

“ข้าพระพุทธเจ้า ผู้ได้รับพระบรมราชโองการมานพระ บัณฑูรสุรสิงหนาท ขอประกาศแก่พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่ง ประชุมพร้อมกันในที่สมาคมนี้ให้ทราบว่า การเล่าเรียนรู้ในพระ ปรียัติธรรมคัมภีร์พระพุทธวจนะ ที่เรียกว่าพระไตรปิฎกนี้ ย่อม เป็นมูลรากแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นนियานิกมรรคนำออกจาก ทุกข์ทั้งปวงได้ แต่การปรียัตินั้นจะเป็นไปได้ ต้องอาศัยพระ บรมราชานุภาพสมเด็จพระเจ้าธรรมิกมหาราชาราชเป็นสาสนุ- ประตัมภ์ ทำนุบำรุงผู้บอกกล่าวและผู้เล่าเรียนให้มีน้ำใจรื่นเริง... ...เพราะฉะนั้น ในสยามราชภวร์ชนบทนี้ สมเด็จพระบรมธรรมิก มหาราชาราชเจ้า ซึ่งได้ดำรงพระราชอาณาเขตร์โดยลำดับพระ ราชวงศ์สืบมา จึงได้ทรงปรนนิบัติโดยโบราณธรรมิกจารีตราช ประเพณี”^๑

ประการที่ ๓ ใน “ประกาศพระราชปรารภในการก่อพระ ถุภัสร์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ มีความสำคัญ ตอนหนึ่งว่า

“ทรงพระราชดำริหว่า จำเดิมแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราช- สมบัติบรมราชาภิเศกแล้วมา ได้ทรงทนุบำรุงพระบรมพุทธศาสนา

๑ หอพระสมุดวชิรญาณฯ, เป็รยัติรัชกาลที่ ๕ (ภาค ๑), (กรุงเทพฯ : โรง พิมพ์โสภณพิพรณนากร, พ.ศ. ๒๔๖๑), หน้า ๒

ให้ถาวรรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยลำดับ.....การเล่าเรียนพระปริยัติ
 สัทธรรม ที่เป็นไปอยู่ในเวลานั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการ
 บำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหาเป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้ไม่
 เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกแลวิชาชั้นสูงขึ้น ๒
 สถาน ๆ หนึ่ง เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
 ได้ตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศวรวิหาร พระอารามหลวง พระราชทาน
 นามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระ
 พระบรมชนกนารถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีก
 สถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัด
 มหาธาตุราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงนี้ มีนามว่า มหาธาตุ
 วิทยาลัย ได้เปิดการเล่าเรียนแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโก
 สินทร์ศก ๒๒ ๑๐๘ สืบมา แต่สงฆ์ภิกษุสงฆ์สำหรับมหาธาตุวิทยา
 วิทยาลัยนี้ ยังไม่เป็นที่สมควรแก่การเล่าเรียนในสมัยที่การเล่าเรียน
 เจริญขึ้นสืบมานี้ จึงทรงพระราชดำริห์ที่จะทรงสร้างสงฆ์ภิกษุสงฆ์
 สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยขึ้นใหม่ ให้เป็นสถานอันสมควรแก่การ
 เล่าเรียน.... จะได้ทรงพระราชอุทิศถวายถาวรวัตถุนี้ เป็นสัง
 กษิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติ
 สัทธรรมแลวิชาชั้นสูงสืบไปภายหน้า พระราชทานเปลี่ยนนามใหม่

ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบไป”

ความในหมายเหตุของโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่เกริ่นไว้ข้างต้นนั้น ช่วยกำหนดหรืออธิบายความหมายของคำว่า “วิชาชั้นสูง” ในประกาศพระราชปรารภที่ยกมาอ้างนี้ ให้เข้าใจได้แน่นอนชัดเจน คือแสดงว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย” แม้จะไม่มีรายละเอียดอธิบายชื่อสาขาวิชาทุกอย่างที่ระบุไว้ในกรณีนี้ให้ชัดเจน แต่ก็ทราบได้แน่นอนว่าเป็นศิลปวิทยาอย่างสมัยใหม่ นอกจากนั้นยังอาจให้สันนิษฐานได้ด้วยว่า มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะมิใช่เป็นเพียงสถานศึกษาที่พระภิกษุสามเณรจะได้ศึกษา ทั้งพระปริยัติศาสนาและวิทยาการชั้นอุดมศึกษาอย่างสมัยใหม่เท่านั้น แต่ยังสามารถให้กุลบุตรชาวคฤหัสถ์ภายนอก ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาลัยชั้นสูงอย่างสมัยใหม่ภายในวัดวาอาราม ตามประเพณีไทยที่สืบมาแต่โบราณอีกด้วย

ว่าที่จริง เวลานั้น ทั้งทางราชการบ้านเมืองและคณะสงฆ์

๑. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ แผ่นที่ ๒๕ วันที่ ๒๐ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕, หน้า ๒๖๕-๒๖๘

ก็ได้เริ่มจัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาทั้งวิชาการอย่างสมัยใหม่ และปริยัติธรรมพร้อมกันไปอยู่แล้ว แต่ยังเป็นเพียงชั้นกลาง ในระดับโรงเรียนฝึกหัดครู ทั้งที่เรียกรวมวิชาการอย่างสมัยใหม่ว่า “วิชา” ยังไม่ถึง “วิชาชั้นสูง” และเรียกพระปริยัติธรรมว่า “ศาสนา” ความข้อนี้ปรากฏเป็นตัวอย่างในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ตอนหนึ่งว่า

“ในเวลานี้ ก็กะพระราชทานครูสอนภาษาอังกฤษ แก่ มหามกุฏราชวิทยาลัย ถ้าพระราชทานผู้สามารถในการสอนภาษา และวิชาต่างประเทศที่จะต้องการในชั้นนี้... การเรียนส่วนวิชา กับส่วนศาสนา ก็กะรวมลงเป็นคลองเดียว ต่างจะพุงกันให้หัน จำเนิสู่ความเจริญด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อผู้เรียนจะเป็นพระก็ดี เป็นฆราวาสก็ดี ก็คงเป็นผู้มีความรู้ที่ใช้ได้ ต่างพวกต่างไม่ต้อง ทำหนักกันว่าอารามหรือไซ้ด ข้อนี้ไม่เห็นคำคัดค้าน...”^๑

๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ประมวลพระนิพนธ์ เล่มลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๔), หน้า ๑; และดูคำว่า “อุดมศึกษา” ตรงกับ “วิชาชั้นสูง” ในหนังสือชุดเดียวกันนี้ เล่ม “การศึกษา” หน้า ๔๑ ซึ่ง

ความหมายทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ พร้อมทั้งกิจการต่าง ๆ ที่ดำเนินตามความหมายทั้ง ๓ นั้น ล้วนเป็นเครื่องเสริมย้ำและยืนยันถึงสาระสำคัญอย่างเดียวกัน คือคติที่ว่า วัดกับรัฐได้ประสานร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน และวัดได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาสำหรับมวลชน เป็นประเพณีของไทยสืบมาแต่โบราณ

คติเรื่องวัดเป็นแหล่งการศึกษามวลชน หรือเรื่องรัฐอุปถัมภ์วัดให้จัดการศึกษาแก่ประชาชน ชนิดที่เกื้อกูลทั้งแก่รัฐและแก่วัดพร้อมไปด้วยกันนี้ มองอีกด้านหนึ่งก็คือ คติที่กุลบุตรชาวไทยเข้าวัดบวชเป็นภิกษุสามเณรเล่าเรียนธรรมและหนังสือไทยก่อนจะครองเรือน รับราชการ หรือครองวัดรับผิดชอบการพระศาสนาต่อไป ที่เรียกกง่าย ๆ ว่า ประเพณีบวชเรียน

ประเพณีบวชเรียน ที่ชายไทยทุกคนควรได้บวชเพื่อเล่า

(๑ ต่อจากหน้า ๒๕)

ทรงอธิบายไว้ว่า “(๑) การศึกษาชั้นสูงจะเรียกว่า “อุดมศึกษา”... ..ตั้งแต่เล่าเรียนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยค ๒ แล้วขึ้นไป จนให้ความรู้วิชาชั้นสูง”

คำว่า “ไฮต์” เข้าใจว่ามาจาก exotic แปลว่า ห้วนอก หรือคลังฝรั่งหรือฝรั่งจ๋า; แสดงว่าสมัยนั้น ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเริ่มเด่นชัดที่จะทำให้คนมองแยกกัน เป็นพวกห้วนอกกับพวกอารามหรือหัววัด เป็นศกต่างคนละด้าน

เรียนศึกษาเสียก่อน จึงเริ่มชีวิตผู้ใหญ่ที่จะรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งทำให้คนไทยถือว่าการบวชแล้วสึกเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ หรือ คนที่บวชแล้วสึกมาได้รับความยอมรับนับถือจากสังคม เรียกว่า “บวชสึก” “สึก” หรือ “คนสึก” นี้ นับว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติไทย ซึ่งไม่มีที่ใดเหมือน แม้แต่ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทด้วยกัน เว้นแต่ประเทศที่ถือตามอย่างคติของไทยในภายหลัง เอกลักษณ์นี้เกิดจากการสั่งสมต่อเนื่องกันมาตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานของชนชาติไทย ประมาณ ๗๐๐ ปี ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคกรุงเทพทวารวดีหรือรัตนโกสินทร์ และในเมื่อเป็นวัฒนธรรมที่สั่งสมมายาวนาน การถอนหรือเลิกล้มจึงยากที่จะทำได้สำเร็จด้วยการหักโค่นลงในทันที โดยเฉพาะในหมู่มวลชนท้องถิ่นที่อยู่ท่ามกลางประเพณี ห่างไกลจากวัฒนธรรมของยุคใหม่ หากพยายามตัดตอนลงอย่างฉับพลันก็ตีลบต่ออย่างสักว่าทำโดยขาดความเข้าใจที่ดี ย่อมก่อให้เกิดปัญหาซับซ้อนเป็นโทษแก่สังคมส่วนรวม เหมือนอย่างที่สังคมไทยกำลังประสบอย่างลึกซึ้งและไม่รู้ตัวอยู่ในขณะนี้

ประเพณีบวชเรียนและวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา โดยรัฐเอาใจใส่ดูแลเป็นราชการนี้ ตั้งแต่ขึ้นแต่สมัยสุโขทัย พระเจ้าลิไท เมื่อครองราชย์ได้ ๘ ปี ในพ.ศ. ๑๙๐๔ ก็ได้เสด็จออก

ผนวชชั่วคราว ทรงค้นคว้าแต่งตำราทางพระพุทธศาสนาขึ้นเรียกว่า เทภูมิกถา และได้ทรงอุทิศพระมหาปราสาทให้เป็นทีที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ ตั้งความในศิลาจารึก แปลว่า

“ครั้งนั้น มีพระโองการสั่งให้มุขอำมาตย์สร้างพระราชกฤตเหมมปราสาทนพสุรย์ และพระราชมนเทียรสถานพระพิมานจัตุรมุข.... อภิเชกสมณพราหมณาจารย์ตปศียติสงฆ์ทั้งหลายเผด็จให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น”^๑

ครั้นต่อมาถึงสมัยอยุธยาตอนต้น การบวชเรียนก็เริ่มสืบทอดกลายเป็นประเพณีอย่างแท้จริง ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถวายที่ในพระราชวังเป็นวัด และทรงสละราชสมบัติออกผนวชชั่วคราวใน พ.ศ. ๒๐๐๘ แล้วโปรดให้พระราชโอรสและพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรใน พ.ศ. ๒๐๒๗ มีความปรากฏในพงศาวดารว่า

“น่าจะเข้าใจว่า ประเพณีที่เจ้านายทรงผนวช และผู้ลากมากดีบวชซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา จึงเป็นธรรมเนียมเมืองสืบมาช้านาน เห็นจะมีขึ้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นปฐม”^๒

๑ แปลหลักศิลาเมืองสุโขทัย ที่ ๒, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑, หน้า ๑๕๕.

๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ

เมื่อถึงอุยฺยธาระยะที่ ๒ การบวชเรียนและการที่เด็กไปเล่าเรียนที่วัดก็แพร่หลาย ทำให้ประชาชนนิยมสร้างวัด จนมีคำกล่าวกันว่า “เมื่อครั้งบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น” ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับราชการในทางการศึกษาก็แน่นแฟ้น ดังความว่า

“สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๗๑ ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมช้านานมา แต่ยังทรงผนวช ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระราชศรัทธา เสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณร ที่พระที่นั่งจอมทองสามหลังเนื่องๆ”^๑

ครั้นถึงสมัยอุยฺยธาระยะที่ ๔ ประเพณีบวชเรียนก็สืบสายมั่นคง จนกลายเป็นเงื่อนไขของราชการ ดังความปรากฏว่า

“กุลบุตรทุก ๆ คนควรจะต้องบรรพชาและอุปสมบทเป็นอย่างส่วน ๑ ของการศึกษา ตั้งแต่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๒๗๕ นั้นเป็นต้นมา กล่าวกันว่า ในรัชกาลนั้น ผู้ที่จะเป็นขุนนางมียศบรรดาศักดิ์ ต้องเป็นผู้ที่ได้บวชแล้วจึงจะทรงตั้ง เพราะฉะนั้น เจ้านายในพระราชวงศ์ ก็ต้องทรงผนวชทุกพระองค์เหมือนกัน.....ราชประเพณีในกรุงธนบุรีสืบ ต่อมาในรัชกรุงรัตนโกสินทร์สืบ

๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ประวัติวัดมหาธาตุ”, อนุสรณ์ ๒๕ พุทธศตวรรษ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (พ.ศ. ๒๕๐๐), หน้า ๕๒

นิยมตามแบบแผนครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ทุก
อย่าง”^๑

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประเพณีนี้เข้มแข็งเพียงไร จะ
เห็นได้จากตำนานการบอกพระปริยัติธรรมที่ว่า

“เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างวัด
พระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังกรุงรัตนโกสินทร์
อย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้ราชบัณฑิตบอก
พระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ที่หอพระมณเฑียรธรรมใน
วัดพระศรีรัตนศาสดารามมาแต่แรกสร้าง . . . มีพระราชประสงค์
จะทรงทะนุบำรุงความรอบรู้พระธรรมวินัยให้มั่นคงในสงฆมณฑล
จึงทรงแนะนำพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการให้ช่วยกันทะนุบำรุง
ด้วย การบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรจึงแพร่หลาย
ไปในที่อื่น ๆ ดังเช่น ตามวังเจ้าก็มักจ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติ
ธรรม และจัดท้องพระโรงให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระ
ปริยัติธรรมบ้าง สร้างศาลาเรียนขึ้นโดยเฉพาะบ้าง ตามบ้านขุน
นางผู้ใหญ่ก็ทำทำนองเดียวกัน ชั้นผู้น้อยลงมาบางที่มีศรัทธาก็จ้าง
อาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรมที่ตามวัด ถือว่าเป็นการกุศลอย่าง
สำคัญอันหนึ่ง”^๒

๑ อ้างแล้ว, หน้า ๓๕-๓๖

๒ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์ฯ, กบ” ■๓๖

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ แม้จะทรงริเริ่มความเปลี่ยนแปลง โดยทรงจัดการศึกษาขึ้นอย่างสมัยใหม่ แต่ก็ยังคงทรงทำนุบำรุง การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอย่างดี และทรงให้วัดและคณะสงฆ์ มีบทบาทร่วมอย่างสำคัญในการศึกษาอย่างสมัยใหม่นั้นด้วย ดังข้อความเกริ่นนำเรื่อง ซึ่งขอยกมาอ้างซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้เห็นประ- เພດนี้ต่อเนื่องกันตลอดสายดังนี้

“ได้หวังใจไว้ว่า ในปีสุวรรณภิกษก ถ้าเป็นไปได้ จะให้รวม มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยาลัย เป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับ วิทยา และมีหอสากลวิทยาขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่าง ๆ เหล่า นี้เข้าเป็น รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย”^๑

รวมความว่า ประเพณีบวชเรียนและการที่วัดกับรัฐร่วมมือประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการจัดการศึกษาสำหรับ มวลชน ได้ดำเนินสืบมาตลอดประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัย สุโขทัยจนตลอดรัชกาลที่ ๕ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ หรือตลอด

๑ อ้างแล้วข้างต้น

ยุคการศึกษาแผนโบราณ จนถึงสิ้นสุดระยะเริ่มต้นของการศึกษา
แผนใหม่

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ สิ้นสุริยคติที่ ๕ แล้ว กระแสความคิดใน
ทางการศึกษาแห่งชาติก็ผันแปรไปอย่างพลิกหน้าเป็นหลัง มีความ
เปลี่ยนแปลงอย่างเด็ดขาดตัดตอนทันทีที่เกิดขึ้น การศึกษาของวัด
กับของรัฐแยกต่างหากจากกัน รัฐรับเอาการศึกษาสำหรับทวย
ราษฎร์หรือการศึกษามวลชน ตลอดจนการศึกษาระดับสูงทั้งหมด
ไปจัดดำเนินการเองฝ่ายเดียว การศึกษาวิชาการสมัยใหม่สำหรับ
พระภิกษุสามเณร ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นแล้วกว่าหนึ่งทศวรรษ ก็สะดุด
หยุดลงแล้วหายไป พระสงฆ์หัดตัวกลับเข้าไปจัดดำเนินการศึกษา
พระปริยัติธรรมแผนเดิม สำหรับพระสงฆ์ในวัดโดยเฉพาะอย่าง
เดียว มหามกุฏราชวิทยาลัยหยุดงานการศึกษาที่เกี่ยวกับราชการ
บ้านเมือง มหาธาตุวิทยาลัยก็ไม่พัฒนามาเป็นมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย รัตนโกสินทรสาครวิทยาลัยก็ไม่เกิดขึ้น ในโครงการ
และแผนการศึกษาชาติทุกฉบับทุกแผน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็น
ต้นมา ไม่มีคำกล่าวอ้างถึงพระสงฆ์ วัด ปริยัติธรรม หรือพุทธ-
จักรอีกเลย ภาวการณ์ทางการศึกษาอย่างนี้กำหนดชัดด้วยเหตุ-
การณ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ที่ว่า

“.....กรมศึกษาธิการ.....กรมธรรมการ.....ราชการ
 ของสองกรมนั้น ต่างชนิดกันทีเดียว ยากที่จะเลือกหาเจ้ากระ-
 ทรวงผู้สามารถบัญชาได้ดีทั้ง ๒ กรม คงได้ทางหนึ่งเสียทางหนึ่ง
 มีพระบรมราชประสงค์จะให้ราชการเป็นไปสะดวก ทั้งจะให้สม
 แก่ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกโดยตรง จึงมีพระบรมราชโองการ
 ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการมารวมอยู่ในพระราช
 สำนักตามประเพณีเดิม ส่วนกระทรวงธรรมการนั้น โปรดเกล้าฯ
 ให้เรียกว่า กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการศึกษา”^๑

นี่คือกระแสความคิดกิจการและนโยบายอย่างปัจจุบันทาง
 การศึกษาของชาติไทยที่ดำเนินสืบเนื่องต่อมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่า
 “๒๖ พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษา คือกรม
 ธรรมการได้กลับมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการอีก ทั้งนี้เพราะ
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า การ
 ศึกษาไม่ควรจะแยกจากวัด ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงเป็นกระทรวง
 ธรรมการ”^๒ แต่ก็เป็นเพียงเหตุการณ์ระยะสั้น เพราะหลังจาก
 เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วไม่นาน กระทรวง
 ธรรมการก็เปลี่ยนเป็นกระทรวงศึกษาธิการอีก กระแสการศึกษา

๑ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, นบ! ๒๖๒

๒ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, นบ! ๒๘๐

อย่างใหม่จึงดำเนินต่อไปตามเดิม

เมื่อการศึกษาแห่งชาติเปลี่ยนรูปโฉมและเปลี่ยนมือที่รับผิดชอบกลายเป็นการศึกษาของรัฐฝ่ายหนึ่ง ก็การศึกษาของคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งไปอย่างนั้นแล้ว ก็เกิดคำถามเพื่อรวบรวมว่า การศึกษาทั้ง ๒ สายนั้นมีผลเป็นอย่างไร

คำถามนี้ ถ้าจะตอบให้สั้นก็คงบอกได้ว่า การศึกษาในฝ่ายของรัฐได้เจริญแผ่ขยายตัวยิ่งขึ้นตลอดมาตามลำดับ ส่วนการศึกษาทางฝ่ายคณะสงฆ์ได้รุ่งเรืองขึ้นบางส่วน ช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วต่อแต่นั้น ถ้าหลักเลี้ยงคำว่าเสื่อมโทรม ก็คงต้องกล่าวว่าได้เหี่ยวเฉาซบโทรมและถอนตัวไปหลบซ่อน เสมือนถูกทอดทิ้งอยู่เดียวดาย

สำหรับการศึกษาของรัฐนั้น แม้จะมีบางกลุ่มถือว่าเป็นความล้มเหลว แต่อย่างน้อยก็มีแง่ที่พูดว่าเจริญได้หลายอย่าง โดยเฉพาะในด้านการแผ่ขยายตัว อย่างไรก็ตาม ในที่นี้มีใช้โอกาสที่จะถกเถียงในข้อโต้แย้งที่ว่า ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว หรือจะบรรยายว่าได้เจริญในแง่ใด ๆ บ้าง แต่จะพิจารณาในแง่ร้าย ว่าได้ประสบปัญหาหรือก่อให้เกิดปัญหาสำคัญอะไรบ้าง ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะพูดต่อไป

เมื่อรัฐแยกเอาการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ และการศึกษา

ทุกระดับมาจัดเองทั้งหมดแล้ว ก็ได้พยายามขยายการศึกษาออกไปให้ทั่วถึงท้องถิ่นทุกแห่งทั้งใกล้และไกล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่งการให้ความเสมอภาคทางการศึกษา ตามหลักการของระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อเวลาล่วงไปกลับปรากฏว่า พลเมืองยิ่งขาดความเสมอภาคในโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษามากขึ้น

ในช่วงเวลาใกล้ ๆ ที่ผ่านมานี้ รัฐได้ระดมทรัพยากรในการขยายการศึกษาไปสู่ชนบทให้มากขึ้น โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาได้ขยายไปเกือบทั่วถึงทุกท้องถิ่น แต่สำหรับการศึกษาระดับสูงขึ้นมา ความเสมอภาคยิ่งลดน้อยลงตามลำดับ โดยที่โอกาสจะขึ้นกับสภาพทางภูมิศาสตร์ คืออยู่ในกรุง ในเมือง หรือถิ่นห่างไกล และขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจ คือยากจน มั่งมี เป็นพ่อค้า ข้าราชการ กรรมกร หรือชาวไร่ชาวนาเป็นต้น มิได้ขึ้นกับสติปัญญาความสามารถอย่างแท้จริง ปรากฏว่าประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๗ นิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งหลายของรัฐ เป็นลูกชาวไร่ชาวนาไม่เกินร้อยละ ๖ ทั้งที่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทย อยู่ในชนบท และเป็นชาวไร่ชาวนาประมาณร้อยละ ๗๕.๘๐ การลงทุนของรัฐทางด้านการศึกษา กลายเป็นการลงทุนเพื่อคนที่มีโอกาสเหนือกว่าและได้เปรียบอยู่แล้ว แม้ว่ารัฐจะตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นในต่างจังหวัด และเปิดให้มีการตั้งวิทยาลัยเอกชนต่างๆ ก็ไม่ช่วย

ให้สภาพการณ์ดีขึ้นเท่าใดนัก

ทางฝ่ายวัด เมื่อถอนตัวออกมาจากการดำเนินงานการศึกษาเพื่อมวลชนร่วมกับรัฐแล้ว ก็ทำหน้าที่ทางการศึกษาเพื่อมุ่งสนองความต้องการทางศาสนาอย่างเดียว เหมือนกับถือว่าภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชเข้ามาจะต้องอยู่ประจำวัด คอยเฝ้าพระศาสนาอยู่ตลอดไป

อย่างไรก็ตาม วัดและคณะสงฆ์ก็อยู่ท่ามกลางความแวดล้อมของสังคม อาศัยสังคมนั้นเองเป็นอยู่ ดังนั้น สภาพและความเป็นไปได้ในสังคมหายอมให้วัดดำเนินตามความปรารถนาของตนไม่ ข้อแรก เมื่อรัฐกับคณะสงฆ์ตกลงแยกกันจัดการศึกษา ก็ทำกันเพียงในระดับราชการ หาได้ยกเลิกประเพณีบวชเรียนของประชาชนไม่ ความเข้าใจของชาวบ้านกับของรัฐและคณะสงฆ์จึงไม่สอดคล้องไปด้วยกัน ความปรารถนาของชาวบ้านกับของรัฐและคณะสงฆ์จึงขัดกัน และช่องทางก็ยังเปิดอยู่สำหรับให้ลูกชาวบ้านเข้ามาแสวงประโยชน์ที่ขัดแย้งกับความปรารถนาของรัฐ และของคณะสงฆ์ โดยที่พระสงฆ์ระดับล่างในชนบทก็เป็นใจกับชาวบ้านด้วย ข้อที่สอง ปัญหาจากการที่รัฐขยายการศึกษาให้มีระดับสูงได้มากขึ้น ทำให้ฐานะและโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจของคน ชนต่อระดับการศึกษามากขึ้น แต่ความไม่เสมอภาคในโอกาสที่จะเข้า

รับการศึกษากลับมีมากขึ้นนั้น ได้มีผลสะท้อนกลับมากกระทบต่อ
การศึกษาของวัดอย่างเต็มที่ เพราะชาวไร่ชาวนาในชนบท ซึ่ง
ด้อยโอกาสทั้งทางภูมิศาสตร์และทางเศรษฐกิจ แต่อยากให้ลูกของ
ตนได้เล่าเรียนสูงขึ้นไป และไม่อาจให้ลูกได้ศึกษาในระบบของ
รัฐ ต่างพากันไม่รับรู้การที่วัดได้หยุดเลิกบทบาทในการเป็นแหล่ง
การศึกษามวลชนไปแล้ว คนเหล่านี้พากันส่งลูกมาอยู่เรียนหนังสือ
ที่วัด เป็นศิษย์วัดแล้วบวชเณรบวชพระขึ้น มาตามลำดับความ
ต้องการทางการศึกษาของกุลบุตรเหล่านี้ ขัดแย้งหรือนอกลู่ นอกทาง
จากความต้องการของคณะสงฆ์โดยสิ้นเชิง ทางฝ่ายรัฐก็ดูจะไม่รับรู้
ด้วยว่ามีบุคคลเหล่านี้อยู่ในประเทศไทย นอกจากนั้นสังคมไทย
เมืองซึ่งไม่รู้ ไม่เข้าใจปัญหาที่มักชอบกล่าวหาบุคคลเหล่านี้ว่า เข้า
มาอาศัยศาสนาเป็นทางก้าวไปสู่อาชีพ โดยเฉพาะการที่สังคมไทย
เมือง รวมทั้งผู้บริหารและนักวิชาการจำนวนมากซึ่งเป็นผู้กุมชะตา
ของสังคมไทยทั้งหมดในปัจจุบัน ไม่รู้ ไม่เข้าใจสภาพเช่นนี้ นับ
ว่าเป็นตัวอย่างเด่นอันหนึ่งของการไม่รู้จักสังคมของตนเอง ที่เป็น
สาเหตุสำคัญให้ไม่อาจแก้ปัญหาของสังคมไทยได้สำเร็จ

สภาพปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น แยกพิจารณา
ได้ดังนี้

ก. ในแง่ที่เกี่ยวกับรัฐ ได้กล่าวแล้วว่าเท่าที่ผ่านมา รัฐ

ยังไม่สามารถอำนวยความสะดวกทางการศึกษาแก่มวลชน และ
 ยิ่งการศึกษาระดับสูงขึ้นเท่าใด ผู้ด้อยโอกาสดังเข้าไม่ถึงยิ่งขึ้น
 เท่านั้น สภาพนี้ทำให้ชาวไร่ชาวนาชนบทผู้ด้อยโอกาส จำต้อง
 อาศัยประเพณีบวชเรียนเดิม ที่วัดเป็นแหล่งการศึกษามวลชนพา
 กันส่งลูกหลานไปอยู่วัดบวชเณรบวชพระเรียนหนังสือ เพื่อหาความ
 ก้าวหน้าแก่ชีวิตและช่วยเหลือวงศ์ญาติต่อไป แต่ในเวลาเดียวกัน
 รัฐก็ไม่ยอมรับหรือแม้แต่รับรู้สภาพความเป็นจริงข้อนี้ สภาพ
 การณ์ทั้งหมดนี้ได้ออกให้เกิดปัญหาต่างๆ แก่การศึกษาของคณะ
 สงฆ์อย่างมากมาย ซึ่งส่งผลสะท้อนโยงมาถึงความเสื่อมโทรมของ
 กิจการพระศาสนาแทบทุกอย่าง เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ปัญหา
 และผลดีผลร้ายต่างๆ ที่น่าสังเกต ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่างดังนี้

— วัดกลายเป็นช่องทางสำหรับอำนวยความสะดวกทางการศึกษา
 และการเลื่อนฐานะทางสังคมแก่ลูกชาวไร่ชาวนาผู้ยากจนในชนบท
 ห่างไกล ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ แม้ว่าช่องทางนี้จะ
 แคบและกันดาร ยากที่จะไปได้ไกล แต่ก็ยังดีกว่าไม่มีหรือถูกปิด
 กันเสียทีเดียว เพราะถ้าไม่มีช่องทางนี้ ชาวชนบทที่ยากไร้จะสน
 หวังในโอกาสทางการศึกษาและทางสังคมอย่างแทบจะสิ้นเชิง อย่าง
 ไรก็ตาม เพราะเหตุที่ผู้ใช้ช่องทางนี้ มุ่งสนองความต้องการ
 ของตนตามประเพณีไทยเดิม ดังนั้นส่วนใหญ่จึงออกไปคือลา-

ศึกษา ช่องทางนี้จึงมักถูกเรียกว่าเป็นทางผ่าน

- ที่ว่าเป็นช่องทางที่แคบและกันดาร ก็เพราะเป็นทางที่รัฐกับวัดได้ตกลงกันแล้วว่า ให้เลิกใช้ตามวัตถุประสงค์ของประเพณีอย่างเดิม ทางวัดหรือคณะสงฆ์ก็ไม่ยอมรับความต้องการของผู้เข้ามาบวช จึงไม่จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการนั้น ทางฝ่ายรัฐก็ไม่ยอมรับรู้ว่าคุณไร้อโอกาสที่ตกหล่นจากระบบของตน ได้เข้ามาอาศัยช่องทางเก่านี้ จึงไม่ได้ใส่ใจที่จะแก้หนุ่ไหนใด ๆ จึงเป็นธรรมดาที่ว่า การศึกษาที่เยาวชนพวกนี้ได้รับจะเป็นการศึกษาที่หย่อนประสิทธิภาพ ต่ำยคุณภาพ และขยักขย่อนไม่ราบรื่น

- ความเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ได้เกิดขึ้นคือ คนที่มีโอกาสทางการศึกษาเหนือกว่า (ได้แก่คนในเมืองในตลาดและผู้มีอาชีพที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า) ได้เลิกใช้วัดเป็นช่องทางการศึกษา เพราะได้หันไปใช้ช่องทางใหม่แห่งระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้ คงมีแต่ลูกชานาชาวไรในชนบทห่างไกลที่ยังคงใช้ช่องทางเก่านี้เป็นเหตุให้วัดซึ่งในอดีตเคยเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยสมาชิกจากทุกระดับฐานะอาชีพตั้งแต่เจ้าถึงชาวนา แต่ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนชาวชนบทลูกชาวไรชาวนาอย่างเดี่ยวเกือบจะล้วน ๆ (ไม่นับผู้บวชระยะสั้น ๆ ชั่วนับเดือน) วัดในเมืองในกรุงกลายเป็นชุมชนชนบทกลางเมืองกลางกรุง พระภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำวัดตั้งแต่

เจ้าอาวาสลงมา เป็นชาวชนบทห่างไกลเกินร้อยละ ๘๐ ในสถาบันการศึกษาของสงฆ์ เช่นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๖ พระนิสิตนักเรียนเป็นลูกชาวชนบทประมาณร้อยละ ๘๘ มาจากครอบครัววัดศักรร้อยละ ๘๑ ในขณะที่ในมหาวิทยาลัยของรัฐ นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่เป็นลูกข้าราชการและพ่อค้าในเมืองในทลาค มีลูกกสิกรชาวชนบทห่างไกลเพียงประมาณร้อยละ ๖ หรืออย่างสูงไม่เกินร้อยละ ๘ (แม้เป็นกสิกรก็อาจจะเป็นกสิกรที่รวยในถิ่นนั้น ๆ)

— เนื่องด้วยภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ที่อยู่ประจำวัด มิใช่เป็นผู้ที่เห็นโทษของโลกแล้วจึงมาบวช แต่เป็นผู้มาบวชตามประเพณีบวชเรียนของไทยเดิม ซึ่งส่วนมากบวชเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ อายุประมาณ ๑๒-๑๕ ปี ด้วยเหตุนี้ ชุมชนวัดทั่วประเทศ

- ในบทความนี้ จะไม่แสดงหลักฐานและรายละเอียดดีดต่าง ๆ เพราะเคยเขียนไว้แล้วในหนังสือและบทความอื่น ๆ เช่นใน “สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน” (มหาจุฬาฯ, พ.ศ. ๒๕๑๑) และในบทนำของ “มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย” (มหาจุฬาฯ, พ.ศ. ๒๕๒๒) เป็นต้น นอกจากนั้นผู้เขียนบทความนี้ แม้จะสนใจปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ก็ยังไม่ได้ตั้งใจจะศึกษาเรื่องอย่างจริงจัง การที่ได้เขียนไว้ก็ด้วยต้องการเสนอให้ช่วยกันหันมาสนใจ และหวังว่าบางท่านจะได้ศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งอย่างจริงจังโดยเฉพาะต่อไป (งานวิจัยก็มีผู้ทำไปบ้างแล้ว เช่น “มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย” ของชายโพธิ์ดำ เป็นต้น)

หรือส่งสมณฑล จึงประกอบด้วยพลเมืองในวัยเล่าเรียนเป็นส่วน
ใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มีพระภิกษุสามเณรทั่ว
ประเทศประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ รูป ในจำนวนนี้เป็นผู้เรียนนักธรรม
บาลี และมหาวิทยาลัยสงฆ์รวม ๒๓๑,๗๓๐ รูป ถ้าตัดพระนวกะ
ออกเสีย โดยถือว่าเป็นผู้เข้ามารับบริการชั่วคราว ถ้าประมาณว่า
พระนวกะเรียนนักธรรมทั้งหมด ๔๐,๐๐๐ รูป ก็ยังเหลือจำนวน
พระภิกษุสามเณรวัยเล่าเรียน ๑๙๑,๗๓๐ รูป ในจำนวนนี้เป็น
สามเณรประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ รูป ตัวเลขนี้ถ้าเทียบกับในระบบ
ของรัฐ ในปีเดียวกันมีนิสิตนักศึกษาและนักเรียนชั้นมัธยมขึ้นไป
(เหนือระดับประถมศึกษา) รวมทั้งสิ้น ๔๗๗,๒๕๙ คน ถ้าถือ
ตามนี้ก็เห็นได้ว่า ในจำนวนพลเมืองที่กำลังเล่าเรียนระดับเหนือ
ประถมศึกษาทั้งหมดนั้น เป็นผู้เรียนอยู่ในระบบของรัฐ ๓ ส่วน อยู่ใน
ในระบบของวัดอีก ๑ ส่วน รวมเป็น ๔ ส่วน ในเรื่องนี้มีข้อคิด
ควรพิจารณาหลายประการ

ข้อคิดที่ ๑ การที่รัฐไม่รับรู้ต่อพลเมืองที่ไปอาศัยประเพณี
บวชเรียนของวัดนั้น เป็นการทอดทิ้งพลเมืองในวัยศึกษาเล่าเรียน
ที่ตนควรรับผิดชอบไปเสียเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเป็นพล-
เมืองที่ถ้อยโอกาสซึ่งรัฐควรจะเอาใจใส่ให้มาก การลงทุนของรัฐ
ทางด้านการศึกษา กลายเป็นการลงทุนเพื่อส่งเสริมคนที่มีโอกาส

เหนือกว่าหรือได้เปรียบอยู่แล้ว พร้อมกันนั้น ช่องทางเดียวที่ผู้
 ค้อยโอกาสพอจะอาศัยได้บ้าง รัฐก็ได้พยายามทั้งโดยตรงและโดย
 อ้อม ทั้งโดยรัฐและไม่รัฐ ที่จะปิดกั้นให้แคบหรือตันยิ่งขึ้น
 ช่องว่างทางการศึกษาจึงขยายกว้างยิ่งขึ้น

ข้อคิดที่ ๒ ในช่วงเวลาเกือบ ๑ ศตวรรษที่ผ่านมา สังคม
 ไทยได้ตื่นต้นต้นกับความเจริญอย่างสมัยใหม่ที่มาจากตะวันตก และ
 ไม่สนใจเรื่องทางศาสนา ชาวเมืองชาวตลาดผู้มีโอกาสเหนือกว่า
 ได้พากันเข้ารับการศึกษาในระบบของรัฐ เพื่อจะได้เข้าถึงความ
 เจริญแบบตะวันตกนั้น ไม่ยอมเข้าบวชเรียนในระบบการศึกษา
 แบบประเพณีของวัด ถ้าจะบวชก็บวชเพียงระยะสั้นไม่กี่เดือน ซึ่ง
 เป็นการเข้าไปรับบริการจากวัดมากกว่าจะเป็นการทำหน้าที่ใดๆ
 ให้แก่วัด ตลอดเวลาช่วงนี้คงมีแต่ชาวชนบทเท่านั้นที่ได้เข้าบวช
 เรียนอยู่ประจำวัด ภาวะนั้นมองอีกด้านหนึ่งมีความหมายว่า ถ้าเรายัง
 ถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติที่มีค่า เป็นสิ่งสำคัญมีคุณประ-
 โยชน์สำหรับสังคมไทย ก็ต้องยอมรับว่าตลอดหนึ่งศตวรรษแห่ง
 ความตื่นตระวันตนั้น ชาวเมืองผู้มั่งคั่งแข็งแรงกว่า ได้ละเลย
 หน้าที่ความรับผิดชอบต่อพระศาสนาของตน และได้ผลัดภาระใน
 การรักษาสืบต่อพระศาสนา ให้ไปตกหนักแก่ชาวชนบทผู้อ่อนแอ
 กว่าต้องรับไว้ฝ่ายเดียว เมื่อมองอย่างนี้ ก็จะเห็นคุณค่าของชาว

ชนบททั้งหลาย ที่เข้ามาอาศัยวัดเป็นช่องทางศึกษาเล่าเรียนตาม ประเพณีโบราณเรียนนั้นว่า ถึงจะอย่างไรก็ตาม บุคคลเหล่านั้นก็ได้ ช่วยรักษาพระศาสนาที่เป็นมรดกของสังคมไว้แทนพวกตน ใน ระหว่างที่ไม่มีใครเอาใจใส่พระศาสนา และชาวเมืองเหล่านั้นก็ ควรจะพอใจ ที่ตนได้เป็นฝ่ายช่วยอุปถัมภ์บำรุงชาวชนบทผู้รักษา สืบต่อพระศาสนาเอาไว้ แม้ว่าชาวชนบทเหล่านั้นจะลาเพศออก มาแสวงหาความก้าวหน้าในสังคมเมืองบ้าง ชาวเมืองก็ควรต้อง ยอมรับความจริงว่า ชาวชนบทเหล่านั้นก็มีสิทธิร่วมเสพค่านิยม อย่างเดียวกันเสมอกับตน ยิ่งถ้าคำนึงถึงการที่ตนเป็นผู้ได้เปรียบ มาตลอดด้วยแล้ว ก็ควรจะยินดีแม้แต่ที่จะเห็นชาวชนบทเหล่านั้น บางส่วนหวังผลตอบแทนบางอย่าง จากการที่เขาได้ทำหน้าที่รักษา สืบต่อพระศาสนาไว้ นอกจากนี้ ถ้าเห็นว่าพระศาสนาที่ชาวชน- บทเหล่านั้นรักษาไว้อยู่ในสภาพร่วงโรยไร้ประสิทธิภาพ ชาวไทย เมืองก็จะต้องมองด้วยความเข้าใจ และเห็นใจตามเหตุผลที่กล่าว มาแล้ว และจะต้องไม่ลืมมองโทษของตนเองตามส่วนที่พึงรับผิดชอบ ด้วย

ข้อคิดที่ ๓ สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก และความ เปลี่ยนแปลงทางด้านพระศาสนาก็จะต้องเกิดขึ้น ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น เมื่อการศึกษาในระบบของรัฐขยายกว้างทั่วถึงยิ่งขึ้น เด็กที่

จะบวชตามประเพณีบวชเรียนก็จะลดน้อยลง เมื่อความเจริญทางโลกและความตื่นตัวต่อเทคโนโลยีถึงจุดี้อีกเพื่อ ชาวเมืองก็จะหันกลับมาสนใจศาสนาและดำเนินจิตใจมากขึ้น การศึกษาให้เข้าใจสภาพปัญหาและเหตุปัจจัยต่าง ๆ จะช่วยนำมาซึ่งความเห็นอกเห็นใจ และเห็นคุณค่าของกันและกัน หากชาวเมืองและปัญญาชนผู้กุมอำนาจในการกำหนดความเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของชาวบพทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ก็จะช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ราบรื่นดีงามทางฝ่ายสังคมวัตถุกชาวบ้าน หากรู้เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และรู้จักจัดเตรียมการต้อนรับคนใหม่จากสังคมเมืองเข้าสู่วัด อย่างถูกต้องตรงกับความต้องการ ก็จะก่อประโยชน์เป็นอันมาก ทั้งแก่ชีวิตของบุคคล แก่สังคม และแก่พระศาสนา

ปัจจุบัน ได้มีความเห็นหรือมติที่ค่อนข้างหนักแน่นในหน่วยงานบริหารระดับสูงของชาติว่า การศึกษาของรัฐกับของวัดหรือของอาณาจักรกับของพุทธจักร เป็นของแยกต่างหากจากกัน ต่างฝ่ายต่างทำ ไม่ควรก้าวก่ายแทรกแซงซึ่งกันและกัน เรื่องนี้คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพูดแรง ๆ ว่า ความเห็นหรือทำที่อย่างนี้ เกิดขึ้นจากความรู้สึกเท่านั้น หาใช่เกิดจากความรู้อย่างแท้จริงต่อสภาพปัจจุบันและภูมิหลังแห่งการศึกษาในสังคมของตนไม่ มติ

นพองตัวเองทันทีว่า ผู้บริหารการศึกษาเหล่านั้น หรือพูดรวมๆ ว่ารัฐสมัยปัจจุบัน ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาและสังคมไทยถึง ๓ ประการเป็นอย่างน้อย คือ

ข้อ ๑ รัฐและผู้บริหารการศึกษาเหล่านั้น ไม่รู้จักประเพณีการศึกษาของชาติไทย ที่ทางฝ่ายสงฆ์กับบ้านเมืองได้ร่วมมือประสานงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการจัดดำเนินการศึกษาสำหรับมวลชน ให้เกิดผลเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่พระศาสนาและพระราชอาณาจักรพร้อมไปด้วยกัน

ข้อ ๒ รัฐและผู้บริหารการศึกษาเหล่านั้น ไม่รู้และไม่ใส่ใจที่จะรับรู้ว่า พลเมืองผู้ด้อยโอกาสเพราะยากไร้และเกิดในชนบทห่างไกล ซึ่งไม่ได้รับความเสมอภาคทางการศึกษา เข้าไม่ถึงบริการการศึกษาของรัฐจำนวนมากนั้น ได้หันไปอาศัยบริการตามระบบประเพณีไทยเดิม บวชเณรบวชพระเล่าเรียนอยู่ในวัด

ข้อ ๓ รัฐและผู้บริหารการศึกษาเหล่านั้น ไม่รู้หรือทำเสมือนไม่รู้ว่า ในขณะที่ตนกล่าวว่า การศึกษาของวัดกับของรัฐเป็นคนละฝ่ายต่างคนต่างทำไม่เกี่ยวข้องกัน ไม่ควรก้าวก่ายแทรกแซงกันนั้น หน่วยงานระดับล่างของตนเอง ก็กำลังมาตั้งเอาภิกษุสามเณรออกจากวัดไปจัดให้การศึกษาตามระบบการศึกษาของรัฐ เป็นอิสระจากคณะสงฆ์ ทั้งที่คณะสงฆ์ไม่พอใจ เช่น จัดการ

ศึกษาผู้ใหญ่ให้ เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นขั้นที่ยิ่งกว่าก้าวก้าว
 แทรกแซง จะว่าจะป็นชั้นซึ่งอำนาจที่เดียวก็ไม่ผิด (บางทีอาจ
 จะเป็นการชิงอำนาจด้วยความปรารถนาดี เพราะเห็นฝ่ายสงฆ์เฉย
 เมยเกินไป ทนอยู่ไม่ได้)

อย่างไรก็ตาม ข้อวิจารณ์นี้จะว่าแต่รัฐหรือผู้บริหารการ
 ศึกษาของอาณาจักรฝ่ายเดียวคงจะไม่ได้ เพราะคณะสงฆ์เองก็ดูจะ
 เป็นเช่นเดียวกัน คือไม่รู้ไม่เข้าใจเรื่องราวในข้อ ๑ และ ข้อ ๒
 และไม่รู้จักใส่ใจที่จะจัดหรือร่วมมือจัดเรื่องในข้อ ๓ ให้อยู่ดี

ความไม่รู้และไม่จัดในข้อ ๑ ถึง ๓ นี้ ได้ก่อให้เกิดความ
 สับสนวุ่นวายไร้ระเบียบ และขาดประสิทธิภาพทุกประการขึ้นแก่
 การศึกษาในวัด การศึกษาของพระสงฆ์มีมากมายหลายแบบจนไม่
 มีระบบ มีทั้งการศึกษาของคณะสงฆ์โดยคณะสงฆ์ที่รัฐวางเฉย
 ซึ่งภิกษุสามเณรส่วนใหญ่พยายามหลีกเลี่ยงหนี คือระบบนักธรรม-
 เปรีียญ มีทั้งการศึกษาที่คณะสงฆ์ไม่เต็มใจให้มี แต่รัฐรับรอง
 และภิกษุสามเณรจำนวนมากชอบให้มี เช่น ปริยัติธรรมแผนก
 สามัญศึกษา มีทั้งการศึกษาที่คณะสงฆ์ก็รับกึ่งปฏิเสธ รัฐไม่รับ
 รอง แต่ภิกษุสามเณรจำนวนมากต้องการให้มี เช่น มหาวิทยาลัย-
 สงฆ์ มีทั้งการศึกษาที่คณะสงฆ์ไม่พอใจ แต่องค์กรของรัฐจัด
 ดำเนินการให้ และภิกษุสามเณรจำนวนมากชอบไปเรียน เช่น

การศึกษาผู้ใหญ่ มีทั้งการศึกษาของพระสงฆ์เอกชน ที่ไม่ขึ้นต่อระบบทั้งของรัฐและของคณะสงฆ์ เช่น จิตตภาวันวิทยาลัย เป็นต้น สภาพการศึกษาในวัดปัจจุบัน คงจะคล้ายกับครอบครัวแตก ที่พ่อแม่แยกกันอยู่ (รัฐกับคณะสงฆ์เปรียบเหมือนพ่อและแม่) แต่ไม่ทำการหย่าร้างตามกฎหมาย ให้แน่นอนเสร็จสิ้นไปว่า ลูกจะอยู่กับใคร จะใช้จ่ายอบรมเลี้ยงดูอย่างไร ลูกขาดหลัก และไม่ได้รับการเหลียวแลเท่าที่ควร จึงเติบโตอย่างสุก ๆ ดิบ ๆ และผอมแกร็น

— เมื่อมองอย่างกว้าง พลเมืองผู้ด้อยโอกาสที่เข้าไปอาศัยประเพณีบวชเรียนในวัดเหล่านี้ ส่วนมากจะสึกกลับออกมาทำงานหาเลี้ยงชีพอยู่ในสังคมเป็นกำลังคนของรัฐต่อไป เท่ากับว่ารัฐปล่อยให้คนของตนเข้าไปใช้บริการของวัด แล้วเขาก็กลับออกมาทำงานให้แก่รัฐ วัดซึ่งชู้บโทรมอยู่แล้วต้องรับภาระผลิตคนให้แก่รัฐ โดยที่วัดเองแทบไม่ได้รับผลแห่งการลงทุนลงแรงของตนเลย ส่วนรัฐก็ได้เก็บเกี่ยวผลโดยไม่ต้องลงทุน ช้ำยังไม่เหลียวแล แทบจะไม่ได้ช่วยเหลือให้กำลังแก่วัดเลย จึงเป็นการแน่นอนว่าวัดจะต้องมีแต่ชู้บโทรมลงไปเรื่อย ๆ

— การที่รัฐยังไม่สามารถอำนวยความสะดวกทางการศึกษาทำให้ชาวไร่ชาวนาในชนบทห่างไกล ส่งลูกหลานเข้ามาบวชเณร

บวชพระ ใช้วัดเป็นช่องทางที่จะได้รับการศึกษาตามประเพณีเดิมของไทยนั้น มีผลเสียมากมาย แต่ถ้ามองในแง่ดี ก็เป็นการช่วยให้วัดยังคงมีบทบาทที่เป็นคุณยิ่งใหญ่แก่สังคมไทย อย่างที่คนส่วนใหญ่ไม่รู้ตัวเลย เช่น

เยาวชนชนบทที่ยากไร้ จำนวนมากมายเป็นแสน ยังมีช่องทางได้รับการศึกษาและมีโอกาสในทางสังคม แม้ว่าจะจะเป็นช่องทางที่แคบและกันการ แต่ก็ยังช่วยให้ชาวชนบทยากจนห่างไกลทั้งหลายยังมีความหวังอยู่บ้าง เป็นการลดช่องว่างทางการศึกษาและทางสังคม

ช่วยให้ชาวชนบทเข้ามาสู่กรุงสู่เมืองอย่างมีเกียรติ (พึงเทียบกับการเข้ามาหางานทำและอยู่ในสลัมของชาวชนบทอีกสายหนึ่ง) ทำให้ชาวชนบทมีความภูมิใจและมั่นใจในตนเอง ไม่ถึงกับหดหู่หมดหวังจากสังคมไทย จึงเป็นเครื่องช่วยประสานให้ชาวชนบทยังมีจิตใจร่วมอยู่ในสังคมไทยและความเป็นชาติไทย

พระภิกษุสามเณรชาวชนบท อยู่ในกรุงในเมืองอย่างมีเกียรติ ได้รับความเคารพนับถือ พาให้ญาติและชาวท้องถิ่นของตน เข้ามาสู่เมืองอย่างมีเกียรติได้ด้วย และพระเณรเหล่านี้ช่วยเชื่อมประสาน ให้ชาวเมืองชาวกรุงกับชาวชนบทรู้จักคุ้นเคยมีไมตรีกัน ชวนนำชาวกรุงชาวเมืองไปเยี่ยมเยียนและเผื่อแผ่รายได้

ออกสู่ชนบท ทำให้เมืองกับชนบทของไทยสนิทสนมไม่ห่างไกลกัน บัญหามีเพียงว่า ทำอย่างไรจะช่วยกันสร้างความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้การกระจายรายได้สู่ชนบทโดยช่องทางนี้ เป็นไปในทางสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

วัดยังคงเป็นแหล่งสังคมสงเคราะห์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสังคมไทย ซึ่งการสงเคราะห์ดำเนินไปในชีวิตจริง อย่างไม่เป็นการเป็นงาน ไม่ต้องมีการลงทุน โดยเฉพาะไม่ต้องใช้งบประมาณของรัฐ เพราะทุนมาจากประชาชนเอง ตามที่เขาพอใจ ถ้ายกภาระนี้มอบให้แก่รัฐในปัจจุบัน คงจะเป็นการเกินกำลัง ที่รัฐพร้อมทั้งองค์การสังคมสงเคราะห์ใด ๆ จะรับมือได้ ปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะสร้างความรู้ความเข้าใจ เพื่อช่วยให้กิจการสังคมสงเคราะห์แบบนี้ได้ผลดียิ่งขึ้น ไม่ให้เขวและเกิดความสูญเปล่า

นอกจากพระภิกษุสามเณรชาวชนบทประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ รูป^๑ (ตัดตัวเลขพระนวกะผู้บวชเฉพาะในพรรษาออกแล้ว) ยังมี

-
๑. ตัวเลขตามรายงานการศาสนา ประจำปี ๒๕๒๓ ของกรมการศาสนา เป็นที่น่าสงสัย เพราะใน พ.ศ. ๒๕๒๒ จำนวนภิกษุสามเณรทั่วประเทศมีทั้งหมด ๓๓๘,๖๔๘ รูป (เป็นภิกษุ ๒๓๓,๘๗๘ รูป และสามเณร ๑๐๔,๖๗๐ รูป) แต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ตัวเลขขึ้นไปถึง ๕๐๘,๐๕๘ รูป (แยกเป็นภิกษุ ๓๕๗,๐๘๘ รูป และสามเณร ๑๕๐,๙๗๐ รูป) ตัวเลขที่เพิ่มมากอย่างนี้ ค่อนข้างน่าจะเป็นไปได้

เด็กนักเรียนกฤหัสถ์เป็นศิษย์วัดอีกเกือบ ๑ แสนคน ศิษย์วัดเหล่านี้ล้วนเป็นนิสิตนักศึกษาและนักเรียนชาวชนบทที่มาเรียนในระบบการศึกษาของรัฐ เด็กชาวชนบทที่มีน้อยอยู่แล้วในระบบของรัฐ (เช่นประมาณร้อยละ ๖ ในมหาวิทยาลัย) ถ้าไม่มีวัดเป็นที่อาศัย จะต้องลดน้อยลงไปอีกเท่าใด

ที่กล่าวมานี้ เป็นคุณประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยตรงบ้างโดยอ้อมบ้าง ความจริงคุณประโยชน์ด้านอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่น ในขณะที่เมืองขยายออกไปอย่างไม่มีระเบียบ ผังเมืองไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง วัดเป็นเครื่องกำกับช่วยให้เมืองยังมีที่โล่ง สำหรับหายใจและใช้กิจสาธารณะต่าง ๆ ได้ ดังนี้เป็นต้น

วัดยังคงมีคุณค่าอันอนันต์แก่สังคมไทย แต่คุณประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นไปอย่างซึ่ม ๆ ซ่อน ๆ และเฉื่อยชา จึงไม่ใคร่มีใครมองเห็น รัฐและหน่วยงานหรือบุคคลผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคมไทย น่าจะได้ใส่ใจศึกษาสืบค้นให้เข้าใจ และพยายามใช้ประโยชน์ให้บริบูรณ์ แทนที่จะสร้างสถาบันใหม่ๆ ที่ซับซ้อน ซึ่งมักก่อปัญหาใหม่ๆ ที่สับสน น่าจะหันมาพยายามปรับปรุงสถาบันที่มีอยู่แล้วและยังต้องมีอยู่นี้ ให้บังเกิดประโยชน์เต็มตามคุณค่าที่มันควรจะมี

ข. ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ เมื่อวัดวางมือจากการ

ศึกษาที่เคยทำร่วมกับรัฐ โดยปล่อยให้รัฐจัดทำไปเองฝ่ายเดียว และหันเข้ามาจำกัดตัวอยู่ในวัด มุ่งจัดเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร เพื่อสนองความต้องการทางศาสนา อย่างเดียวแล้ว การศึกษาพระปริยัติธรรมแบบนักธรรมและเปรียญ ได้เจริญเฟื่องฟูอยู่อีก ๒-๓ ทศวรรษ ระหว่างประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๙๐ จากนั้นก็อยู่ในสภาพทรงตัวต่อมาอีกกระยะหนึ่ง ผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรมระดับต่าง ๆ ในช่วงนี้ ที่คงอยู่ในสมณเพศก็ได้เป็นผู้บริหารการคณะสงฆ์ เป็นเจ้าอาวาสพระอารามต่าง ๆ เป็นเจ้าคณะจังหวัดและพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ที่ลาเพศออกไปแม้จะเป็นเปรียญชั้นต้น ๆ ก็มีทางก้าวหน้า ได้ไปเป็นผู้พิพากษา ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น มีจำนวนพอสมควร แต่ภายหลังระยะทรงตัวแล้ว การศึกษาพระปริยัติธรรมก็เหี่ยวแห้ง ชุบเจาหลงโดยลำดับ อัตราส่วนนักเรียนพระปริยัติธรรมลดน้อยลง ทั้งที่จำนวนพระภิกษุสามเณรเพิ่มมากขึ้น ผู้สอบได้เป็นนักธรรม-เปรียญ เมื่ออยู่ในวัด แม้จะยังมีความหมายอยู่ แต่ความหมายนั้นก็ลดน้อยลงเรื่อย ๆ ส่วนผู้ที่ลาเพศออกไปถ้าไม่ได้เปรียญชั้นสูงสุด ก็มีแนวโน้มที่จะไปเป็นบุรุษไปรษณีย์มากยิ่งขึ้น (ปัจจุบันไปรษณีย์ก็ไม่รับเสียแล้ว)

อนึ่ง พึงสังเกตด้วยว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแบบ

นักธรรมเปรียญนั้น แม้ในระยาะที่เจริญเฟื่องฟู ก็มีใช้เป็นความเจริญชนิดที่ช่วยเตรียมหนทางให้แก่อนาคต ดังนั้น เมื่อถึงคราวเสื่อมลง จึงซบเซาหดตัวหายดับมีดไปเฉย ๆ ไม่มีช่องทางที่จะมองเห็นแสงกระตุ้นให้พลิกฟื้นตื่นขึ้นได้ใหม่ สภาพเช่นนี้ อาจต้องอาศัยเครื่องบีบคั้นหรือแรงอัดเครียคมาร่วมเร่งเร้ากดดัน ให้ต้องมีกรปรับปรุงตัวเอง

ในขณะที่พลเมืองเพิ่มขึ้น จำนวนนักเรียนในระบบการศึกษาของรัฐ ก็เพิ่มขึ้นตามอย่างรวดเร็วเหนือกว่าอัตราส่วน เช่น ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ประเทศไทยมีประชากร ๓๓ ล้านคนเศษ นิสิตนักศึกษาและนักเรียนชั้นมัธยมขึ้นไป มีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๔๗๗,๒๕๙ คน ต่อมาอีก ๘ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ประเทศไทยมีประชากร ๔๔ ล้านคน นิสิตนักศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาขึ้นไปได้เพิ่มมากขึ้นเป็น ๑,๕๗๔,๐๕๓ คน

ส่วนในระบบของวัดหรือคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ มีพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศประมาณ ๒๘๐,๐๐๐ รูป พระภิกษุสามเณรเรียนนักธรรมเปรียญมีทั้งหมดประมาณ ๒๓๐,๐๐๐ รูป แต่ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ขณะที่จำนวนภิกษุสามเณรทั่วประเทศเพิ่มขึ้นเป็น ๓๒๙,๕๐๐ รูป จำนวนพระภิกษุสามเณรเรียนนักธรรมเปรียญกลับลดลงเหลือเพียง ๑๗๖,๘๔๒ รูป

ตัวอย่างอีกด้านหนึ่งที่น่าเปรียบเทียบคือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (เปรียญ) กับการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณร

พระปริยัติธรรมแผนกบาลี (เปรียญ) เป็นการศึกษาระดับสูงสุด ที่คณะสงฆ์ยอมรับโดยสมบูรณ์ว่าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์เป็นเจ้าของเรื่องจัดดำเนินการ (แม้ว่าคณะสงฆ์จะถือว่า ท่านรับผิดชอบเฉพาะการจัดวางหลักสูตรและจัดสอบ ไม่มีหน้าที่จัดสอนหรือให้มีการศึกษา) แต่ปรากฏว่าพระภิกษุสามเณร มีความสนใจในการศึกษาสายนี้ลดลงทุกปีโดยลำดับ พระภิกษุสามเณรจำนวนมากถึงกับรู้สึกว่าเป็นการศึกษาที่ไม่พึงปรารถนาสำหรับตน แม้ทางสำนักใหญ่หลายแห่ง จะพยายามส่งเสริมหรือถึงกับบังคับให้เรียน ก็เรียนกันอย่างฝืนทำใจด้วยความเบื่อหน่าย ดังจะเห็นได้จากสถิติผู้เข้าสอบบาลี พ.ศ. ๒๕๑๕ มีจำนวน ๑๑,๙๒๗ รูป พ.ศ. ๒๕๑๗ เพิ่มเล็กน้อยเป็น ๑๒,๙๘๖ รูป ต่อแต่นั้นก็ลดลงเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๒๓ เหลือเพียง ๙,๙๘๙ รูป ทั้งที่จำนวนพระภิกษุสามเณรเพิ่มขึ้นอย่างมากมายในช่วง ๗-๘ ปีนี้ นับเป็นการสวนทางกันอย่างยิ่ง

ในทางตรงกันข้าม การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณร ซึ่งหน่วยงานของรัฐเป็นผู้จัดดำเนินการ แต่เป็นการศึกษาที่ไม่พึง

ปรารถนาและเป็นปัญหาหนักใจสำหรับคณะสงฆ์ เพราะเรียนแต่วิชาทางโลกล้วน ๆ ไม่มีวิชาทางธรรมวินัยเลย กลับเป็นการศึกษาที่ภิกษุสามเณรจำนวนมากมายินยอมชอบ จะเห็นได้จากจำนวนภิกษุสามเณรที่เข้าเรียนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เห็นชัดเจน จะนำตัวเลขผู้เข้าสอบบาลีกับนักเรียนศึกษาผู้ใหญ่ที่เป็นภิกษุสามเณร มาแสดงเทียบกันดูเป็นตัวอย่างดังนี้

	๒๕๑๕	๒๕๑๗	๒๕๒๓
ภิกษุสามเณรเข้าสอบเปรียญ	๑๑,๙๒๗	๑๒,๙๘๖	๙,๙๘๙
ภิกษุสามเณรศึกษาผู้ใหญ่	๑๒,๐๒๓	๒๕,๔๔๘ (๕๐,๐๐๐)*	

- ตัวเลขในวงเล็บยังไม่ได้รับการยืนยัน เท่าที่ทราบตัวเลขขึ้นถึง ๕๐,๐๐๐ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ ดังนั้นปัจจุบันอาจมากกว่านี้ ตัวเลขภิกษุสามเณรศึกษาผู้ใหญ่ หายกสักหน่อย รายงานการศาสนาของกรมการศาสนาก็ไม่รวมไว้ เพราะไม่ใช่เรื่องของคณะสงฆ์และกรมการศาสนา ทั้งที่เกี่ยวข้องกับภิกษุสามเณรจำนวนมาก และมีผลกระทบต่อการพระศาสนาอย่างมาก เท่าที่ติดต่อเบื้องต้นกับทางกรมการศึกษานอกโรงเรียน เข้าใจว่าจะไม่ได้แยกตัวเลขจากจำนวนนักศึกษาผู้ใหญ่ทั่วไป ผู้เขียนนี้ยังไม่มีความจะศึกษาเรื่องจริง จึงขอเสนอให้ผู้สนใจช่วยกันศึกษาให้ละเอียดต่อไป

สำหรับตัวเลขภิกษุสามเณรที่เข้าสอบปริยัติธรรมนั้น มีข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งขึ้นไปอีก คือไม่แต่เพียงขาดสอบมากและตกมากเท่านั้น แม้แต่จำนวนที่เข้าสอบ ก็เป็นผู้ไม่ได้เรียนเสียเป็นจำนวนมาก คือในวัดหรือถิ่นที่คนบวช ไม่มีการเรียนการสอน ครั้นถึงเวลาก็ลงชื่อไปบัญชีส่งเข้าสอบ

จำนวนสถานศึกษาก็เดินสวนทางกันเช่นกัน สำนักเรียนบาลีมีจำนวนลดลงอย่างมาก (ถ้าสถิติกรมการศาสนาไม่ผิด) เช่น พ.ศ. ๒๕๒๐ มีจำนวน ๑,๕๖๐ สำนัก แต่ถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ลดลงเหลือเพียง ๗๑๓ สำนัก ส่วนโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษสามเณร พ.ศ. ๒๕๑๕ มี ๑๐๒ โรงเรียน ต่อมาอีกเพียง ๒ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ตัวเลขเพิ่มเป็น bed โรงเรียน (ตัวเลขหลังจากนี้ยังไม่มีเวลาสืบถามอย่างจริงจัง)

ถ้าคุณตัวเลขเข้าสอบขาดสอบ ของปริยัติธรรมแผนกบาลี (ประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญ ๙) แม้จะมองดูเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพระสงฆ์ แต่จะเป็นเรื่องน่าตกใจหรือประหลาดใจมากสำหรับชาวบ้าน เพราะจำนวนนักเรียนที่ส่งเข้าสอบ กับจำนวนผู้เข้าสอบจริง และจำนวนผู้สอบได้ ห่างไกลกันมาก ขอให้ดูตัวอย่างสัก ๒ ปี (ตัวเลขฝ่ายศึกษาผู้ใหญ่ไม่ต้องแสดง เพราะเรียนจำนวนเท่าใด ก็เข้าสอบจำนวนเท่านั้น ขาดคงไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์)

	ส่งเข้าสอบ	ขาดสอบ	คงสอบจริง	สอบได้
พ.ศ. ๒๕๑๘	๑๑,๙๒๖	๓,๘๐๗	๘,๑๑๙	๒,๕๖๙
พ.ศ. ๒๕๒๓	๘,๙๕๑	—	—	๑,๙๕๔

ถ้าแยกให้ดูตัวเลขของแต่ละชั้น จะเห็นว่าชั้นสูงขึ้นไป
การขาดสอบและสอบได้ยิ่งลดลงมาก ขอให้ดูตัวเลขบางชั้นของ
พ.ศ. ๒๕๑๘

	ส่งเข้าสอบ	ขาดสอบ	คงสอบจริง	สอบได้
ป.ร. <i>m-d</i>	๕,๖๗๑	๒,๐๑๕	๓,๖๗๕	๑,๔๖๒
ป.ร. ๖	๘๔๒	<i>m&m</i>	๔๘๙	๑๒๔
ป.ร. ๗	๒๘๔	๑๑๑	๑๗๓	๑๖

การที่ภิกษุสามเณรไม่นิยมศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนก
ธรรมและแผนกบาลีนี้ ทางคณะสงฆ์และพระสงฆ์ผู้บริหารการ
ศึกษา ตลอดจนพระผู้ใหญ่จำนวนมาก แทนที่จะแยกแยะสืบสาว
หาเหตุปัจจัยรายละเอียด ก็มักกล่าวโทษอยู่แต่ว่าเป็นเพราะพระ
เณรสมัยนี้ไม่สนใจ ไม่เอาใจใส่ศึกษาพระธรรมวินัย การพูดจา
อย่างนี้ น่าจะไม่ใช่ทำที่ถูกต้อง และน่าจะไม่ใช่เป็นวิถีทางของ
การแก้ปัญหา ความจริงการฝึกให้พระเณรสนใจศึกษาธรรมวินัย
ก็เป็นความรับผิดชอบสำคัญอย่างหนึ่งของพระผู้ใหญ่ เด็ดจากทุ่ง
นาป่าเขาเข้ามาอยู่ในวัด จะให้เขาสนใจพระปริยัติธรรมขึ้นมาเอง
ได้อย่างไร กวระจะศึกษาเหตุปัจจัยองค์ประกอบต่างๆ ในเรื่องนี้
ให้ชัดเจน แล้วแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง

มองอีกแง่หนึ่ง ในขณะที่การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กำลังเหี่ยวเฉาชบโทรมอยู่อย่างนี้ การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณร แม้จะมีโทษ มีข้อที่ไม่พึงปรารถนามากมายหลายอย่าง แต่ก็ยังเป็นทางออกที่ช่วยภิกษุสามเณรได้มิใช่น้อย และมีความเกื้อกูลแก่การแก้ปัญหาของสังคมไทยในด้านหนึ่ง (พร้อมกับที่เสริมสร้างปัญหาอีกด้านหนึ่ง)

เรื่องปัญหาการศึกษาของพระสงฆ์^๕ หากจะพูดให้ครบทุกแง่ทุกด้านก็ยาวนักยากที่จะจบ ขอพูดไว้อีกแต่เพียงข้อคิดข้อสังเกตบางอย่าง ดังนี้

ทั้งที่คณะสงฆ์วางมือจากงานด้านการศึกษาที่ร่วมกับรัฐหันมาจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในวัดสำหรับภิกษุสามเณร และเพื่อจุดหมายทางศาสนาอย่างเดียวแล้ว แต่การศึกษาของวัดกลับชุ่มดมเหี่ยวเฉาลง สภาพนั้นมิใช่จะปรากฏชัดทางด้านตัวเลขสถิติที่แสดงตัวอย่างไปแล้วเท่านั้น แม้แต่ความรู้สึกนึกคิดและท่าที^๕ ^๕ไม่^๕ว่าของพระสงฆ์เองก็ตาม ของประชาชนหรือของภคินีภคิณชาวบ้านก็ตาม ล้วนแสดงให้เห็นสภาพเหี่ยวเฉาทางสน^๕ ^๕

ในด้านราชการและประชาชน ไม่ต้องสืบย้อนไปถึงสมัยศโขทัยหรือสมัยอยุธยา ที่พระมหากษัตริย์บางที่ถึงกับเสด็จออกทรงบอกหนังสือแก่ภิกษุสามเณรด้วยพระองค์เอง มองแค่รัชกาล

ที่ ๑ ก็เห็นภาพได้ชัด ถึงความว่า

“การบอกพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณร จึงแพร่หลาย
ไปในที่อื่น ๆ... ตามบ้านขุนนางผู้ใหญ่ก็ทำทำนองเดียวกัน ชั้น
ผู้น้อยลงมา บางที่มีศรัทธา ก็จ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรม
ที่ตามวัด ถือว่าเป็นการกุศลอย่างสำคัญอันหนึ่ง”^๑

ปัจจุบัน อย่าว่าแต่จะถือเป็นการกุศลอย่างสำคัญเลย แม้
เพียงจะนึกถึงการบำรุงพระเณรให้เล่าเรียนหนังสือ ว่าเป็นการบุญ
การกุศลสามัญอย่างหนึ่ง ก็หาคนคิดถึงใส่ใจได้ยาก มีแต่จะมอง
เห็นบุญกุศลอยู่ที่การก่อสร้างโบสถ์วิหาร ศาลา เมรุ หล่อพระ
พุทธรูป และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการเลี้ยงกันสนุกสนานเท่านั้น

การที่ประชาชนเป็นเช่นนั้น เหตุอย่างหนึ่งย่อมมาจากความ
รู้สึกนึกคิด และท่าทีของพระสงฆ์ผู้ใหญ่ท่านเองเป็นสำคัญ ขอให้
ย้อนไปมองเทียบกับความรู้สึกนึกคิดและสภาพการศึกษาในรัชกาล
ที่ ๕

“ถ้าไม่มีเปรียญในวัดใด ย่อมเป็นการเสียเกียรติยศสงฆ์
วัดนั้น เพราะเหมือนไม่สนองพระราชศรัทธา จึงต้องชวนชวาย
ที่จะให้ได้เปรียญ”^๒

๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์, หน้า ๒๑๒

๒ อ้างแล้ว, หน้า ๒๔๕ (ข้อความนี้ท่านมุ่งว่าวัดหลวง แต่วัดหลวงก็เป็นตัวอย่างแก่วัดราษฎร์)

ในสมัยปัจจุบัน ความรู้สึกหรือทำที่อย่างนี้คงจะจิตใจจางลงไปมาก มักเป็นแต่ว่า ถ้าวัดใดไม่ได้สร้างโบสถ์ใหญ่ ศาลาใหญ่ เมรุงาม ก็คงจะน้อยหน้าไป จึงต้องชวนขวายที่จะสร้างขึ้นให้ได้ แม้พระผู้ใหญ่ไปเยี่ยมเยียนวัดเล็กวัดน้อยในท้องถิ่น ก็มักได้ถามและแสดงความชื่นชมแต่เฉพาะงานก่อสร้างของวัด ที่จะชักใช้ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณร คงจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ส่วนที่จะคิดช่วยส่งเสริมยิงหาแทบจะไม่ได้เอาเสียทีเดียว

— ทุกวันนี้ พระผู้ใหญ่มักบ่นว่า พระเณรปกครองยาก หรือพระเณรประพฤติเสียหายมีมาก จะไม่ให้เป็นเช่นนั้นได้อย่างไร ในเมื่อเราได้ช่วยกันสร้างเหตุให้มันเป็นเช่นนั้น

หันกลับไปมองในอดีต พระเณรเคารพเชื่อฟังอุปัชฌาย์ อาจารย์อย่างยิ่ง แม้จะละเพศไปทำมาหากินที่ไหน ก็ไม่ลืมวัด ไม่ลืมครูอาจารย์ เพราะอุปัชฌาย์อาจารย์นอกจากอนุเคราะห์ด้วยบริวารบัจฉัย ๔ แล้ว ข้อที่สำคัญยิ่งก็คือ ท่านเอาใจใส่ฝึกหัดอบรมให้การศึกษา ซึ่งศิษย์ไม่ว่าจะคงอยู่ในสมณเพศก็ดี ลาเพศไปก็ดี ได้นำไปใช้ดำเนินชีวิตทำกิจจนประสบความสำเร็จรุ่งเรือง ศิษย์ทั้งหลายมีความสำนึกซาบซึ้งคุณอยู่เสมอว่า ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตของเขานั้น อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้มอบให้ หรือเรียกได้ว่า ท่านเป็นผู้ให้ชีวิตแก่เขา ความซาบซึ้งรำลึกคุณและความผูกพัน

ทางจิตใจจึงสนิทแน่นแฟ้น ศิษย์มอบถวายจิตใจแก่อุปัชฌาย์
อาจารย์ด้วยความเคารพบูชา

แต่หันมามองดูสภาพปัจจุบัน กลายเป็นตรงกันข้าม ภิกษุ
สามเณรจำนวนมากหรือส่วนมากมีความรู้สึกที่ว่า อาจารย์และเจ้า
อาวาสคอยขู่เชิญบีบบังคับ ให้ตนเล่าเรียนสิ่งที่ไม่ปรารถนาและ
ไม่เห็นประโยชน์ ซึ่งจะไม่ช่วยให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ส่วนการ
ศึกษาแบบที่ภิกษุสามเณรต้องการ ซึ่งมองเห็นว่าเป็นประโยชน์
จะช่วยให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า อาจารย์และเจ้าอาวาสกลับคอยกีด
กันขัดขวางไม่ให้เล่าเรียน อาจารย์และเจ้าอาวาสนอกจากเป็นผู้กด
ขีบบังคับแล้ว ยังเป็นเพียงผู้ทำลายประโยชน์และขัดขวางความ
เจริญ สิ่งที่เขาได้รับที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเขา เขาไม่ได้รับ
จากอุปัชฌาย์อาจารย์เลย แต่ได้รับด้วยการหลบหนีอุปัชฌาย์อาจารย์
ไปเสี่ยงภัยแสวงหาด้วยตนเอง ความรู้สึกของภิกษุสามเณรเหล่านี้
เป็นการมองภาพอาจารย์และเจ้าอาวาสเสมือนเป็นศัตรู เต็มไปด้วย
ความขัดแย้งในจิตใจ เวลาเดียวกันพระผู้ใหญ่อีกจะมองภิกษุสาม-
เณรเหล่านี้ด้วยความรู้สึกหวาดระแวง จึงเป็นเหมือนว่า ทั้ง ๒ ฝ่าย
เป็นศัตรูกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ความเคารพเชื่อฟังด้วยใจจริงจะเกิดขึ้น
ได้อย่างไร สิ่งยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจกันและกันก็ไม่มี จากนั้นปัญหา
ทางการปกครองก็เกิดขึ้น เมื่อปกครองกันไม่ได้ ความเสื่อมเสีย

ทั้งหลายก็ย่อมประทังเกิดตามมา ข้อนี้ย่อมเป็นไปตามธรรมชาติ
 ในวัดหรือระบบสงฆ์นั้น อานาจาณาไม่มีและไม่อาจใช้
 ให้ได้ผลแท้จริง การศึกษานี้แหละเป็นฐานของการปกครองตลอด
 มา ดังนั้นทางแก้ไขมีอย่างเดียวกันคือ จะต้องปรับปรุงให้มีการศึกษา
 ชนิดที่จะทำให้บัณฑิตอาจารย์ เจ้าอาวาส กลับคืนสู่ภาวะของ
 ความเป็นผู้ให้ คือให้การศึกษา ให้ความเจริญงอกงามในชีวิตของ
 พระภิกษุสามเณร ให้การศึกษาที่เป็นประโยชน์สนองความต้องการ
 การทั้งของชีวิตบุคคล ของพระศาสนา และของสังคมส่วนรวม ถ้า
 ทำได้อย่างนี้ ปัญหาการปกครองจะหมดไปเอง ไม่ต้องมาสิ้นเปลือง
 ทุน แรง เวลาและกำลังปัญญาให้มากกว่าการหาทางกำราบปราบ
 ปราบ แต่ถ้าไม่แก้ที่จุดนี้จะไม่มีความสำเร็จ ปัญหาต้านการปกครอง
 จะยิ่งร้ายแรงหนักขึ้น ไม่ว่าจะสร้างระเบียบและวิธีกำราบปราบ
 ปราบมากขึ้นเท่าใด เพราะการทำอย่างนั้นก็เพียงระบบศัตรู
 อย่างหนึ่ง แม้ว่าจะเป็นศัตรูหรือคู่แข่งแบบไม่เปิดเผย และ
 ระบบการวางตัวเป็นศัตรู ย่อมเข้ากันไม่ได้กับระบบอุปถัมภ์
 อาจารย์ตามพระธรรมวินัย

— เมื่อวัดกลายเป็นทางผ่าน สำหรับเด็กลูกคนยากจนชาว
 ชนบทเข้ามาขอรับการศึกษา และไม่มีใครเอาใจใส่รับผิดชอบ
 การศึกษาเช่นนั้น เด็กเหล่านั้น เมื่อได้บวชได้เรียนแล้ว ก็จะไป

แทบทั้งหมด ที่คงเหลืออยู่จะน้อยไม่ได้อัตราส่วนกัน ฝ่ายพระสงฆ์
รุ่นเก่าซึ่งเป็นผู้สอนหรือให้บริการการศึกษา ก็ค่อย ๆ ร่อยหรอ
หมดไป ๆ ตามเวลา ในที่สุด เมื่อไม่มีผู้สอน ไม่มีการเล่าเรียน
แม้แต่ชาวไร่ชาวนายากจน ก็จะไม่ส่งลูกเข้าวัดบวชเณร สำหรับ
วัดในเมื่อยังไม่มีระบบวิธีอื่นขึ้นมาแทน สำหรับสร้างบุคลากรเอา
ไว้ใช้ สภาพเช่นนี้ก็จะหมายถึงความเสื่อมโทรมของวัด เพราะ
วัดขาดพระเณรอยู่ทำหน้าที่ สำหรับพระศาสนาก็หมายถึงการขาด
ศาสนทายาทสำหรับรัฐก็หมายถึงการเพิ่มความเข้มข้นแก้ปัญหา
สังคม ส่วนสำหรับชาวบ้าน ก็หมายถึงความสิ้นหวังยิ่งขึ้นไปอีก
และสภาพที่วุ่นวายได้เริ่มขึ้นแล้วในบางถิ่น

เมื่อบทบาทของวัดในการให้การศึกษาเสื่อมถอย และคน
บวชเพื่อการศึกษาลดน้อยลง แต่วัดก็ยังคงมีอยู่ และจำเป็นต้อง
มีพระเณรอยู่รักษาวัดสนองความต้องการของชุมชน การหาพระ
ดีมาอยู่ประจำวัดจะยากขึ้นโดยลำดับ สภาพเช่นนี้จะเปิดช่องให้
แก่คนที่เข้ามาบวชเพื่ออาศัยวัดเป็นที่เลี้ยงชีพ วัดจะมีแต่คน
ประเภทหมดทางไปบ้าง คนไร้คุณภาพ เสื่อมสมรรถภาพบ้าง
ทำให้วัดและพระศาสนาเสื่อมทรุดยิ่งขึ้นไปทุกที ถ้าไปสังเกตดูตาม
ชนบทในปัจจุบัน (และแม้แต่ในกรุงเทพฯ นี้เอง) ก็จะมองเห็น
ว่าสภาพเช่นนี้กำลังแพร่ระบาดมากขึ้นเรื่อย ๆ

— จำนวนวัด จำนวนพระภิกษุสามเณรในประเทศไทย ที่มากมายอย่างยิ่ง สิ่งก่อสร้างทางพระศาสนาที่ใหญ่โตโอ้อ่า และพิธีกรรมที่เฟื่องฟูหรรษา ทำให้คนต่างชาติจำนวนมาก (รวมทั้งคนไทยเองไม่น้อย) เข้าใจว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในประเทศไทย ประเทศไทยคงจะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในโลก ความเข้าใจอย่างนี้ เมื่อมองในแง่ของนักศึกษา นักการศึกษา และนักปฏิบัติ ก็จะเน้นในแง่ว่า ประเทศไทยคงเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ในระยะที่เริ่มมีการติดต่อทางค้ำพระศาสนา ระหว่างประเทศในยุคใหม่ เมื่อสัก ๑๕-๒๐ ปีมานี้ จึงมีผู้มุ่งจะมาศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศไทยกันเป็นจำนวนมาก บางประเทศถึงกับจัดส่งอย่างเป็นทางการ ให้ผู้สำเร็จศาสนศึกษาในประเทศของตนแล้ว มาศึกษาต่อในประเทศไทยเป็นกลุ่มเป็นคณะ แต่เพียงในคราวแรกที่ส่งมานั้นเอง ไม่นานเลยเขาก็ได้รู้ตระหนักว่า ประเทศไทยมิใช่แหล่งที่จะมาศึกษาต่อ หรือเล่าเรียนอย่างเอาจริงเอาจังในทางพุทธศาสนา แต่ควรเป็นที่มาศึกษาเฉพาะอย่าง เช่น มาเรียนภาษาไทย หรือเรียนบางแง่เกี่ยวกับภาษาบาลี หรือมาดำเนินงานวิจัยบางอย่างเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ชนิดที่การศึกษาเป็นเรื่องที่เขาจัดเตรียมเอาเอง เมืองไทยเป็นเพียงแหล่งที่เขาจะ

เก็บข้อมูลเอาเท่านั้น นับแต่นั้นมาการเดินทางของพระสงฆ์และ
 กฤหัสถ์ชาวต่างชาติ ที่จะมาศึกษาในประเทศไทย ก็ซบเซาหรือ
 เลิกราไป เหลือแต่ผู้เดินทางรายย่อยที่มาศึกษาเฉพาะด้าน เพื่อ
 ทำงานวิจัยอย่างที่กล่าวมาแล้ว

แม้ในประเทศไทยเองเวลานี้ สถาบันอุดมศึกษาของฝ่าย
 บ้านเมือง ก็ได้จัดให้มีการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลี
 ในระดับที่ถือกันหรือเป็นที่ยอมรับโดยทางการ ว่าสูงกว่าของคณะ
 สงฆ์ สถาบันเหล่านี้ ไม่มองเห็นความสำคัญของการศึกษาทาง
 ฝ่ายคณะสงฆ์ ว่าเป็นสิ่งที่จะพึงเอาใจใส่หรือพึงพาอาศัยแต่
 ประการใดเลย ยิ่งกว่านั้น ชาวไทยที่ต้องการศึกษาในชั้นสูงเกี่ยว
 กับพระพุทธศาสนาหรือแม้แต่ภาษาบาลี ก็ต้องไปศึกษาต่อในต่าง
 ประเทศ ถ้าเป็นพระสงฆ์จบเปรียญ ๙ หรือจบมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่
 รัฐไม่รับรองแล้ว ก็ไปต่อในประเทศอินเดีย ถ้าเป็นกฤหัสถ์ที่จบ
 ปริญญาจากมหาวิทยาลัยของรัฐแล้ว ก็ไปศึกษาต่อวิชาภาษาบาลี
 และพระพุทธศาสนาได้ถึงสหรัฐอเมริกา ในขณะที่คนไทยต้องไป
 ศึกษาพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ประเทศไทยเองก็เป็นเพียง
 แหล่งสำหรับชาวต่างประเทศ มาเก็บข้อมูลไปทำงานวิจัยเกี่ยวกับ
 พระพุทธศาสนา

มีข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่ง ที่ไม่ควรเถียง แต่ควรพิสูจน์

คือ ปัจจุบันนี้ แม้แต่กับชาวต่างศาสนาในประเทศไทย ก็มี
 หลักสูตรให้ได้รับการศึกษาอบรม เรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
 อย่างมากมาย กว้างขวางยิ่งกว่าพระภิกษุสามเณรทั่วไปของ
 คณะสงฆ์ไทย จนสามารถนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา
 ไปอธิบายใหม่ตามแนวคำสอนในศาสนาของเขา หรือใช้เป็นส่วน
 ประกอบอธิบายเชิดชูคำสอนในศาสนาของเขาได้ ถึงขนาดที่คณะ
 สงฆ์ไทยและพระภิกษุสามเณรทั่วไป อาจจะหรือแทบจะแก้ไข
 สถานการณ์ไม่ทันทีเดียว

ในช่วงเวลาที่กล่าวมานี้ กิจการพระศาสนาที่ได้ช่วยเชิดชู
 ฐานะของพระสงฆ์ไทย และทำประโยชน์แก่พระศาสนาแทนพระ
 สงฆ์ไทยได้ไม่น้อย ก็คือสำนักปฏิบัติฝึกสมาธิ สำนักวิปัสสนา
 หรือวัตรกรรมฐานต่าง ๆ ทั้งในกรุงและต่างจังหวัด ซึ่งได้ช่วยให้
 ชาวต่างประเทศยังมองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
 ไทย และของพระสงฆ์ไทยมากพอสมควร อย่างไรก็ตาม จะมัว
 เน้นหรือภูมิใจอยู่กับความเฟื่องฟูด้านสมาธิภาวนาอย่างเดียว ย่อม
 ไม่เพียงพอ ปฏิบัติจะต้องมีปริยัติที่มั่นคงเป็นฐานรองรับด้วย มิ
 ฉะนั้น ไม่นานเท่าใดการปฏิบัติจะเริ่มเขวและเลือนกลาย และ
 ความแบ่งแยกแตกต่างจะเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พอ
 สันอาจารย์เจ้าสำนักปฏิบัติ ศิษย์ไกลถิ่นไกลเวลาก็จะถ้อยต่างกันไป

จนหาของจริงของแท้ได้ยาก จะเป็นเหมือนพวคนิกธรรมาที่พอเจ้า
ลัทธิสันสีพ ก็แตกแยกวิวาทกล่าวแย้งกัน พระพุทธเจ้าทรงเห็น
ความสำคัญของปริยัติ จึงทรงแนะนำให้พระสาวกทำสังคายนา
รักษาหลักไว้ ปริยัติเจริญอยู่จึงจะเป็นหลักให้รวมกันเป็นหนึ่งได้
ไม่เฉพาะแต่เป็นหนึ่งในกับอาจารย์เจ้าสำนักเท่านั้น แต่เป็นหนึ่งใน
กับพระพุทธเจ้าและพระเถระปางก่อนด้วย ดังนั้นจึงจะต้องส่งเสริม
ทั้งการศึกษาและการปฏิบัติ หรือปริยัติกับปฏิบัติให้เจริญ
ควบคู่กันไป

— ในวัดทั้งหลายนั้น มิใช่มีเฉพาะพระภิกษุสามเณร ที่บวช
เรียนอยู่ก่อนข้านานอย่างทีกล่าวนำแล้วเท่านั้น แต่ยังมีสมาชิก
ชั่วคราวที่สำคัญของวัดอีก ๒ กลุ่ม คือ พระภิกษุที่อุปสมบทชั่วคราว
ตามประเพณีบวช ๓ เดือน ซึ่งเดิมนิยมบวชในระยะเข้า
พรรษา แต่ปัจจุบันมีจำนวนมากที่บวชระยะสั้นเข้า เหลือเพียง
๑-๒ เดือน ตลอดจน ๗-๑๕ วัน และบวชกันทั่วทุกระยะเวลา
ไม่จำเพาะช่วงเข้าพรรษา เรียกกันง่ายๆ ว่า พระนวกะ สมาชิก
วัดกลุ่มนี้ นับเฉพาะที่บวชเต็ม ๓ เดือนในพรรษา มีจำนวนปีละ
ประมาณ ๖๐,๐๐๐-๗๐,๐๐๐ รูป อีกกลุ่มหนึ่งคือศิษย์วัด ได้แก่

-
- ข้อคิดและข้อสังเกตช่วงนี้ ไม่ได้แสดงรายละเอียดเช่น ตัวเลข และรายชื่อ
ต่าง ๆ ไว้ เพราะจะเป็นเรื่องยืดเยื้อยาวมากไป แต่เห็นว่ามันจะมีผู้สนใจพยายาม
ทำงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ด้วย.

เด็กและเยาวชนที่ไปอยู่วัด ระหว่างศึกษาเล่าเรียนเป็นนิสิตนัก-
ศึกษาและนักเรียนในระบบการศึกษาของรัฐ มีจำนวนประมาณ
๑๐๐,๐๐๐ คน

มีเสียงกล่าวหาที่นารับฟังมากกว่า ตั้งแต่ยุคการศึกษาของ
วัดระส่ำระสายเป็นต้นมานี้ ไม่เฉพาะแต่พระเถรประเภทก่อนข้าง
ประจำที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น แม้แต่พระนวกะและศิษย์วัดโดยทั่ว
ไป ก็ไม่ได้รับความเอาใจใส่ให้การศึกษาอบรมจากวัดเท่าที่ควร
หรือไม่ได้รับความเอาใจใส่ให้การศึกษาอบรมใดๆ เลย พุทธอีก
อย่างหนึ่งว่า ไม่ได้รับบริการที่ควรได้รับจากวัด ผ่านเข้ามาแล้ว
ก็ผ่านออกไปเปล่าเสียมาก บางทีตอนจะผ่านเข้ายังหันมาหา แต่
พอผ่านออกไต่ก็หันหลังให้ตลอดไปที่เดียว ตามปกติวัดมีหน้าที่
สั่งสอนให้การศึกษาแก่ประชาชนอยู่แล้ว แต่นี่ขนาดประชาชน
พวกที่เขาเอาเข้ามาไว้ให้แล้วถึงที่ของตัวในวัด เปิดโอกาสให้ทำ
หน้าที่อย่างเต็มที่ ก็ยังไม่ใส่ใจหรือไม่สามารถจะทำหน้าที่ให้ได้
ผล แล้วจะไปสั่งสอนประชาชนทั่วไปนอกวัด หรือจะเผยแผ่
พระศาสนาให้สำเร็จผลดีได้อย่างไร

เรื่องนี้มีข้อยกเว้นอยู่บ้าง คือบางวัดหรือบางสำนักก็มี
เกียรติคุณว่า ได้เอาใจใส่ให้การศึกษาอบรมอย่างดีแก่พระนวกะ
และศิษย์วัด วัดหรือสำนักเหล่านี้มักจะเป็นวัดหลวงใหญ่ๆ ที่มี

กำลังพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนมาก และได้จัดการศึกษาอบรม เช่นนั้นอย่างเป็นระบบ โดยทำสืบต่อกันมาเป็นประเพณีของวัดนั้น ๆ ข้อคำนึงประการแรกคือ เมื่อมองเทียบสมัย ประเพณีของวัดนั้น ๆ กำลังเจริญขึ้น ทรงอยู่ตัว หรือเสื่อมลง ประการที่ ๒ การภูมิใจหรือมุ่งเสริมสร้างเกียรติคุณเช่นนั้น เป็นสิ่งที่ดีในแง่หนึ่งระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในแง่ที่มองเห็นถึงความรับผิดชอบของวัดแต่ละวัดว่า ตนจะต้องจัดการศึกษาอบรมเช่นนั้นให้ดีที่สุด แต่ถ้ามองกว้างในแง่คณะสงฆ์ส่วนรวม ความรู้สึกเช่นนั้นอาจกลายเป็นทำที่ผิด ก็กลายเป็นความรู้สึกที่คับแค้นเอาแต่วัดแต่หมู่ของตน และกลายเป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญของพระศาสนา หรืออาจถึงกับกลายเป็นสาเหตุสำคัญแห่งความเสื่อมโทรมของพระสงฆ์ส่วนรวม เพราะผู้ที่มีทำที่ผิดในเรื่องนี้ อาจไปไกลถึงกับไม่พอใจให้วัดหรือสำนักอื่น ๆ มีคุณค่าความดีมาแข่งตน หรือพอใจที่จะเห็นวัดหรือพระสงฆ์ทั่วๆ ไปอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม เพื่อวัดหรือหมู่ของตนจะได้สามารถทรงสภาพดีเด่น โดยเฉพาะถ้าผู้ทำที่ผิดเป็นผู้บริหารการคณะสงฆ์ด้วย ก็ย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ดังนั้น ถ้าจะมองในแง่คณะสงฆ์ส่วนรวม หรือในแง่ของผู้บริหารการคณะสงฆ์ จะต้องมองอีกอย่างหนึ่งว่า สภาพการศึกษาอบรมพระนวกะและศิษย์วัดในวัดทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างไร และ

จะต้องวัดความสำเร็จและความล้มเหลวของการบริหารคณะสงฆ์ที่
 ความเสื่อมโทรม ซึ่งยังมีอยู่แคะไหน เพียงไร ภายในวัดเล็กวัด
 น้อยทั้งหลาย แต่อย่างน้อยขณะนี้ก็ต้องยอมรับความจริงว่า
 เราไม่มีหลักสูตร ระบบ หรือหลักการจัดการศึกษาอบรมสำหรับ
 พระนวกะและศิษย์วัด ที่ได้จัดวางไว้โดยเฉพาะ และไม่มีแม้แต่
 การส่งเสริมให้มองเห็นความสำคัญของงานที่กล่าวมานี้

- ในช่วงทศวรรษที่กำลังจะผ่านไปนี้ การศึกษาระดับ
 ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของรัฐ ได้แพร่หลายออกไปในท้อง
 ถิ่นต่าง ๆ ของภาคกลางอย่างกว้างขวางทั่วไปยิ่งขึ้นเป็นอันมาก
 สภาพเช่นนี้ ได้ทำให้ในภาคกลางมีเด็กมาบวชเณรเรียนหนังสือลด
 น้อยลงตามลำดับ จนกล่าวได้ว่าถึงขั้นหาได้ยาก ปัจจุบันนี้วัดใน
 ภาคกลางจึงไม่ค่อยมีสามเณรอยู่ประจำ ถิ่นที่ยังมีเด็กบวชเณร
 เรียนหนังสือมากก็คือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน และถิ่นกันตารห่าง
 ไกลของภาคกลางและภาคใต้ ที่บริการการศึกษาของรัฐยังขยายไป
 ไม่ถึง แม้แต่วัดใหญ่ ๆ ในถิ่นเจริญของภาคกลางที่ยังมีสามเณร
 อยู่มาก เมื่อสอบถามดู จะปรากฏว่าสามเณรที่มีอยู่ในวัดนั้น เป็น
 ผู้มาจากภาคเหนือบ้าง ภาคอีสานบ้าง ถิ่นกันตารห่างไกลของ
 ภาคกลางบ้าง หาใช่เป็นเด็กในถิ่นนั้นไม่

ในระยะอย่างน้อยศตวรรษที่ผ่านมา^{นี้} พระภิกษุที่อยู่ประจำ

ทำหน้าที่รักษาสืบต่อพระศาสนาแทบทั้งหมด เป็นผู้ที่ได้เข้ามา
 บวชรับการศึกษาอบรมตั้งแต่เป็นสามเณร เมื่อมีเด็กมาบวชน้อย
 ลง จึงมีผลกระทบกระเทือนเป็นปัญหาแก่การรักษาสืบต่อพระ
 ศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะต่อไปนี้ การศึกษาของรัฐก็จะขยาย
 ออกไปในถิ่นที่ห่างไกลและขาดแคลนอย่างทั่วถึงมากขึ้นทุกที การ
 ขาดแคลนสามเณรบวชเรียนก็จะเป็นปัญหาหนักยิ่งขึ้นทุกที จึงเป็น
 เรื่องที่ผู้เห็นแก่พระศาสนาจะต้องคิดเตรียมการเพื่อรับมือกับปัญหา
 นี้ เช่น เตรียมหาช่องทางใหม่มาใช้แทน ในการสร้างสรรคบุคลา-
 กรของพระศาสนาในอนาคต

พร้อมกับที่จำนวนเด็กบวชเณรเรียนหนังสืออยู่ประจำวัด
 ในภาคกลาง กำลังลดจะหมดไป ก็ได้เกิดความนิยมอย่างใหม่ที่
 กำลังแพร่หลายมากขึ้น คือการบวชเณรหมู่ภาคฤดูร้อน (บางแห่ง
 ถึงกับมีบวชพระภาคฤดูร้อน) เสมือนนำเด็กที่ควรจะได้บวชเณร
 เรียนประจำอยู่ในวัดนั่นเอง แต่บวชไม่ได้เพราะย้ายไปอยู่ในระบบ
 ของรัฐแล้ว เามาบวชชดเชยให้ชั่วระยะสั้น ๆ สัก ๑ เดือนแทน
 การบวชแบบนี้ ไม่อาจใช้ประโยชน์แทนการบวชเณรอยู่ประจำวัด
 แบบเก่าได้ก็จริง แต่ก็มีประโยชน์ได้มากอีกด้านหนึ่ง จึงควรได้
 รับความเอาใจใส่เป็นอย่างมาก เท่าที่เป็นมา การบวชแบบนี้เป็น
 การริเริ่มของบางวัดบางสำนักหรือของพระสงฆ์เอกชน และได้มี
 ความเอาใจใส่พยายามจัดอย่างจริงจัง จึงนับว่าได้ดำเนินไปในแนว

ทางที่ดีหรือมีความหวังมากพอสมควร น่าคำนึงว่าเรื่องนี้ควรจะ
 ได้มีการยกขึ้นสู่ความสนใจในระดับงานของคณะสงฆ์หรือไม่ และ
 ควรจะมีหลักการร่วมที่เป็นของกลางสำหรับส่วนรวม จะได้ยึดถือ
 ปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างไร แต่บางที่อาจจะเป็นตัวอย่าง
 ที่บอกให้รู้ว่า งานพระศาสนาที่วัดหรือสำนักหรือพระสงฆ์เอกชน
 ริเริ่มจัดทำ จึงจะเข้มแข็งและได้ผลดี ไม่ควรนำเข้าสู่ระบบของ
 คณะสงฆ์

— มีข้อควรเห็นใจวัดหรือคณะสงฆ์เป็นอย่างมากอยู่ข้อหนึ่ง
 คือ ประเพณีไทยได้สร้างลักษณะพิเศษของการทำบทบาททางสังคม
 ของวัดหรือพระสงฆ์ไว้ให้เป็นแบบคนเข้าวัด หรือแบบพระรอกน
 มาหา ไม่ใช่แบบพระออกไปหาคน เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กและ
 คนหนุ่มนั้น ประเพณีไทยให้เข้าวัดอย่างสมบูรณ์ โดยให้บวชรับ
 การศึกษาอบรมในสภาพที่เป็นพระเป็นเณรทีเดียว ได้แก่ พระ-
 นวกะ สามเณร และพระภิกษุหนุ่มอีกมากมาย สมาชิกวัด ๓
 ประเภทนี้ เป็นจำนวนส่วนใหญ่ของตัวเลขของสถิตិพระภิกษุสามเณร
 ในประเทศไทย และจะต้องถูกมองในฐานะเป็นประชาชนหรือ
 ชาวบ้านผู้เข้าไปรับบริการจากวัด ไม่ใช่มองในฐานะเป็นฝ่ายพระ-
 สงฆ์ที่จะให้บริการแก่สังคม เมื่อมองภาพถูกต้องอย่างนี้แล้วจะ
 เห็นว่า ภายในวัดเองพระสงฆ์ที่จะให้บริการก็มีจำนวนน้อย แทบ

จะไม่พอสำหรับทำหน้าที่ต่อคนที่เข้าไปรับบริการถึงภายในวัดอยู่
แล้ว จะมีกำลังที่ไหนพอที่จะออกมาให้บริการข้างนอกได้อีก ยิ่ง
ถ้านับศิษย์วัดเข้าในจำนวนคนที่สังคมส่งเข้าไปรับบริการอีกด้วย
จำนวนผู้รับบริการสังคมจากพระถึงในวัด ก็ล้วนจำนวนผู้ให้บริการ
ยิ่งขึ้นไปอีก

ปัจจุบันนี้ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว และพระ-
สงฆ์ก็ไม่ได้รับการเตรียมตัวให้มีการศึกษานิตที่จะทำให้เข้าใจ
สถานการณ์ และสามารถปรับตัวหรือคิดริเริ่มระบบวิธีใหม่ ๆ ขึ้น
มาใช้ให้ได้ผลพอเหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไปนั้น สภาพเช่นนี้
ยิ่งทำให้คนมองพระสงฆ์ในแง่ร้ายมากขึ้นว่า พระสงฆ์ไม่ได้
ช่วยเหลือเกื้อกูลทำประโยชน์แก่สังคม คนที่มองอย่างนี้ควร
ศึกษาเหตุผลให้เข้าใจแล้วจะเกิดความเห็นใจ และรู้จักที่จะแก้ไข
กล่าวคือ ประการแรก ประเพณีรอกคนมาหาที่วัดได้จำกัดขอบเขต
แห่งบทบาทของพระสงฆ์ไว้แล้ว เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปใน
ทางที่จะต้องให้พระสงฆ์กลับออกไปทำบทบาทข้างนอกวัดอีก บท
บาทเช่นนั้นก็ได้กลายเป็นของไม่คุ้มไม่ชิน หรือหลงลืมเสียแล้ว
กลายเป็นกิจที่ไม่ถนัด หรือถึงกับเห็นเป็นของผิดแปลกไป ไม่ใช่
กิจของพระสงฆ์ ยิ่งเมื่อขาดความรู้เท่าทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลง
เข้าอีก ก็ยิ่งไม่เกิดจิตสำนึกและมองไม่เห็นทางว่าจะแก้ไข
ปรับปรุงบทบาทของตนได้อย่างไร ประการที่ ๒ ถ้าวัดหรือคณะ

สงฆ์จะรู้สึกตัวและหันมาเอาใจใส่ ให้การศึกษาอบรมอย่างจริงจังแก่ประชาชน ที่เข้าไปรับบริการถึงในวัด กล่าวคือ พระนวกะ สามเณร และภิกษุหนุ่มในวัยเล่าเรียน ก็เป็นภาระที่หนักแทบเหลือกำลังอยู่แล้ว ยิ่งปัจจุบันนี้ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้มีผลกระทบต่อกำลังบุคลากรของวัดและของคณะสงฆ์ ทำให้เกิดความอ่อนแอและขาดแคลนมากเข้าอีกด้วย โอกาสที่วัด และพระสงฆ์จะก้าวออกมาทำหน้าที่ที่เกื้อกูลต่อสังคมภายนอก ก็ยิ่งเหลือน้อยลงและเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น

ปัญหาการศึกษาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เกิดจากสาเหตุสำคัญคือ การไม่ยอมรับ ไม่ยอมรับความจริง และการไม่จัดความสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อกันให้ถูกต้อง ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์

สภาพที่กล่าวมาแล้วนี้ มีอุปมาเหมือนว่า รัฐกับคณะสงฆ์ ได้ตกลงดำเนินกิจการเดินเรือมาดเรือสำเภา รับส่งคนโดยสารร่วมกันขึ้นมาบริษัทหนึ่ง รัฐเป็นผู้ถือหุ้น คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการ เรือแจวใหญ่รับคนโดยสารจากปากน้ำโพ จอดแวะส่งคนที่กรุงเทพฯ แล้วไปสุดทางที่พระเจดีย์กลางน้ำ คนโดยสารทั้งหมดได้

รับบริการอย่างเดียวกันมาตั้งแต่ต้นทาง ใครยังพอใจความคิวิไลซ์
อีกทีก็เรียกโครมของเมือง ก็แวะขึ้นที่กรุงเทพฯ ส่วนผู้ใดพอใจ
ความสงบสงบปลอดโปร่งใฝ่ขึ้นชมทะเลโล่ง ก็ไปขึ้นที่ปลายทาง
ณ ท่าพระเจดีย์กลางน้ำ คนโดยสารส่วนมากขึ้นที่ท่ากรุงเทพฯ ที่
เหลือไปจนสุดทางออกปากน้ำมีจำนวนน้อย

เวลาล่วงไปนาน ต่อมารัฐได้รถยนต์วิ่งเร็วมาใช้ จึงบอก
คณะสงฆ์ว่า ขอแยกกิจการเดินเรือไปทำต่างหาก เรือยนต์ของ
รัฐจะรับคนโดยสารทั้งหมดที่ไปขึ้นท่ากรุงเทพฯ ให้เรือแจวของ
คณะสงฆ์ไปส่งคนที่พระเจดีย์กลางน้ำแห่งเดียว ไม่ต้องแวะที่
กรุงเทพฯ

รัฐเดินเรือยนต์โดยสารใหม่ครั้งนี้ - เริ่มต้นทางที่บางไทร
จังหวัดอยุธยาเท่านั้น ไม่ไปรับถึงปากน้ำโพ และไม่ได้บอก
แจ้งให้ชาวบ้านรู้ความเปลี่ยนแปลงนี้ทั่วถึงกันด้วย ชาวบ้านถิ่น
ห่างไกลก็ยังไปลงเรือที่ปากน้ำโพนั่นเอง และจึงประสบความทุกข์
ทุเลามาก มีแต่คนถิ่นเจริญกว่าจำนวนน้อย ที่ได้นั่งเรือยนต์มาขึ้น
ที่กรุงเทพฯ โดยสะดวก

ทางฝ่ายคณะสงฆ์ ก็ยังคงวิ่งเรือแจวโดยสารลำเก่า รับ
คนจากปากน้ำโพ แต่คราวนี้ไม่แวะส่งคนขึ้นที่กรุงเทพฯ ไปจอด
สุดทางที่พระเจดีย์กลางน้ำแห่งเดียว ฝ่ายคนโดยสารส่วนมากก็ยัง
ขอขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อเรือไม่จอด บ้างก็กระโดดน้ำ ใช้กำลัง

แรงของตนว้ายไปขึ้นฝั่งเอง บ้างก็จำใจไปจนถึงปลายทางอย่างซัดซัดหรือรันทจิด ที่ไปด้วยความเต็มใจประสงค์เองมีจำนวนน้อย

ระหว่างนี้เอง ก็มีบริษัทเรือเถื่อนบ้าง เรืออภิสัทธบ้าง รั้วแถวเข้า จึงเอาเรือเล็กๆ มาคอยตักเทียบเรือสำรับ ลักลอบขนถ่ายคนโดยสารไปขึ้นที่บางไทร เพื่อต่อขึ้นเรือยนต์บ้าง ถ่ายขึ้นที่กรุงเทพฯ โดยตรงบ้าง เกิดความสับสนวุ่นวาย ยิ่งกว่านั้น ยังมีคนบางพวกเที่ยวหรือทำธุระในกรุงเทพฯ จนเบื่อแล้ว อยากเดินทางต่อไปยังปากน้ำบ้าง แต่เรือแจวก็ไม่แวะรับเขา ต้องว้ายน้ำไปเกาะเรือขึ้นเอง ต่อมาก็มีเรือเถื่อนบ้าง เรืออภิสัทธบ้าง ช่วยอาสาหรือรับจ้างพาคนพวกนี้ไปยังจุดหมายปลายทางที่เขาต้องการ แม้ว่าเจ้าของเรือแจวจะไม่ค่อยสนใจเรื่องเหล่านี้ แต่ถึงนับวันผ่านไป ปัญหาก็มากขึ้น จึงเริ่มกลุ้มใจหนักขึ้นโดยลำดับ แต่แทนที่เจ้าของเรือแจว จะพุดจาตกลองกับเจ้าของเรือยนต์เพื่อแก้ปัญหาระหว่างกัน หรือพยายามปรับปรุงเรือแจวเก่าที่โหมมคร่ำของตน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงวิธีรับผู้โดยสาร กลับเอาแต่นั่งลงตำว่าติเตียนคนโดยสารของตัวเอง และเรือเล็กเรือเถื่อนเรืออภิสัทธที่เข้ามาลักลอบขนคนโดยสารของตนออกไป ปัญหาจึงไม่ได้รับการแก้ไข และยิ่งเลวร้ายลงทุกที ผู้สังเกตการณ์มองดูแล้วรู้สึกหวาดว่า อาจเกิดเหตุร้ายจลาจลภายใน จนถึงกับเรือแจวล่มเข้าสักวัน

ปัญหาทั้งหมดนั้น แม้จะก่อให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายแก่กิจการ และคนที่โดยสารเรือแจวโดยเฉพาะ แต่ก็มีผลร้ายกระทบต่อน่านน้ำเจ้าพระยาแห่งการศึกษาและสังคมไทยทั้งหมดด้วย ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

รวมความว่า ปัญหาการศึกษาของพระสงฆ์ชั้นนี้ มีองค์ประกอบหลายอย่างร่วมกันคือ

๑. ประเพณีไทย ที่ใช้วัดเป็นแหล่งให้เด็กและเยาวชนชายเข้าบวชเป็นพระภิกษุสามเณรรับการศึกษา ก่อนที่ส่วนใหญ่จะกลบออกมารับใช้รัฐและสังคม เหลือส่วนน้อยไว้รับผิดชอบสืบทอดพระศาสนา ประเพณีนี้ไม่ใช่เป็นสาเหตุของปัญหาเอง แต่การปฏิบัติที่ไม่ชัดเจนและไม่ถูกต้องต่อประเพณีต่างหาก เป็นตัวก่อปัญหา เพราะในอดีต คนไทยเคยถือว่าประเพณีนี้เป็นสิ่งที่ดี และทุกคนได้เคยใช้ร่วมกันมา แต่ปัจจุบัน ประเพณีนี้ได้ถูกปฏิเสธโดยทางการ ทั้งที่ยังคงสืบทอดอยู่อย่างแฝงเงิบ ในหมู่ชนส่วนล่างของสังคมผู้เข้าไม่ถึงสิทธิโอกาสของเสรีชน และชนส่วนบนของสังคมผู้ไม่ต้องอาศัยประเพณีนี้แล้ว ส่วนมากไม่เข้าใจและไม่ยอมรับ

๒. ปัจจุบัน รัฐแยกเอาพลเมืองที่มีโอกาสดีกว่า มาให้การศึกษาเองแล้ว แต่ปล่อยให้ผู้อยู่โอกาส ให้อาศัยประเพณีการศึกษาของวัดต่อไปตามเดิม ช้ายังไม่ยอมรับรัฐสภาพความเป็นจริงนี้ด้วย

จึงทอดทิ้งไม่เหลียวแลคนนอกระบบการศึกษาของรัฐ ที่ยังคงใช้
ช่องทางของวัดเหล่านี้ ข้อนี้นับเป็นสาเหตุใหญ่ของปัญหา เพราะทำ
ให้เกิดความล้าถ่วงวุ่นวายและติดตันของปัญหา

๓. คณะสงฆ์ ยอมรับและทำตาม สุดแต่รัฐจะว่าหรือจะ
เอาอย่างไร จึงพลอยไม่ยอมรับและไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริง
ไปด้วย เช่นเดียวกับรัฐ ดังนั้น การศึกษาแบบที่คณะสงฆ์รักษา
ไว้ (คณะสงฆ์ไม่ถือว่าตนมีความรับผิดชอบในการจัดให้มีการ
ศึกษา จึงไม่ใช้คำว่า "จัด") จึงเดินสวนทางกับความต้องการ
และสภาพความเป็นจริง ทั้งของพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่และ
ของสังคมส่วนรวมตลอดเวลา ครั้นแรงกดดันมีมากขึ้น จนเกิด
ช่องแตกปริขึ้นมากมายหลายแห่ง คือมีการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ที่
พระภิกษุสามเณรไปเข้าเรียน โดยที่คณะสงฆ์ไม่พอใจ ไม่เต็มใจ
หรือถึงกับรังเกียจ คณะสงฆ์ปิดกั้นขัดขวางไม่สำเร็จ แล้วก็เอา
ท่าทีแห่งการไม่รับรู้มาใช้อีก คือหันหลังให้หรือปิดตาไม่มอง
เสมือนว่าสิ่งที่ไม่พอใจนั้นไม่มีอยู่ แต่ก็กล่าววาติเตียนการศึกษา
แบบที่ไม่พอใจนั้นบ้าง พระภิกษุสามเณรของตนที่ไปเข้าเรียนบ้าง
เป็นครั้งคราว พยายามฝืนรักษารูปแบบการศึกษาที่ถือว่าเป็นของ
ตนไว้ให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด โดยถือว่าเป็นความผิดของพระ
ภิกษุสามเณรเอง ที่ไม่สนใจเล่าเรียนในระบบของคณะสงฆ์ เมื่อ
กระทำเช่นนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมในระบบของคณะสงฆ์ก็

เหี่ยวเฉาลงไปเรื่อย ๆ สำนักเรียนนักรธรรม สำนักเรียนบาลีก็เล็กลง จำนวนร่อยหรอลงไปเรื่อย ๆ ที่เหลืออยู่หรือที่พยายามตั้งขึ้นใหม่ ก็ทรงตัวอยู่อย่างยากลำบาก ส่วนช่องทางที่พระภิกษุสามเณรแหวกออกไป ก็ขยายบานและเพิ่มจำนวนขึ้น สถานศึกษา เช่นนั้นรุ่งเรืองเหลือองเกลื่อนกล่น พร้อมกันนั้นปัญหาอื่น ๆ ที่สืบเนื่องออกไป เช่น ความประพฤติเสียหาย และการปกครองไม่เรียบร้อย ก็เพิ่มและซับซ้อนยิ่งขึ้น หากจะสรุปก็คงต้องกล่าวว่า คณะสงฆ์นั่นเองเป็นผู้ก่อปัญหาขึ้น หรือเป็นแกนกลางของตัวปัญหา แม้ว่าคณะสงฆ์เองคงจะไม่ยอมรับ และจะกล่าวว่าพระภิกษุสามเณรที่ไม่สนใจนักรธรรมบาลีแล้วหันไปศึกษาในระบบภายนอกนั้นแหละ เป็นผู้ก่อปัญหา

๔. สังคมไทย โดยเฉพาะส่วนบนคือสังคมเมือง และปัญญาชนของเราจำนวนมาก ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจปัญหาและองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ของปัญหา จึงมีทัศนคติที่ผิดต่อปัญหา ต่อการศึกษาของพระสงฆ์ และต่อตัวพระภิกษุสามเณรที่เล่าเรียนอยู่ในระบบต่างๆ ความไม่รู้และไม่เข้าใจนี้ เป็นตัวอย่างสำคัญของความไม่รู้จักและไม่เข้าใจสังคมตนเองของคนไทย ที่ทำให้คนไทยแก้ปัญหามาของสังคมไทยไม่ได้ และทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เก็บทองหรือหมักหมมปัญหา เพราะระบบที่ขัดแย้งและสภาพที่

เป็นปัญหาต่างๆ ไม่ถูกศึกษาให้ชัดเจน และไม่มีการตกลงจัดการให้ยุติลงอย่างใดอย่างหนึ่งให้เสร็จสิ้นไป ปล่อยให้ค้างค้ำงสะสมอยู่ที่ตขวางกันระกะระกะไปทั่ว สำหรับเฉพาะในกรณีนี้ ก็คือ สังคมไทยเองกลายเป็นบ้จจยแวกล้อมที่เกอหนุ่สงเสริมปัญหา และเป็นผู้ขัดขวางการแก้ปัญหาละยเอง

สำหรับคณะสงฆ์ซึ่งเป็นจุดเนื้ของเรื่อง (เพราะศัคณะสงฆ์คิตรีเริ่มเอง การแก้ปัญหาก็ยอมดำเนินไปได้ดีที่สุด) การประสบสิ่งที่ไม่พอใจแล้วหันหน้าหนี คงไม่ใช่วิธีที่จะแก้ปัญหาได้ แม้จะกล่าวว้ประณามพระหนุ่มเณรน้อยอย่่างไรๆ ก็คงไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น อาจเป็นการกระแทกกระทุ้ให้เรื่องเลวร้ายลงไปอีกด้วยซ้ำ ในเมื่อไม่ยอมรับรู้และไม่หันหน้าเข้ามาจัดการกับปัญหา สภาพที่ตนปรารถนาจะเกิดขึ้นมาเองได้อย่่างไร ถึงจะบิดตาไม่มองและแสดงควมไม่ปรารถนามากเท่าใด สภาพที่ไม่พอใจก็ยังคงอยู่ ปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไข มีแต่จะร้ายแรงยิ่งขึ้น และก็จะมองไม่เห็นทางที่จะทำสิ่งที่ตนพอใจรักษาไว้ นั่นให้ดีขึ้นหรือแม้แต่ทรงตัวอยู่ได้ ทางออกทางเดียวที่จะแก้ปัญหาได้ดีที่สุดและเป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ ก็คือ คณะสงฆ์จะต้องร่วมกับรัฐยอมรับรู้สภาพความจริงที่เป็นอยู่ทั้งที่ตนพอใจและไม่พอใจ ยอมรับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของพระศาสนา และ

ความต้องการของสังคม แล้วหันเข้าจัดการปรับปรุงปรับร่างกาย
 ศึกษาของวัดให้หายล้าหลังสืบสน ถ้าหน่วยงานที่มีอยู่ทำหน้าที่จัด
 สอบอย่างเดียว ก็ตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับการจัดสอนขึ้นมา เพื่อให้
 มีการศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจังแพร่หลายทั่วไป การศึกษาที่มีอยู่
 ก็ให้มีอยู่อย่างน่าพอใจและได้ผลดี การศึกษารูปแบบใดยังไม่น่า
 พอใจ แต่ยังจำเป็นต้องมี ก็จะมีผลดีมากขึ้น และมีทางควบคุม
 แก้ไขให้มีผลเสียน้อยที่สุด จนกระทั่งหมดปัญหา มีแต่ผลดีต่อไป

นักสังคมวิทยาใด ไม่เข้าใจปัญหาการศึกษาของพระภิกษุ
 สามเณร จะให้ยอมรับได้อย่างไรว่า นักสังคมวิทยานั้น รู้จักสังคม
 ไทยแท้จริง

ผู้บริหารการศึกษาใด ไม่เอาใจใส่การศึกษาของพระภิกษุ
 สามเณร จะให้เชื่อได้อย่างไรว่า ผู้บริหารการศึกษานั้น สนใจ
 แท้จริงในปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา

รัฐบาลใด ไม่ยอมแก้ไขปัญหการศึกษาของพระภิกษุ
 สามเณร จะให้นับถือได้อย่างไรว่า รัฐบาลนั้น ใฝ่ใจแท้จริงที่จะ
 แก้ไขปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา และกำจัดความทุกข์
 ยากเดือดร้อนของประชาชนชาวชนบทผู้ยากไร้

ในบรรดาการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งมีรูปแบบ

ต่าง ๆ มากมายนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์คงจะเป็นตัวแทนได้ดีที่สุด
ที่แสดงถึงการทำหน้าที่หรือมีบทบาท ๒ ด้านพร้อมไปในเวลาเดียวกัน

ด้านที่ ๑ คือ หน้าที่และบทบาทในฐานะสถาบันการศึกษา
ของพระสงฆ์

ด้านที่ ๒ คือ บทบาทในฐานะเป็นช่องทางการศึกษา
สำหรับผู้ด้อยโอกาสในสังคม

หน้าที่และบทบาทด้านที่ ๑ เป็นหน้าที่และบทบาทหลัก ซึ่ง
เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ประกาศไว้อย่างชัดเจน หมายถึงการผลิต
พระภิกษุสามเณรที่มีคุณภาพ เพื่อให้เป็นกำลังของพระพุทธศาสนา
การพัฒนาส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้เจริญอกงามพร้อม
พร้อมด้วยความรู้และความประพฤติปฏิบัติ สามารถประสพผล
แห่งศาสนศึกษาด้วยตน และบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้ด้วย
ดี ตลอดจนเป็นแหล่งที่ค้นคว้าเผยแพร่วิชาความรู้ และการปฏิบัติ
ในทางพระพุทธศาสนา

บทบาทด้านที่ ๒ เป็นบทบาทที่มีได้กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์
ประสงค์ที่ประกาศหรือตั้งใจจัดวางไว้ แต่เป็นบทบาทที่เป็นไปเอง
หรือตามมาเอง เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่กระทบ
ต่อประเพณีบวชเรียนของไทย ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น การดำเนิน

ตามบทบาทนี้ ตามปกติจะเป็นไปโดยไม่รู้ตัว และไม่ตั้งใจ ถึง
แม้ในบางคราวจะมีความรู้ตัวหรือตั้งใจบ้าง ก็เป็นบทบาทซึ่งไม่
เป็นที่ยอมรับอย่างชัดแจ้ง เพราะไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่
ประกาศไว้เป็นทางการ

มหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย มี ๒ แห่งคือ มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาที่สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงสถาปนาขึ้น
โดยพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัว เสด็จไปทรงเปิดเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๓๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ยะ
แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากพิธีเปิดแล้วได้
ดำเนินการมาชั้วระยะหนึ่งก็ชะงักไป จนถึงวันที่ ๑๖ กันยายน
๒๔๘๙ จึงได้เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเรียกชื่อว่า
สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย นับถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีผู้
สำเร็จการศึกษาเป็นศาสนศาสตร์บัณฑิต รวม ๖๓๕ รูป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาที่พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้น เมื่อ พ.ศ.
bdmb เติมพระราชทานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ต่อมาใน
วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๓๙ ได้พระราชทานนามใหม่ว่า “มหา-

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย” เพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติของพระองค์
เองสืบไป หลังจากสถาปนาแล้ว กิจการยังมีได้ดำเนินไปตาม
พระราชประสงค์ จนถึงวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ จึงได้เริ่ม
เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ นับถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีผู้
สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต รวม ๙๖๔ รูป

ความมุ่งหมายในการสถาปนาสถาบันการศึกษาทั้ง ๒ แห่ง
นั้นเป็นอย่างไร ได้ปรากฏชัดเจนอยู่แล้วในประกาศพระราช
ปรารภ ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนา คือ พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งข้อความในราชกิจจานุเบกษาที่ได้เคยอ้าง
แล้วข้างต้นว่า

“การเล่าเรียนพระปริยัติสังฆธรรม ที่เป็นอยู่ในเวลานั้น
ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหา
เป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้น
ต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียนพระ
ไตรปิฎกแลวิชาชั้นสูงชั้น ๒ สถาน สถานหนึ่ง เป็นที่เล่าเรียน
ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศพระ
อารามหลวง พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่
เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย” เพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติของพระองค์
เองสืบไป หลังจากสถาปนาแล้ว กิจการยังมีได้ดำเนินไปตาม
พระราชประสงค์ จนถึงวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๕๐ จึงได้เริ่ม
เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ นับถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีผู้
สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต ๓๐๖ ๙๖๔ รูป

ความมุ่งหมายในการสถาปนาสถาบันการศึกษาทั้ง ๒ แห่ง
นั้นเป็นอย่างไร ได้ปรากฏชัดเจนอยู่แล้วในประกาศพระราช
ปรารภ ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนา คือ พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงข้อความในราชกิจจานุเบกษาที่ได้เคยอ้าง
แล้วข้างต้นว่า

“การเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม ที่เป็นอยู่ในเวลานั้น
ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหา
เป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้น
ต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียนพระ
ไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงขึ้น ๒ สถาน สถานหนึ่ง เป็นที่เล่าเรียน
ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศพระ
อารามหลวง พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่
เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์

มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับภุมมาโย โรงเรียนแพทยากร
เป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับ
วิชา และมีหอสากลวิทยาชั้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่างๆ เหล่า
นี้เข้าเป็น "รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย"^๑

บทบาทของมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย พร้อมทั้งพระภิกษุสามเณรในรัตนโกสินทรสากล
วิทยาลัย ตามโครงการนี้ จะมีขอบเขตแค่ไหนเพียงไร เป็น
เรื่องยากที่จะคาดหมายให้ชัดเจน และรัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย
ก็ไม่ได้เกิดขึ้น แต่สาระที่มองเห็นได้ชัดเจนทั้งในประกาศพระ
ราชปรารภและในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ก็คือ แนวความ
คิดและการตั้งเป้าหมายที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษา
ทั้งค้ำพระปริยัติธรรมและค้ำนวิทยาการสมัยใหม่ในชั้นสูง หรือ
พูดง่าย ๆ อย่างชาวบ้านว่า จะให้พระเณรเรียนวิชาทั้งทางโลกและ
ทางธรรม หรือทั้งวิชาฝ่ายปริยัติและวิชาฝ่ายสามัญ

ถ้าหากเราขอบเขตของวิชาการที่จะให้ศึกษานี้ ไปเทียบกับ
บทบาท ๒ อย่างของสถาบันการศึกษาของวัดในสภาพปัจจุบัน ก็จะ
เห็นว่ารับกันได้ กล่าวคือ เพียงมองผ่าน ๆ ครั้งเดียว ก็คงจะ
เห็นว่า วิชาพระไตรปิฎกหรือพระปริยัติสัทธรรม เข้ากันกับหน้าที่

๑ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๓, หน้า ๑๒๐

และบทบาทในฐานะเป็นสถาบันการศึกษาของพระสงฆ์ ส่วนวิชา
สามัญชั้นสูงหรืออุดมศึกษา เข้ากับบทบาทในฐานะเป็นช่องทาง
การศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส จะได้เลื่อนฐานะทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ความจริงหาเป็นอย่างที่มองผ่าน ๆ นั้นไม่
แม้ว่าวิชาการที่จะให้ศึกษาทั้ง ๒ อย่าง จะเกื้อกูลแก่บทบาททั้ง ๒
ด้านนั้นก็จริง แต่ก็มีใช่เป็นการเกื้อกูลอย่างแยกกันเป็นคนละด้าน
คนละฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ามองถึงความมุ่งหมายเดิมในการ
สถาปนาด้วยแล้ว ความเข้าใจอย่างที่ว่ามานั้น นับว่าเป็นความ
เห็นผิด และจะต้องทำความเข้าใจกันใหม่ให้ชัดเจน

ตามความมุ่งหมายที่แท้จริงนั้น วิชาการทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้ง
พระปริยัติธรรมก็ดี วิชาสามัญชั้นสูงก็ดี ล้วนจะจัดให้พระภิกษุ
สามเณรได้เล่าเรียนเพื่อวัตถุประสงค์หลักข้อเดียวกัน คือ เพื่อ
ปฏิบัติตามหน้าที่และบทบาท ในฐานะเป็นสถาบันการศึกษาของ
พระสงฆ์ ที่จะฝึกอบรมส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้เจริญ
องกามด้วยความรู้และความประพฤติ สามารถในศาสนกิจ เป็น
กำลังที่ดีของพระศาสนา พร้อมทั้งจะให้ตัวสถาบันนั่นเอง เป็น
แหล่งศึกษาค้นคว้า เผยแพร่ความรู้และการปฏิบัติในพระพุทธ-
ศาสนาไปในขณะเดียวกันด้วย

สำหรับวิชาฝ่ายพระปริยัติธรรม อันมีพระไตรปิฎกเป็น

ประธานนั้น เห็นได้ชัดอยู่แล้วว่า สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์หลักที่จะผลิตพระภิกษุสามเณรที่ดีมีคุณภาพเป็นกำลังของพระศาสนา แต่วิชาสามัญจะเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์นั้นอย่างไร

เรื่องนี้ ช้างอย่างรวบรัดได้ว่า ถ้าพระสงฆ์มีความรู้ฝ่ายพระปริยัติธรรมเป็นหลักเป็นแกนไว้ดีแล้ว ความรู้วิชาสามัญจะช่วยสร้างเสริมให้ท่านเป็นพระสงฆ์ที่ดี มีความสามารถ ประกาศพระศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลหลายอย่าง เฉพาะที่สำคัญแยกเป็น ๒ ด้านคือ

๑. ความรู้ทางโลกเป็นฐานและเป็นทางเดินให้แก่ความรู้ทางธรรม ท่านที่รู้ธรรมดีแล้วยังมีความรู้ทางโลกประกอบด้วยมากเท่าใด ก็ยังมีฐานกว้างและมีทางเดินยาวไกลมากเท่านั้น คือ มองอะไรได้กว้างไกลขึ้น และสามารถใช้ความรู้ธรรมนั้นทำกิจหน้าที่ของตน เพื่อช่วยให้เกิดประโยชน์สุขและความดีงาม ได้อย่างหนักแน่นมั่นคงและกว้างขวางแพร่หลายมากขึ้น มิใช่รู้ธรรมจำกัดอยู่แค่ตัวคนเดียว เหมือนว่ามีความรู้ธรรมเป็นตั้งหน้าบริสุทธอยู่เต็มอ่างเก็บแล้ว ยังมีความรู้ทางโลกเป็นเหยื่อ กบ กุ้ง ครก กระจัง เป็นต้น สำหรับช่วยขนถ่ายระบายน้ำนั้นไปใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างแพร่หลายทั่วถึงอีกด้วย พระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้ใหญ่ทั้งหลายมีความรู้ทางโลก เช่น ศิลปศาสตร์ทั้งหลายและไตรเพท

เป็นต้น ที่เป็นความรู้ของปราชญ์หรือนักวิชาการสมัยนั้น เป็นฐานอย่างดีเยี่ยมแล้ว จึงประกาศเผยแผ่พระศาสนาได้สำเร็จ ส่วนพระสาวกที่มีความรู้ความชำนาญในศิลปวิทยาต่าง ๆ เป็นพื้นเดิม น้อย ก็บำเพ็ญศาสนกิจได้แคบเข้า จนถึงอย่างน้อยก็พอช่วยพาตนรอดไปได้แต่ลำพัง แม้พระเถระผู้จรรโลงพระศาสนาในยุคสมัยต่อ ๆ มา ก็เช่นเดียวกัน ตั้งในยุคสมัยที่ใกล้ที่สุด สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีความรู้สมัยใหม่ทั้งไทยและเทศอย่างเด่นและนำหน้าในสมัยนั้น จึงทรงสามารถวางแบบแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้เป็นหลักได้ แต่หลังจากสมัยของพระองค์แล้ว ไม่ปรากฏพระเถระที่ทรงความรู้ทันสมัยกว้างไกลอย่างพระองค์อีก จึงไม่สามารถสืบต่อและสานต่อ งานที่พระองค์ได้ทรงริเริ่มไว้ ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป หรือแม้แต่จะรักษาไว้ให้คงอยู่ในสภาพที่ดี

ไม่เฉพาะแต่ความรู้ทางธรรมเท่านั้น แม้แต่ความรู้ทางโลกด้วยกันก็ยิ่งช่วยเสริมกัน ผู้วิชาทางโลกอย่างหนึ่งชำนาญดีแล้ว เมื่อรู้วิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย จึงจะทำงานหรือทำประโยชน์ได้สำเร็จผลดี เช่น เป็นครูจะรู้แต่วิชาครูอย่างเดียว ก็เป็นครูดีครูเก่งไม่ได้ เป็นทหารจะรู้แต่รบอย่างเดียว ไม่รู้ดินไม่รู้จักภูมิศาสตร์ เป็นต้น ก็เป็นนายทัพไม่ได้ เป็นพ่อค้าจะรู้จักแต่กิจการค้าหรือดีด

ถูกคิดเป็นอย่างเดียว ไม่รู้จักติดต่อกัน เป็นต้น ก็เป็นพ่อค้าที่ดี
ไม่ได้ ผู้ธรรมก็ต้องเดินอยู่ในโลก และที่ทำงานก็เพื่อช่วยชาวโลก
จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องรู้เรื่องของโลกและเรื่องของชาวโลก ข้อสำคัญ
ขอแต่ให้มีความรู้ธรรมเป็นฐานเป็นแกนเป็นหลักไว้ก็แล้วกัน

๒. การรู้จักโลกอย่างถูกต้องตามเป็นจริง นั้นแหละคือ
การรู้ธรรม โลกเป็นที่ตั้งของธรรม โลกคือสังขาร ภาวะที่ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก้อยู่ที่โลกคือสังขารนั้น ถ้าไม่รู้จักโลกก็
รู้ธรรมไม่ได้ เพราะธรรมก็คือภาวะที่เป็นจริงของโลกหรือสังขาร
นั่นเอง ดังนั้น ผู้ที่ศึกษาธรรมเกี่ยวกับโลกมากๆ ถ้ารู้โลกถูกต้องตาม
เป็นจริงเมื่อใด ก็รู้ธรรมเมื่อนั้น (แต่ถ้าไม่รู้โลกตามเป็นจริง ถึง
จะรู้เกี่ยวกับโลกมากเท่าใด ก็ไม่รู้ธรรม) ความรู้วิชาการต่างๆ ทาง
โลก และประสบการณ์ชีวิตในโลก จึงสามารถเป็นทุนอุดหนุน
เกื้อกูลแก่การรู้ธรรมได้ช่วย และการรู้ธรรมจึงเป็นของยากสำหรับ
คนป่าเถื่อนด้อยการศึกษา เพราะเขาไม่มีความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโลก
และชีวิต สำหรับเอามาไตร่ตรองคิดพิจารณาเทียบเคียงให้เข้าใจ
ธรรม ด้วยเหตุนี้ ในสมัยที่วัดมีแต่ผู้ด้อยการศึกษาเข้ามาบวช และ
การศึกษาในวัดช่วยให้เรียนรู้เกี่ยวกับโลกบ้างแต่เพียงเรื่องที่ไม่
ตรงกับสภาพความจริงที่เป็นอยู่ในเวลานั้น (เช่นนิทานปรัมปรา
 เป็นต้น) ซึ่งยากที่จะนำมาไตร่ตรองให้เข้าใจโลกที่เป็นอยู่ตามเป็น

ถูกคิดเป็นอย่างเดียว ไม่รู้จักคิดต่อผู้คน เป็นต้น ก็เป็นพ่อค้าที่ดี
ไม่ได้ ผู้ธรรมก็ต้องเดินอยู่ในโลก และที่ทำงานก็เพื่อช่วยชาวโลก
จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องรู้เรื่องของโลกและเรื่องของชาวโลก ข้อสำคัญ
ขอแต่ให้มีความรู้ธรรมเป็นฐานเป็นแกนเป็นหลักไว้ก็แล้วกัน

๒. การรู้จักโลกอย่างถูกต้องตามเป็นจริง นั้นแหละคือ
การรู้ธรรม โลกเป็นที่ตั้งของธรรม โลกคือสังขาร ภาวะที่ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็อยู่ที่โลกคือสังขารนั้น ถ้าไม่รู้จักโลกก็
รู้ธรรมไม่ได้ เพราะธรรมก็คือภาวะที่เป็นจริงของโลกหรือสังขาร
นั่นเอง ดังนั้น ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับโลกมาก ๆ ถ้ารู้โลกถูกต้องตาม
เป็นจริงเมื่อใด ก็รู้ธรรมเมื่อนั้น (แต่ถ้าไม่รู้โลกตามเป็นจริง ถึง
จะรู้เกี่ยวกับโลกมากเท่าใด ก็ไม่รู้ธรรม) ความรู้วิชาการต่าง ๆ ทาง
โลก และประสบการณ์ชีวิตในโลก จึงสามารถเป็นทุนอุดหนุน
แก่กุศลแก่การรู้ธรรมได้ด้วย และการรู้ธรรมจึงเป็นของยากสำหรับ
คนป่าเถื่อนด้อยการศึกษา เพราะเขาไม่มีความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโลก
และชีวิต สำหรับเอามาไตร่ตรองคิดพิจารณาเทียบเคียงให้เข้าใจ
ธรรม ด้วยเหตุนี้ ในสมัยที่วัดมีแต่ผู้ด้อยการศึกษาเข้ามาบวช และ
การศึกษาในวัดช่วยให้เรียนรู้เกี่ยวกับโลกบ้างแต่เพียงเรื่องที่ไม่
ตรงกับสภาพความจริงที่เป็นอยู่ในเวลานั้น (เช่นนิทานปรัมปรา
 เป็นต้น) ซึ่งยากที่จะนำมาไตร่ตรองให้เข้าใจโลกที่เป็นอยู่ตามเป็น

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยได้ทรงรับอาราธนาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงเป็นพระธุระจัดการศึกษาของบ้านเมืองที่ในวัด และทรงจัดการศึกษาของฝ่ายคณะสงฆ์ควบคู่ไปด้วย การศึกษาทั้งหมดนั้น ทรงค่อยๆ จัด ค่อยๆ ขยายไป ตามความพร้อมและประสบการณ์ หากพิจารณาดู “หลักสูตรสำหรับการเรียนของสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร”^๑ ก็จะมองเห็นได้ว่า ในระยะยาวทรงมีพระประสงค์จะให้การศึกษาแบบนักธรรมเปรียญและการเล่าเรียนในสำนักต่างๆ เป็นอย่างไร

“สำนัก^๒นี้ใช้หลักสูตรจัดเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต่ำ ชั้นกลาง^๓ ชั้นสูง

“หลักสูตรแบ่งองค์นักธรรมชั้นตรีเป็นชั้นต่ำ หลักสูตรบาลีสำหรับเปรียญธรรมชั้นตรีเป็นชั้นกลาง เมื่อได้จัดหลักสูตรองค์นักธรรมภูมิวิมลิมะอันเป็นชั้นโทขึ้นแล้ว จัดเป็นชั้นกลางด้วย หลักสูตรสำหรับเปรียญบาลี ๔ ประโยค ๕ ประโยคในบัด^๔นี้ หรือหลักสูตรบาลีสำหรับเปรียญธรรมชั้นโทอันจะจัดข้างหน้าเป็นชั้นสูง.....”

๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ประมวลพระนิพนธ์ เล่มการศึกษา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๙ (เฉพาะเรื่องนทรงไว้ ณ ๒๖ ส.ค. ๒๕๕๘)

“ในระหว่างเรียน ๓ ชั้นน้อย ๆ ยังจะต้องฝึกหัดการอย่างอื่น อันจะต้องทำคือ การหนังสือ การคำนวณ การรับใช้ การพยาบาลใช้ รักษาความสะอาด และความรู้ทางคติโลกอย่างอื่น อีกตามที่วัดอาจสอนให้ได้

“พื้น ๓ ชั้นนี้แล้ว หักสำหรับเป็นผู้ใหญ่ ในทางเป็นครูสั่งสอน คือสอนองค์นักธรรมชั้นตรีขึ้นไป และหักเทศนาเป็นธรรมกถึก ในทางปกครองคือ รับหน้าที่ในวัด และออกไปหักช่วยการวัดอื่นจนถึงการครองวัด ในทางความรู้ ให้ศึกษาวินัย และธรรมะอันเป็นภูมิของเถระ และรู้จักดูพระคัมภีร์อันเป็นที่มาเดิม ความรู้เหล่านี้จัดเป็นพิเศษ ให้เลือกหัดเป็นอย่างๆ”

กล่าวได้ว่า เจตนารมณ์ที่ปรากฏในหลักสูตรนี้ ไม่ได้รับการใส่ใจพิจารณา หรือสืบต่อให้มีรูปร่างชัดเจนและเหมาะสมขึ้นตามกาล หลักสูตรนักธรรมและเปรียญจึงมีแต่รูปแบบที่รักษาไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ได้ขยับเขยื้อนคลี่คลายไปจากเดิม

อย่างน้อยการเล่าเรียนวิชาทางโลกหรือความรู้อย่างสมัยใหม่ ก็ช่วยให้พระภิกษุสามเณรรู้เท่าทัน และพูดกันรู้เรื่องกับคนร่วมสมัยในสังคมหรือประเทศของตน ไม่ใช่แปลกหน้ากันหรือมีทัศนคติไม่ดีต่อกัน ฟังกันไม่ได้ จนเป็นอุปสรรคแก่การสั่งสอนธรรมและการเผยแผ่พระศาสนา ถึงความในลายพระหัตถ์

ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเคยอ้างครั้งหนึ่งแล้วว่า

“ในเวลานี้ ก็จะมีพระราชทานครูสอนภาษาอังกฤษแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย ถ้าพระราชทานผู้สามารถในการสอนภาษาและวิชาต่างประเทศที่จะต้องการในชั้นนั้น ๆ... การเรียนส่วนวิชากับส่วนศาสนา ก็จะรวมลงเป็นคลองเดียว ต่างจะพ่วงกันให้หันดำเนินสู่ความเจริญด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อผู้เรียนจะเป็นพระก็ดี เป็นฆราวาสก็ดี ก็คงเป็นผู้มีความรู้ที่ใช้ได้ ต่างพวกต่างไม่ต้องทำหนักกว่าอารามหรือไซด ขอนี้ไม่เห็นคำคัดค้าน...”^๑

อย่างไรก็ดี การเล่าเรียนความรู้สามัญคือวิชาการอย่างสมัยใหม่นี้ แม้ว่าโดยหลักการแท้ ๆ จะมุ่งเพื่อประโยชน์ตามวัตถุประสงค์หลัก ซึ่งเป็นไปตามหน้าที่และบทบาท ในฐานะสถานบันการศึกษาของพระสงฆ์ คือเพื่อผลิตพระภิกษุสามเณรที่ดี มีความสามารถ ประกาศพระศาสนาได้ผลอย่างที่กำลังกล่าวมาแล้วก็จริง แต่ในเวลาเดียวกันนั้น วิชาสามัญสมัยใหม่เหล่านี้ ก็เกื้อกูลแก่บทบาทอย่างที ๒ ของการศึกษาสงฆ์สมัยปัจจุบันด้วย คือเป็นช่องทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในสังคม ความเกื้อกูลนี้เป็นผล

๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ประมวลพระนิพนธ์ เล่มถวายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๔), หน้า ๗

พลอยได้หรือเป็นผลพวงตามมาเอง ไม่ว่าจะผู้จัดการศึกษานั้นจะรู้ตัวก็ตาม ไม่รู้ตัวก็ตาม จะตั้งใจก็ตาม ไม่ตั้งใจก็ตาม มันก็จะต้องเกิดขึ้น เพราะบทบาทข้อนี้เป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งผู้จัดการศึกษาสงฆ์ไม่มีอำนาจบังคับหรือป้องกันขัดขวาง ปัญหาเหมือนกันว่า จะปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะเกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรหลายรูปแบบ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีความเกือกลมั่วกันหมดทุกประการตามบทบาท ๒ อย่างนั้นไม่เท่ากัน บางแบบนอกจากจะเน้นการทำหน้าที่การศึกษาของพระสงฆ์เพื่อประโยชน์ด้านศาสนาอย่างเดียวแล้ว ยังพยายามปิดกั้นขัดขวาง ไม่ให้พระเณรใช้เป็นช่องทางศึกษาเพื่อโอกาสทางสังคมด้วย ดังเช่น ปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี เป็นต้น บางแบบก็เน้นหนักไปในแง่ที่เป็นช่องทางการศึกษา เพื่อโอกาสในทางสังคม ดังเช่น การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร เป็นต้น การเน้นนี้ กระทำโดยการจัดเนื้อหาวิชาการในหลักสูตร เช่น ปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี จัดให้เล่าเรียนเฉพาะวิชาฝ่ายปรียัติธรรมอย่างเดียว ส่วนโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร จัดให้เล่าเรียนเฉพาะแต่วิชาสามัญทางโลกฝ่ายเดียว ถ้าพิจารณาตามหลักการที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่า การ

ศึกษาทั้ง ๒ แบบนี้ ไม่ดำเนินไปในแนวทางที่จะให้เกิดผลดีตาม
 วัตถุประสงค์ ไม่สอดคล้องกับพระราชประสงค์ของพระบาทสม-
 เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเถรประสงค์ของสมเด็จพระ
 พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นอกจากนั้น ไม่
 ว่าผู้จัดการศึกษาจะเน้นเนื้อหาวิชาและบทบาทด้านใด หรือปิดกั้น
 ขัดขวางเนื้อหาวิชาและบทบาทด้านไหน พระภิกษุสามเณรส่วน
 มาก ก็จะพยายามใช้การศึกษานั้น ให้สนองวัตถุประสงค์ของตน
 ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งในสมัยปัจจุบัน ก็หมายถึงการใช้
 เป็นช่องทาง ที่จะเสริมโอกาสในทางสังคม ทั้งนี้เพราะสภาพความ
 เป็นจริงบังคับให้ต้องเป็นไปอย่างนั้น การฝืนอย่างท้อ ๆ ไม่มีทาง
 ที่จะทำให้เกิดผลดี มีแต่จะก่อผลเสียมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อปิดกั้น
 ขัดขวางมากขึ้น พระภิกษุสามเณรก็แสดงออกด้วยการไม่สนใจ
 เรียน และไปหาทางของตนเองด้านอื่น ดังที่ปรากฏความเสื่อม
 ทรุดของการศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี พร้อมกับที่
 โรงเรียนผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณรเฟื่องฟูยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นตัวอย่างของการศึกษาสงฆ์ ที่จัด
 หลักสูตรให้ศึกษาวิชาการทั้ง ๒ ฝ่ายคือ ทั้งวิชาฝ่ายปริยัติธรรม
 และวิชาการชั้นสูงอย่างสมัยใหม่ และเป็นตัวอย่างของการทำหน้าที่
 ทั้ง ๒ ด้านคือ ทั้งบทบาทในฐานะสถาบันการศึกษา

ของพระสงฆ์ ที่มุ่งเสริมสร้างภิกษุสามเณรที่ดี ผลิดำลั่งให้แก่
พระศาสนา และบทบาทในฐานะเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อย
โอกาสในสังคม

ดังได้กล่าวแล้วว่า บทบาทด้านที่ ๒ ในฐานะเป็นช่องทาง
การศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมนั้น เป็นบทบาทที่ตามมาเอง
หรือเป็นไปเอง เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่กระทบ
ต่อประเพณีบวชเรียนของไทย ซึ่งไม่มีใครปรารถนาจะให้เกิดขึ้น
และการดำเนินตามบทบาทนี้ ตามปกติจะเป็นไปโดยไม่รู้ตัวและ
ไม่ได้ตั้งใจ ถึงแม้บางครั้งอาจจะเกิดความรู้ตัวและตั้งใจทำขึ้นมาบ้าง
ก็ไม่นับเป็นบทบาทที่ยอมรับกันอย่างเปิดเผยชัดเจน เพราะไม่สอดคล้อง
กับวัตถุประสงค์ที่ได้ประกาศอย่างเป็นทางการ ด้วยเหตุนี้
มหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ดี บุคคลและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องก็ดี
จึงมักจะมองข้ามหรือหลีกเลี่ยง ไม่ยอมพูดถึง ไม่ยอมพิจารณา
บทบาทข้อนี้

ในที่นี้ จะต้องขออภัยไว้ เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญ
ของเรื่องนี้ และเพื่อให้ปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องว่า บทบาททาง
การศึกษาของวัด ที่กลายเป็นช่องทางแสวงหาความก้าวหน้าของ
ผู้ด้อยโอกาสในสังคมนี้ เป็นส่วนที่หลงเหลืออยู่ของประเพณีบวช
เรียนเดิมของไทย แม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ หรือระบบการศึกษา

ใต ๆ ของคณะสงฆ์จะไม่ถือว่าเป็นบทบาทตามวัตถุประสงค์หลัก
 ของตน แต่มันก็เป็นสภาพความจริงที่มีอยู่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะ
 มองข้ามหรือหลีกเลี่ยงอย่างไร มันก็ย่อมเป็นไปอย่างนั้น และย่อม
 แสดงผลของมันออกมาอยู่นั่นเอง เพราะมันไม่ได้ขึ้นต่อการยอมรับ
 หรือไม่ยอมรับของเรา แต่มันขึ้นกับเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งสังคม
 นั้นเองได้สร้างขึ้น พุทฺธิก็อย่างหนึ่งว่า ขึ้นต่อสภาพสังคมที่เราเอง
 ได้สร้างขึ้น คือ การที่รัฐยังไม่สามารถอำนวยความสะดวกทาง
 การศึกษาอย่างทั่วถึง และชาวบ้านผู้ด้อยโอกาสยังเอาลูกมาบวช
 เณรอยู่วัด ตามประเพณีที่ถือว่าวัดเป็นแหล่งการศึกษาของชุมชน
 ครอบครัวยุคหนึ่งยังมีอยู่ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบ และจะ
 รู้ตัวหรือไม่ก็ตาม วัดก็ย่อมมีบทบาท หรือไม่มีฐานะเป็นช่อง
 ทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสเหล่านั้น เมื่อใดสังคมเปลี่ยนแปลง
 ไปอีก ในทางที่ทำให้เหตุปัจจัยนั้นหมดไป บทบาทหรือฐานะ
 ก็จะพลอยหมดไปเอง ดังนั้น ถ้าจะแก้ไขก็ต้องแก้ที่เหตุปัจจัย
 คือ สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาให้เกิดขึ้น หรือ
 ห้ามชาวบ้านไม่ให้เอาลูกมาบวชตามประเพณีบวชเรียน ในเมื่อ
 ไม่ได้แก้ไขที่เหตุปัจจัย ในเมื่อเหตุปัจจัยนั้นยังมีอยู่ ในเมื่อสภาพ
 สังคมยังเป็นอย่างนั้น ก็ต้องยอมรับความจริง การไม่ยอมรับ
 ความจริง ย่อมต้องถือว่าเป็นการปฏิบัติผิดในเรื่องนี้ และย่อมก่อ

ให้เกิดผลเสียเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็ทำให้ไม่มีโอกาสควบคุม และจัดการให้เป็นไปด้วยดีและให้มีผลเสียน้อยที่สุด

ผลเสียที่สำคัญยิ่งของการไม่ยอมรับ หรือการปฏิบัติที่ขัดแย้งกับความจริงข้อนี้ ก็เป็นการสร้างแรงกดดัน ทำให้เกิดการตื่นรุนแรงมากขึ้น เพื่อให้ความต้องการด้านนี้ได้รับการตอบสนอง ด้วยเหตุนี้ บทบาทในการเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ที่อยู่โอกาสนี้ แทนที่จะเป็นส่วนพ่วงหรือผลพลอยได้ ก็กลับจะกลายเป็นบทบาทที่เด่นชัดขึ้นมา จนกลบหรือข่มบทบาทตามวัตถุประสงค์หลักให้เลือนลาง การไม่ยอมรับความจริงเกี่ยวกับบทบาทช่องทางแสวงโอกาสทางการศึกษา แล้วจัดทางระบายเสียให้ถูกต้อง จึงกลับกลายมาเป็นผลเสีย ต่อบทบาทหลักของการผลิตกำลังพระศาสนา

ความไม่ยอมรับ และการปฏิบัติขัดแย้งต่อความจริงในเรื่องนี้ แสดงออกด้วยอาการต่าง ๆ ซึ่งมักจะสัมพันธ์กับความรู้สึกกลัวว่าพระจะสึก ที่สำคัญคือ

๑. ไม่จัดและไม่สนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนวิชาสามัญสมัยใหม่ ด้วยกลัวว่าได้เรียนรู้แล้วจะสึก

๒. พยายามปิดช่องทางไม่ให้พระสึก ด้วยการไม่รับรองหรือไม่เทียบความรู้ให้ เมื่อไม่มีทางออกไป จะได้บวชอยู่ต่อ

ในเมื่อเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริง และไม่ได้แก้ไขที่ต้นเหตุ ความพยายามป้องกันการศึกก็ไม่สำเร็จ การศึกก็ยังคงดำเนินต่อไป และเป็นไปในลักษณะที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ผู้ที่ควรจะศึก ก็ไม่ได้ศึก ผู้ที่ไม่ควรจะศึก ก็ไม่ได้รับการส่งเสริมให้อยู่ จึงศึกไปเสีย เป็นต้น กลายเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ

การปฏิบัติอย่างที่ ๑ ทำให้เกิดผลร้ายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก ทำให้พระภิกษุสามเณรตั้งรณแสวงหาที่เรียนวิชาสามัญกันเอง เรียนกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ นอกการควบคุมบ้าง ถูกห้ามแต่หนีไปเรียน ควบคุมและกักกันไม่ไหวบ้าง ทั้งยังมีบุคคลหรือส่วนงานภายนอก จัดโรงเรียนสอนเฉพาะวิชาสามัญ สนองความต้องการของพระเณรเหล่านั้นอีก อย่างฝืนความปรารถนาของคณะสงฆ์และพระผู้ใหญ่ทั้งหลาย โดยที่คณะสงฆ์และพระผู้ใหญ่เหล่านั้น ไม่อาจป้องกันขัดขวาง หรือควบคุมได้ ได้แต่พูดกล่าววาติเตียนแสดงความไม่ยินดี โดยไม่เข้าไปร่วมจัด ทำให้พระผู้ใหญ่กับพระผู้น้อยเห็นห่างกัน ต่อและมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อกันเสียความเคารพเชื่อฟัง การปกครองภายในคณะสงฆ์เสื่อมโทรม และมีผลสะท้อนสืบทอดต่อไปอีก คือพระเณรไม่สนใจเล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่คณะสงฆ์จัดให้ การศึกษาแบบนักธรรมและบาลีทฤศโทรมลงโดยลำดับ ดังได้กล่าวมาแล้ว ยิ่งกว่านั้น ด้วย

เหตุที่วิชาสามัญที่พระเณรไปหาเรียนกันเองก็ดี ที่ทางราชการและเอกชนภายนอกจัดให้เรียนก็ดี ล้วนจัดสอนเพื่อสนองความต้องการทางโลกหรือทางอาชีพล้วน ๆ จึงไม่มีวิชาทางธรรมร่วมด้วยและไม่ดำเนินไปในลักษณะที่เป็นวิชาประกอบช่วยเสริมความรู้ทางธรรมและการทำกิจพระศาสนา ประโยชน์ที่พึงได้แก่พระศาสนาจากการเล่าเรียนวิชาสามัญก็ไม่เกิดขึ้น นอกจากอาศัยจิตสำนึกของพระภิกษุสามเณรนั้น ๆ เองบางรูปเป็นส่วนบุคคล นับเป็นการสูญเสียประโยชน์ที่ควรจะได้ไปเปล่าๆ หนึ่ง พร้อมกันนั้นสิ่งที่คณะสงฆ์และท่านผู้ใหญ่ทางบ้านเมืองและในสังคมหลายท่านไม่ปรารถนา และพยายามปิดกั้นขัดขวาง คือ การบวชที่เป็นช่องทางศึกษาเล่าเรียน แล้วสึกออกไปแสวงโอกาสในสังคม ก็ยิ่งกลบกลายเป็นความจริงหนักยิ่งขึ้น และมีลักษณะที่ไม่น่าปรารถนามากยิ่งขึ้น ประการที่ ๒ เพราะการที่มัวห่วงกลัวพระจะสึก แล้วไม่จัดให้พระเณรเล่าเรียนวิชาสามัญ หรือความรู้ทั่วไปของยุคสมัย

-
- จะต้องบันทึกไว้ด้วยว่า แม้ว่าสถานศึกษาวิชาสามัญล้วน ๆ เช่น โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร เป็นต้น จะมีข้อเสียหลายมากมาย แต่เมื่อว่าโดยเปรียบเทียบกับในสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ ถ้าตั้งชูปโตรมอย่างนี้ การศึกษาสามัญอย่างนั้น ก็ยังนับได้ว่าเป็นทางออกที่ดี (อย่างน้อยก็ดีกว่าไม่มี แม้แต่เมื่อไม่อาจให้เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา ก็ยังเป็นประโยชน์แก่สังคมโลก ถ้าแม้ไม่อาจช่วยชีวิตพระศาสนาได้ ก็ยังช่วยชีวิตคนที่อยู่ในพระพุทธศาสนาได้บ้าง)

จึงมีผลเสียกลับไปกระทบต่อบทบาทตามวัตถุประสงค์หลักของการศึกษาสงฆ์ คือการผลิตพระภิกษุสามเณรที่มีคุณภาพดีให้เป็นกำลังของพระศาสนา ทำให้ไม่ได้พระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ความสามารถ ผู้รู้เท่าทันสถานการณ์ มีสายตายาวไกล มีโลกทัศน์ไม่คับแคบ สามารถสื่อสารกับชนร่วมสมัย นำธรรมเข้าถึงประชาชนทุกระดับชั้น ทุกชั้นภูมิปัญญาของสังคม แต่ตรงข้ามกลับทำให้ขอบเขตชีวิตของศาสนิกจ รั้ดตัวแคบเข้าโดยลำดับจนแทบจะเหลือแต่พิธีกรรมและจบแก่กำแพงวัด เปิดช่องโหว่ว่างที่พระศาสนาเข้าไม่ถึงให้ขยายออกอย่างกว้างขวางไปทั่วสังคม

ว่ากันตามจริง ท่านที่แสดงความห่วงกังวลกลัวพระสีกด้วยการไม่ให้พระเณรเล่าเรียนวิชาสามัญนั้น โดยทั่วไป มักเป็นท่านที่เป็นห่วงกังวลอย่างผิวเผิน ไม่ได้เอาใจใส่ศึกษาเรื่องการศึกษาของพระให้ชัดเจนแต่อย่างใด ส่วนท่านที่เอาใจใส่จริง ศึกษาเรื่องการศึกษาของพระอย่างใกล้ชิด ย่อมรู้ตระหนักรู้ความจริงว่า การจัดเสริมความรู้วิชาสามัญเข้ากับการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ไม่เป็นตัวเหตุสำคัญ ที่จะทำให้อัตราการศึกษาของพระแตกต่างออกไปมาก มีปัจจัยผลักดันการศึกษาอย่างอื่นที่สำคัญควรใส่ใจมากกว่า และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ผู้ที่รักและมีความรับผิดชอบต่อพระศาสนาอย่างแท้จริง ย่อมเข้าใจชัดแจ้งว่า ในการจัดเสริมความรู้วิทยา-

การร่วมสมัยให้แก่พระภิกษุสามเณรนั้น ถึงหากว่าจะมีพระสึกไป
 ๑๐๐ องค์ จะคงเหลือไว้ให้ได้พระภิกษุผู้ปรีชาสามารถ เป็น
 หลักของพระศาสนาแม้เพียงองค์เดียว ก็ยังมีคุณค่าเกินกว่าคัม

การปฏิบัติอย่างที่ ๒ ก่อให้เกิดผลร้ายที่สำคัญ ๒ ประการ
 เช่นกันคือ ประการแรก ได้กล่าวแล้วว่า พระภิกษุสามเณรส่วน
 ใหญ่ นอกจากประเภทบวช ๓ เดือนหรือสั้นกว่านั้น ที่เรียกกัน
 ว่าพระนวกะแล้ว ล้วนบวชกันมาแต่เป็นเด็ก ตามประเพณีที่
 ถู้อเอาวัดเป็นสถานศึกษาของชุมชน เพื่อเตรียมฝึกคนให้แก่สัง-
 กรมไทย มิใช่ผู้ตระหนักภัยของการครองเรือนก่อน แล้วตั้งใจ
 สละโลกออกบวช ด้วยเหตุนี้จึงเป็นธรรมดาว่า แม้จะพยายามฝึก
 หรือชักจูงผู้บวชแล้วเหล่านั้น ให้ดำรงเพศสืบต่อพระศาสนาอยู่
 ตลอดไป และมีพระภิกษุบางส่วนบวชอยู่ตลอดชีวิตก็จริง แต่
 พระภิกษุสามเณรส่วนมากก็ต้องลาเพศสึกไป และจึงเป็น
 ประเพณีอย่างหนึ่งของไทยด้วยว่า การบวชและการสึกเป็นไปตาม
 ความสมัครใจของบุคคล ในสภาพเช่นนี้ การหาทางปิดกั้นบ่อน
 กันไม่ให้พระเณรสึก ด้วยการปฏิบัติอย่างในข้อ ๑ (ไม่ยอมให้
 พระเณรเล่าเรียนวิชาสามัญ) ก็ดี ข้อ ๒ (ไม่ยอมรับรองหรือ
 เทียบความรู้ให้) ก็ดี ล้วนเป็นการบีบบังคับให้มีผู้บวชอยู่โดยไม่
 สมัครใจ คือ ไม่มีทางไปหรือไม่สะดวกที่จะไป จึงจำใจอยู่ ผู้

ที่ยากจะสึกหรือควรจะสึกแล้วไม่ได้สึก ถึงตัวจะอยู่ในเพศ แต่ใจออกไปอยู่นอกภาวะของตน ก็จะไม่ตั้งใจประพฤติสมณธรรม และปฏิบัติกิจพระศาสนา และอาจจะคั่นรันทำสิ่งเสียหายเป็นโทษทั้งแก่พระศาสนาและสังคม การบวชแทนที่จะเป็นการฝึกแล้วคัดคนไว้จรรโลงพระศาสนา ก็กลับกลายเป็นระบบกักขังเก็บคนที่เขาทิ้งขว้างตกหล่นจากสังคม เอาไว้ถ่วงและบ่อนทำลายพระศาสนา

ประการที่ ๒ พระภิกษุสามเณรบางพวก ทั้งที่ได้เล่าเรียนมีความรู้ความสามารถควรจะยอมรับได้ แต่ไม่ได้รับการรับรองจากทางการ ครั้นหมดวิริยะอดสาหะที่จะดำรงเพศอยู่ต่อไป และเข้มแข็ง กล้าตัดสินใจลาเพศสึกไป ในเมื่อภุมิรัฐของตนไม่ได้รับการยอมรับ ก็ต้องไปประกอบอาชีพการงานที่ไม่ตรง และไม่สมกับความรู้ความสามารถของตน นับว่าเป็นการสูญเสียประโยชน์ที่พึงได้ ทั้งแก่บุคคลนั้นเองและแก่รัฐและสังคม

ความจริงอีกด้านหนึ่งที่ไม่ควรลืมเสีย ก็คือ ดังได้กล่าวแล้วว่า บทบาทของวัดในฐานะเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมนั้น เป็นเพียงส่วนที่หลงเหลืออยู่ของประเพณีบวชเรียน ที่ใช้วัดเป็นที่ให้การศึกษาเพื่อเตรียมคนให้แก่สังคม คำที่ว่านี้หมายความว่า ในอดีต คนไทยทุกชั้นทุกฐานะเคยร่วมใช้ประเพณีบวชเรียนนี้ อาศัยวัดเป็นที่รับการศึกษาเล่าเรียนเสมอหน้า

กัน และคนในสังคมไทยก็ได้มองเห็นคุณค่า ยอมรับประโยชน์
ของประเพณีนี้ตลอดมา แต่ต่อมา คนที่มีฐานะและโอกาสดีกว่า
มีช่องทางใหม่ใหญ่กว้างที่จะได้รับการศึกษาอย่างสะดวกทันสมัย
จึงเลิกใช้ช่องทางเก่าเสีย ประเพณีที่เป็นช่องทางเก่านี้ถูกปฏิเสธ
และทอดทิ้ง แต่ประชาชนส่วนมากในสังคมนี้อยู่ห่างไกลและด้อย
โอกาส ไม่สามารถเข้ามาใช้ช่องทางใหม่ ที่พร้อมด้วยบริการแห่ง
การศึกษานั้นได้ ใครยังดิ้นรนชวนขวายอยากได้มีการศึกษา ก็
เข้าไปอาศัยวัด ใช้ช่องทางเก่าที่แคบขรุขระกันดาร ซึ่งสังคมเข้าใจ
ว่าเลิกใช้กันแล้วนั้นต่อไป ประเพณีบวชเรียนของคนทั้งสังคม จึง
กลายมาเป็นเพียงช่องทางการศึกษาของประชาชนที่ด้อยโอกาส

เมื่อระลึกความจริงได้อย่างนี้แล้ว ก็จะมองบทบาทของวัด
ในฐานะช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสนั้น ด้วยสายตาที่กว้าง
ไกลมากขึ้น คือ จะมองเห็นคุณค่าของบทบาทนี้ มิใช่เพียงใน
วงแคบ ในฐานะช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสอย่างเดียวเท่า
นั้น แต่จะมองคุณค่าในความหมายกว้าง ที่เป็นการสืบต่อประ
เพณีการศึกษาแบบเดิมของไทยทั้งหมดด้วย หมายความว่า นอก
จากคุณประโยชน์แก่พระศาสนาแล้ว การศึกษาของวัดหรือของ
พระสงฆ์ ยังมีคุณค่าแก่สังคมไทยปัจจุบันอีกถึง ๒ ด้าน หรือ
๒ ระดับ คือ

๑) คุณค่าในฐานะระบบการศึกษาตามแบบประเพณีเดิมของไทย ซึ่งเมื่อได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยแล้ว ก็สามารถช่วยแบ่งเบาภาระจากระบบการศึกษาของรัฐได้ โดยมีผลดีทั้งในด้านประหยัดการลงทุน และในด้านการฝึกอบรมศีลธรรมจรรยา ในด้านประหยัดเงินงบประมาณก็มีตัวอย่างง่าย ๆ เช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ตั้งแต่ระดับปริณายตมาเกิน ๑,๓๐๐ รูป พร้อมทั้งให้การบริการอื่นๆ แก่ประชาชนอีกหลายอย่าง เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ และงานเผยแพร่ของสำนักธรรมวิจัย เป็นต้น ใช้ทุนบริหารดำเนินกิจการทั้งหมดปีหนึ่งๆ น้อยกว่างบประมาณ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใช้จ่ายในเวลาเพียง ๒ วัน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลายอย่าง เช่น การศึกษาของพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ ได้รับทุนจากประชาชนบำรุงเลี้ยงโดยตรง ตามความพอใจหรือสมัครใจ จึงอาศัยงบประมาณของรัฐน้อยที่สุด ต่างจากระบบการศึกษาของรัฐ ที่รัฐจัดสรรกะเกณฑ์เอาจากเงินภาษีอากรที่ต้องจ่ายตามกำหนด และความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ ไม่ว่าจะป็นครูอาจารย์หรือผู้เรียนก็ตาม มีการใช้จ่ายสิ้นเปลืองน้อย เมื่อพิจารณาในแง่นี้ บางท่านอาจถึงกับเสนอทางเลือกใหม่ขึ้นมาให้รัฐคิดเล่น ๆ ว่า สำหรับการศึกษทั้งหมดในสาขาสังคมศาสตร์

และมนุษยศาสตร์ จัดให้นิสิตนักศึกษาบวชเล่าเรียนอยู่ที่วัด ใน
 เพศภิกษุสามเณรจะดีหรือไม่ ส่วนคุณค่าในด้านศีลธรรมจรรยา
 นั้นเห็น ได้ชัดมาก เด็กวัยรุ่นบวชเป็นสามเณรอยู่ในวัดทั่ว
 ประเทศแสนกว่ารูป เพียงแต่บางรูปวิ่งเล่นบ้าง ชกต่อยกันบ้าง
 เดินไม่เรียบร้อยกลางถนนบ้าง ประชาชนยังเห็นเป็นความเสียหาย
 ร้ายแรงเสียแล้ว เรื่องการที่จะยกพวกตีกัน ปาระเบิด ตังแก็กรบ
 กวนชาวบ้าน ฆิปลัน และก่อเรื่องร้ายแรงต่างๆ เป็นอันตัดไป
 ได้ทั้งหมด

๒. คุณค่าในฐานะช่องทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส
 ในสังคม เป็นเครื่องช่วยผ่อนเบาปัญหาความไม่เสมอภาคทางการ
 ศึกษา ในขณะที่รัฐยังไม่สามารถแก้ปัญหาขั้นนี้ได้ ช่วยลดช่องว่าง
 ทางสังคม เป็นที่พึ่งและเป็นความหวังแม้รำไร ของชาวไร่ชาวนา
 ผู้ยากจนจำนวนมากในชนบทห่างไกล และช่วยเชื่อมประสานสังคม
 เมืองกับชุมชนชนบท เป็นต้น จึงได้พูดมามากแล้วข้างต้น^๑ รัฐ

-
- ๑ บทบาทของการศึกษาสงฆ์ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในแง่ที่เป็นช่อง
 ทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคม และการวิเคราะห์วิจารณ์ในแง่ต่าง ๆ
 มีรายละเอียดซึ่งหาอ่านได้ใน

ชาย โพรติตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), ๑๕๕ หน้า

พระราชวรมุนี, สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗), ๑๑๐ หน้า

ประกาศว่ารัฐจะจัดและส่งเสริมให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา ถ้ารัฐหันมาช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ก็เป็นการจับจุดที่ปมของปัญหา ทำให้การแก้ปัญหาเริ่มออกผลได้ทันที และเป็นเครื่องช่วยยืนยันว่า รัฐมีความใส่ใจที่จะแก้ปัญหานี้อย่างจริงจัง ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ซึ่งแสดงผลออกมาที่การศึกษาของวัดนั้น เป็นเหมือนคนไข้ที่มานอนรออยู่ข้างหน้าหมอแล้ว ถ้าหมอคือรัฐบาลไม่ใส่ใจคนไข้นี้ ถึงจะพูดอย่างไรๆ ว่าตนเอาใจใส่จะทำการรักษาคนไข้ ก็มีหลักฐานคอยฟ้องอยู่ชัดๆ ว่ายากที่จะเชื่อถือ แม้จะไปรักษาไข้คนอื่นจริง ก็ไม่พ้นควรตกตำหนิ

(๑ ต่อจากหน้า ๑๑๐)

S.J. Tambiah, *World Conqueror and World Renouncer* (New York : Vail-Ballou Press, Inc., 1976), pp. 288-364

และบทความเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้อีกหลายเรื่องของ พระราชวรมณี
 อนึ่ง ในสมัยโบราณ วัดเป็นที่เล่าเรียนของคนชั้นสูงจำนวนน้อย วัดเป็นที่เล่าเรียนของทวยราษฎร์ มีความประจวบบังเอิญที่มาลงตัวเข้าพอดีคือว่า ในการศึกษายุคใหม่ จุดกลางกรณีมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย วิศวนาการมาจากสถานศึกษาฝ่ายวัง ก่อ โรงเรียนมหาดเล็ก แต่ในมาจนบัดนี้ มหาวิทยาลัยต่างๆ ของบ้านเมือง ก็เป็นสถาบันการศึกษาที่มีชนส่วนน้อยผู้มีฐานะและโอกาสดีในสังคมเข้าเรียนเป็นส่วนใหญ่หรือแทบทั้งหมด ถ้าหากรัตนโกสินทรศากลวิทยาลัย ซึ่งวิศวนาการจากสถานศึกษาของวัดเกิดขึ้น บางทีปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้กระมัง

ไม่ว่าจะเห็นด้วยกับคุณค่าที่กล่าวมานี้หรือไม่ก็ตาม อย่างน้อยก็จะต้องยอมรับว่ารัฐสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่ คือ วัตถุประสงค์ยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนผู้ยากจนในชนบทห่างไกล เข้ามาอาศัยแสวงโอกาสในการศึกษา และถ้าถือว่าสภาพนี้เป็นปัญหา ก็เป็นปัญหาที่สังคมได้สร้างขึ้นมา ซึ่งจะคงมีอยู่เรื่อยไป ในเมื่อสังคมยังไม่สามารถ หรือไม่ใส่ใจที่จะกำจัดสาเหตุของมัน จะอย่างไรก็ตาม ในทุก ๆ กรณีที่กล่าวมานั้น เหตุผลทุกอย่างจะนำมาสู่ข้อสรุปอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันว่า การปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนี้ มิใช่การหลีกเลี่ยงหันหน้าหนีปัญหา มิใช่การว่าค่าตีเตียนแสดงความไม่พอใจ แต่เป็นการเข้าจัดทำสิ่งที่มียุ่เป็นอยู่นั้นให้ดีที่สุด หากคุณค่าจากมันให้ได้มากที่สุด ทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ส่วนใดเป็นปัญหาที่แก้ได้ก็แก้ไขเสีย ที่แก้ไม่ได้ก็หาทางควบคุมให้มีผลเสียน้อยที่สุดหรือพยายามเบี่ยงเบนให้ผลเสียกลับกลายเป็นผลดี

พึงตระหนักว่า พระภิกษุสามเณรจำนวนหลายแสนรูป ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนนี้ ถ้าจัดให้ได้รับการศึกษาที่ดีแล้ว จะบังเกิดคุณค่าเป็นประโยชน์ แก่ชีวิตบุคคล แก่พระศาสนา และแก่สังคม อย่างมากมายเหลือประมาณ เหตุใดจึงจะทอดทิ้ง ไม่ใส่ใจ หรือเพิกเฉยเสีย

ได้กล่าวแล้วว่า ท่าทีและการปฏิบัติที่ผิดต่อเรื่องนี้ ซึ่งมี

แต่จะซ้ำเติมปัญหาให้ร้ายแรงยิ่งขึ้น และทำลายคุณประโยชน์ที่พึง
 ได้เสียโดยสิ้นเชิง ก็คือการกระทำที่เป็นการฝืนอย่างทื่อ ๆ ต่อ
 สภาพความเป็นจริง ทั้งที่รู้ความจริงของประเพณีว่า พระเนร
 ส่วนใหญ่จะต้องสึกไป คงเหลืออยู่เพียงส่วนน้อย และทั้งที่ยัง
 ปล່อยให้ประเพณีนั้นคงมีอยู่ ก็ยังขึ้นไม่นำพาต่อประเพณีและ
 ความจริงนั้น ยิ่งขึ้นจัดให้พระเนรได้รับการศึกษาชนิดที่หลงคิด
 เอาเองว่าจะทำให้พระไม่สึกอย่างเดียวล้วน ไม่ยอมให้มีโอกาส
 เตรียมตัวสำหรับวิถีชีวิตของ “ทิด” ที่ติดตามประเพณีซึ่งเขาอาจจะ
 ต้องเลือกไป ยิ่งกว่านั้น เพราะมัวแต่ครุ่นคิดที่จะให้การศึกษานิด
 กลัวสึกและกันไม่ให้สึก จึงลืมมองคุณค่าของวิชาความรู้ร่วมสมัย
 ในแง่ที่เป็นเครื่องประกอบช่วยเสริมความสามารถในการปฏิบัติ
 ศาสนกิจ และในแง่ที่เป็นสื่อให้ธรรมมีหนทางเดินเข้าถึงพหุชนได้
 มากมายกว้างขวางยิ่งขึ้น ผลก็คือ การศึกษาของวัดรัดตัวแคบเข้า
 ทกที่ ผู้ที่ลาเพศสึกออกไปก็ประสบความลำบากที่จะนำตัวไปได้
 ราบรื่น ส่วนผู้ที่บวชอยู่ต่อไป ก็เดินไปในหนทางแห่งศาสนกิจที่
 นับวันจะคับแคบและแห้งแล้งยิ่งขึ้นทุกทีๆ ผู้ที่ออกไปก็ช่วยนำ
 คนนอกมาเข้าวัดเพิ่มขึ้นไม่ได้ ผู้ที่อยู่ข้างในก็ไม่สามารถนำธรรม
 ออกไปให้คนข้างนอก คนที่เข้ามาแล้วจะออก แต่ไม่มีที่ไป ก็หลบ
 อยู่ไปวัน ๆ เป็นการศึกษาชนิดที่ ไปก็ไม่ดี อยู่ก็จำใจสักว่าขอไป

ที่ จะมีผู้หลุดรอดจากภาวะเช่นนี้ ก็เพียงจำนวนน้อย ซึ่งต้องอาศัยวิริยะอดทนและความดีนรณช้วนชวายเป็นส่วนตนเป็นสำคัญ

ความจริง ในเรื่องการบวชและสิกขาของพระสงฆ์นั้น เพียงแค่อยูหรือไม่อยู่ ย่อมไม่มีค่าในตัวเอง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าอยู่อย่างมีคุณภาพหรือไม่ต่างหาก ถึงจะมีพระสงฆ์เป็นหมื่นเป็นแสน แต่ไม่มีคุณภาพ ก็จะรักษาพระศาสนาไม่ได้ พระสงฆ์แค่อยู่แค่นั้น แต่มีคุณภาพดี ทำคุณประโยชน์ได้มากกว่า ดังนั้น ผู้จัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร ไม่ควรติดใจห่วงว่าทำอย่างไรจะให้พระอยู่ ทำอย่างไรจะไม่ให้พระสึก แต่ควรตั้งความห่วงไว้ในใจว่า ทำอย่างไรจะให้พระเณรมีคุณภาพดี เมื่อได้พระเณรมีคุณภาพดีแล้ว จะตั้งความห่วงต่อไปอีกก็ได้ว่า จะส่งเสริมอย่างไรให้พระเณรที่มีคุณภาพดีอยู่นาน ๆ พระเณรที่มีคุณภาพดี ย่อมตัดสินใจได้เองว่าจะอยู่หรือจะออกไป และการตัดสินใจนั้นก็ย่อมเป็นการตัดสินใจที่ให้เกิดผลดี ส่วนพระเณรที่ไม่มีคุณภาพ ถึงจะตัดสินใจอย่างไร ไม่ว่าจะอยู่หรือจะไป ก็ย่อมเป็นการตัดสินใจที่ไม่เกิดผลดี การศึกษาซึ่งตั้งเป้าหมายอยู่ที่จะให้พระเณรที่มีคุณภาพดี ไม่ยกเอาเรื่องสึกหรือไม่สึกขึ้นมาเป็นบรรทัดฐานนี้ เมื่อจัดในสภาพความเป็นจริงของปัจจุบัน ก็เรียกได้สั้น ๆ ว่า การศึกษาแบบอยู่ดีไปดี ตรงข้ามกับการศึกษาแบบ

ไปก็ไม่ดี อยู่ก็จำใจสักว่าขอไปที

การศึกษาสงฆ์แบบอยู่ดีไปดี ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ที่การสร้าง
พระภิกษุสามเณรให้มีคุณภาพดีนั้น ยอมรับความจริงที่ติดเนื่อง
มาจากประเพณีบวชเรียนของไทยว่า พระเณรส่วนมากจะสึก
พร้อมกันนั้นก็จัดการศึกษา ชนิดที่จะให้ได้พระภิกษุสามเณร ซึ่ง
มีคุณภาพดีที่สุด ไว้เป็นกำลังของพระศาสนา พยายามจัดกระบวนการ
การฝึกอบรม และสภาพการปฏิบัติศาสนกิจ ในลักษณะที่ช่วยให้
พระภิกษุสามเณร มีใจแน่วแน่ในทางที่จะเสียสละอุทิศตัวอยู่ใน
พระศาสนา แต่ถ้าพระภิกษุที่มีการศึกษาดีแล้วหลายคนจะสึกไป
ก็ไม่หวงกัน ไม่กักกันขัดขวาง เพราะรู้ตระหนักดีว่า เป็นธรรมดา
แห่งเหตุปัจจัยของการศึกษาสงฆ์ ในสภาพเช่นนี้ ย่อมจะมีพระ
ภิกษุเหลืออยู่บ้างในพระศาสนาเป็นส่วนน้อย ส่วนผู้ที่ลาเพศสึก
ไปจำนวนมากนั้น เมื่อยังอยู่ก็เป็นผู้มีประโยชน์ ได้ช่วยทำกิจใน
การดำรงพระศาสนา เพื่อประโยชน์สุขของพหุชนกันแล้ว **num:**
นานปีบ้างน้อยปีบ้าง เมื่อสึกไปแล้ว ก็มีวิชาความรู้ที่จะไป
ประกอบอาชีพการงานเลี้ยงชีวิตพึ่งตนเองได้ ไม่ไปเป็นตัวเพิ่ม
ปัญหาก่อภาระถ่วงความเจริญของสังคม และไม่กลายเป็นตัว
แทน ที่นำภาพพจน์แห่งความเสื่อมค่าต้อยเกียรตินามให้แก่สถาบัน
วัด แต่สามารถเป็นส่วนร่วมที่ดีในการสร้างสรรค์สังคม และนำ

เกียรติคุณมาให้แก่พระศาสนา ช่วยเสริมกำลังวงนอกของพระศาสนาได้ด้วย พุดง่าย ๆ ว่า วัดในสภาพปัจจุบันนี้ ควรต้องจัดการศึกษา ผลิตกำลังของพระศาสนา ชนิดที่เป็นกำลังของสังคมได้ด้วย

ผู้ที่จัดการศึกษาด้วยความรู้ตระหนักรู้แบบนี้ จะมีจิตใจเปิดกว้าง มองปัญหาการศึกษาของวัดในปัจจุบันได้ทั่วถึง และจะรับเอาระบบหรือรูปแบบต่าง ๆ ของการศึกษาสำหรับพระเณรที่สับสนุ่นวนายอยู่ในปัจจุบันทั้งหมด เข้ามาจัดได้อย่างดีที่สุด แม้จะมีสภาพการณ์บางอย่างที่ไม่น่าพอใจบ้าง ก็จะมองดูด้วยความเข้าใจ และจะสามารถทะลอมเข้ามาไว้ในขอบเขตที่พอจะยอมรับได้ ข้อสำคัญ กิจการทุกอย่างจะได้รับการดูแลจัดสรร ปัญหาทุกอย่างจะได้รับการพิจารณาแก้ไข มิใช่ได้แต่นั่งมองดูการศึกษาของวัดแตกแยกกระจัดกระจาย ใครจัดได้จัดเอา ทั้งให้ปัญหาต่าง ๆ ทับถมกันซับซ้อนยิ่งขึ้น ๆ สร้างแต่กำแพงว่าแสดงความไม่พอใจขึ้นมาเป็นเครื่องแสดงความรับรู้ อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การศึกษาของวัดที่จัดโดยไม่ทอดทิ้งสภาพความเป็นจริง มุ่งสร้างพระภิกษุสามเณรให้มีคุณภาพดีเป็นเป้าหมาย ไม่ถือเอาการกลัวพระสีกมาเป็นเหตุกีดกันการเล่าเรียนอย่างนี้ นอกจากจะแก้ปัญหาดัง ๆ ของคณะสงฆ์ที่สั่งสมมานานแล้ว ก็จะมีบทบาทเป็นประโยชน์หลายประการ ทั้งแก่พระศาสนาและแก่สังคม ซึ่ง

ขอสรุปกล่าวซ้ำไว้อีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

๑) บทบาทหลักในฐานะการศึกษาของพระสงฆ์ เพื่อสนองวัตถุประสงค์พื้นฐานทางด้านพระศาสนา แยกย่อยเป็น

ก. ผลิตพระภิกษุสามเณรที่มีคุณภาพดี เป็นกำลังของพระศาสนา

ข. ฝึกอบรมส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้เจริญงอกงาม ด้วยความรู้ความประพฤติ และสามารถปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น

ค. เป็นแหล่งค้นคว้าเผยแพร่ความรู้ และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

นอกจากบทบาทหลักเพื่อประโยชน์ด้านพระศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทพ่วง ซึ่งเป็นประโยชน์พลอยได้แก่รัฐและสังคมส่วนรวมอีกด้วย คือ

๒) บทบาทในฐานะที่สืบต่อประเพณีบวชเรียนเดิมของไทย ทำให้วัดเป็นแหล่งการศึกษาของมวลชน ซึ่งมีคุณค่าหลายอย่าง เช่น

ก. ให้การศึกษาที่ใช้เงินลงทุนน้อย ประหยัดงบประมาณแผ่นดิน

91. เป็นระบบที่ใกล้ชิดกับประชาชน ทั้งสถาบันและผู้เล่าเรียน ฟังพาดำเนินการอุปถัมภ์บำรุงของประชาชนโดยตรง ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชาวบ้าน
- ค. มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับวัฒนธรรมของประชาชน ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ล้วนแต่เป็นที่แสดงออกของวัฒนธรรมไทย
- ง. ให้คุณค่าทางศีลธรรมจรรยาสูง
- ๓) บทบาทในฐานะเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคม ช่วยผ่อนเบาปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของรัฐ และช่วยลดช่องว่างทางสังคม ดังได้เคยชี้แจงข้างต้นแล้ว ข้อนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของข้อที่ ๒ แต่มีคุณค่าพิเศษที่ควรแยกกล่าวถึงต่างหาก

ตามประกาศพระราชปราชญ์ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ทรงระบุชัดว่า จะทรงให้พระภิกษุสามเณรได้เล่าเรียนพระปริยัติ สัทธรรมและวิชาชั้นสูง คือทั้งวิชาเฉพาะฝ่ายพระศาสนา มีภาษาบาลีและหลักธรรมวินัยในพระไตรปิฎก เป็นต้น และทั้งวิชาการชั้นสูงของคนร่วมสมัย การจัดให้ศึกษาวิชาความรู้ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อสนองวัตถุประสงค์หลักอย่างเดียวกันคือ เพื่อ

ผลิตพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ ความประพฤติ ความสามารถ เป็นกำลังที่ดีของพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพปัจจุบัน ที่พระภิกษุสามเณรแทบทั้งหมดเป็นชาวชนบทบวชแต่เด็ก ขาดความรู้พื้นฐานในทางสามัญ มักจบการศึกษาเพียงประถมปีที่ ๔ ของภาคบังคับหรือต่ำกว่านั้น การให้ได้เล่าเรียนวิชาสามัญ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่คนที่มีการศึกษาสูง มีพื้นฐานหนักแน่น มาเล่าเรียนหลักสูตรมัธยม ยั้บ่นกันบ่อยว่ามีหลายอย่างที่ยาก เด็กหรือคนจบ ป. ๔ ป. ๗ จะเรียนรัฐธรรมวินัยให้เข้าใจลึกซึ้งเอาทีได้อย่างไร ยิ่งถ้าจะให้เอาธรรมวินัยนั้น ไปอธิบายให้คนจบปริญญาฟังด้วยแล้ว ก็เป็นอันยุติได้ไม่ต้องพูดถึง (จริงอยู่ พระที่เคยเป็นเด็กเรียนจบ ป. ๔ ต่อมาเป็นพระอาจารย์ใหญ่ สอนคนได้ทุกชั้นทุกระดับการศึกษาก็มีอยู่ แต่คิดออกมาเป็นอัตราส่วนอาจจะได้สักแสนละ ๑ รูป และท่านได้ค้นคว้าหาประสบการณ์ของตนเองเพิ่มเติมในระหว่างอีกมากมาย เกินกว่าจะเทียบชั้นเรียน; เพราะมีทัศนะแบบลัทธิค้อยโซค มองกันอยู่แค่นี้ สภาพพระศาสนา เมืองไทยของฝ่ายสงฆ์ จึงเป็นเหมือนคนร่างใหญ่โตแต่งอ้อยเปลี้ยอยู่อย่างนี้) ยิ่งพระภิกษุสามเณร มีความรู้วิชาการร่วมสมัยกว้างขวางลึกซึ้งเป็นฐานมากเท่าใด ถ้ายังมีความรู้ธรรมวินัยเป็นแกน

ไว้ ก็ยังมีเครื่องประกอบและสื่อที่จะช่วยให้การศึกษาและการเผยแพร่พระศาสนาได้ผลดีมากขึ้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม วิชาสามัญทางโลกหรือวิทยาการร่วมสมัยนั้น มิใช่จะเป็นประโยชน์เพียงในแง่ที่เป็นความรู้เสริมของพระภิกษุ ผู้เป็นกำลังที่ดีของพระศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีเกอกุลแก่บทบาทของวัด ในฐานะที่สืบทอดประเพณีบวชเรียนเก่า และความ เป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสเช่นกันด้วย คือมิใช่เกอ กุลที่จะให้เป็นผู้ยุติเท่านั้น ยังเกอกุลที่จะให้เป็นผู้ไปตีด้วย นับว่าเป็นผลพลอยได้ที่พึงประสงค์โดยแท้ บัญญัติเพียงว่า ผู้วางหลักสูตรจะจัดให้เกอกุลหนักแน่นไปข้างไหน หรือจะจัดให้สมดุล เป็นคุณทุกฝ่ายได้อย่างไร ซึ่งผู้จัดการศึกษาที่รู้ตระหนักปัญหา วัชรุสภาพความเป็นจริง และเข้าใจจุดมุ่งหมาย ย่อมสมควรเป็นผู้ จัดได้ดีกว่าใคร ๆ

อนึ่ง การจัดการศึกษาของวัดอย่างที่กล่าวมานี้ จำต้องอาศัยความร่วมมือจากรัฐด้วย และทางฝ่ายรัฐนั้น ไม่ว่าจะโดย ความรับผิดชอบต่อประชาชนพลเมืองของตนจำนวนหลายแสนที่ อยู่ในวัดก็ดี โดยประเพณีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ในประเทศไทยก็ดี โดยประโยชน์ที่รัฐได้รับจากการศึกษาของวัด โดยตรงก็ดี ย่อมสมควรจะต้องเอาใจใส่ร่วมรับผิดชอบ ที่จะช่วย

ให้การศึกษาวัดดำเนินไปด้วยดี และให้ได้ผลตามบทบาทที่
 ได้กล่าวมา โดยเฉพาะในแง่ผลประโยชน์ที่รัฐได้รับจากสภาพ
 ปัจจุบัน ที่วัดกลายเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ที่อยู่อาศัยนั้น
 วัดกลายเป็นแหล่งที่ผลิตกำลังคนให้แก่รัฐ โดยรัฐไม่ต้องลงทุน
 เด็กจากชนบทห่างไกลจำนวนมากในปัจจุบันที่เข้ามาบวช เมื่อได้
 เล่าเรียนพอได้ชั้นบ้างแล้ว ยังไม่ทันได้ทำงานให้แก่พระศาสนา
 ก็ออกไปทำงานสร้างผลิตผลให้แก่รัฐ วัดและสถาบันทั้งหลายของ
 ฝ่ายสงฆ์ นอกจากไม่ค่อยมีทุนแล้ว ยังไม่ได้รับผลตอบแทนจาก
 งานของตนอีกด้วย จึงเป็นเหตุหนึ่งให้ตกอยู่ในสภาพชุกโครม
 อย่างที่เป็นในปัจจุบัน และวัดก็กลายเป็นสถาบันหลัก หรือเป็น
 แหล่งใหญ่ที่สุดที่ช่วยแก้ไข หรือผ่อนเบาปัญหาความไม่เสมอภาค
 ทางการศึกษาของประเทศไทย ซึ่งทางฝ่ายวัดเองก็ไม่รู้ตัวและไม่
 ได้ตั้งใจ ส่วนทางฝ่ายรัฐก็ไม่ยอมรับรู้และไม่สนใจ การปล่อยให้
 สิ่งต่างๆ เป็นไปเรื่อยๆ ตามบาปตามกรรม ทำกันอย่างไม่รู้ตัว
 ไม่ตั้งใจ ไม่รับรู้ ไม่สนใจก็ดี การให้วัดทำงานผลิตคนให้แก่
 สังคมและแก่รัฐ ทั้งที่วัดขาดแคลนทั้งกำลังทุนและกำลังคน โดย
 รัฐไม่ช่วยเหลือส่งเสริมก็ดี การปล่อยให้พลเมืองจำนวนมาก สูญ
 เสียเวลามากมายไม่คุ้มค่าไปในการศึกษาเล่าเรียน ที่กระท่อนกระ
 แท่นด้วยคุณภาพก็ดี ล้วนเป็นลักษณะของการละเลยและทอดทิ้ง

ความประมาทและการขาดความรับผิดชอบ ซึ่งไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น มีแต่จะทำให้สภาพที่เป็นอยู่นั้นทรุดหนักลงไปเรื่อย ๆ ถ้าพิจารณาในทางธรรม ก็จัดเข้าในความเป็นอยู่ของผู้ถือลัทธิอนคอยโซค ซึ่งเป็นพวกมิจนาทิฏฐินอกพระพุทธศาสนา

รัฐ ซึ่งเป็นจุดตัวแทนผู้รับผิดชอบแทนสังคม อยู่ในฐานะที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนี้ให้ถูกต้อง และช่วยผลักดันให้กิจการต่าง ๆ หายชะงักติดขัด แล้วดำเนินไปด้วยดี บทบาทที่รัฐควรจะช่วยในเรื่องนี้ได้ นอกเหนือจากการยอมรับรู้สภาพความเป็นจริง และให้ความสนใจ คือ

๑) ช่วยส่งเสริม ให้กำลัง สนับสนุนด้วยทุนทรัพย์ ให้เหมาะสมทำงานจะเป็นไปด้วยดี

๒) ให้ความสำคัญ ถือเป็นกิจการที่รัฐมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบตามประเพณี โดยร่วมมือ ร่วมงาน เสนอแนะ บอกแจ้ง ความต้องการทางศาสนาของสังคม และกระตุ้นให้มีการแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

๓) รับรองสถานะของระบบและสถาบันการศึกษาของพระสงฆ์ ให้ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ให้เคว้งคว้างเลื่อนลอยจนบางครั้งถูกกล่าวหาว่าเป็นการศึกษาเถื่อน และรับรองคุณวุฒิของผู้สำเร็จการศึกษาที่จะออกไปสู่สังคม ให้เหมาะสมกับภูมิชั้น

ข้อใดส่วนใด ทางฝ่ายรัฐยังไม่เห็นชัดเจนหรือไม่เห็นด้วย ก็ควรทำคำโต้แย้งคัดค้านชี้แจงออกมาให้แจ่มแจ้ง เพื่อมีโอกาสหารือถกเถียงกันให้กระจ่าง จะได้ไม่เป็นการปฏิบัติด้วยโมหาคติ

ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นตัวอย่าง หรือเป็นตัวแทนที่ดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพการศึกษาของพระสงฆ์ ทั้งในด้านของบทบาท และในด้านของปัญหา

มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นสถานศึกษาใหญ่ที่สุดของพระสงฆ์ มีพระภิกษุสามเณรเล่าเรียนอยู่จำนวนมาก เช่นในปีการศึกษา ๒๕๒๓ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีพระภิกษุสามเณรเล่าเรียน ๑,๖๕๘ รูป มหามกุฏราชวิทยาลัยมี ๑,๒๗๓ รูป

มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นแหล่งที่มารวมของพระภิกษุสามเณร ผู้ออกบวชจากทุกถิ่นทุกจังหวัด ในทุกภาคของชนบททั่วประเทศ ไทย^๑ ซึ่งเข้ามาอาศัยกระจายกันอยู่ในแทบทุกวัด ทั้งกรุงเทพฯ มหานครและจังหวัดใกล้เคียง

มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นสถานศึกษากลาง ที่รับพระภิกษุสามเณรผู้ได้เล่าเรียนมาจากสถานศึกษาระบบอื่น แทบทุกระบบของ

๑ ตัวอย่างเฉพาะในระดับปริญญาตรี ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๒๒ มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๓๘ รูป ภาคเหนือ ๕๔ รูป ภาคกลาง ๖๘ รูป ภาคใต้ ๕๘ รูป ต่างประเทศ ๘ รูป

คณะสงฆ์ เช่น จากระบบเปรียญณ์ภคกรรม โรงเรียนพระปริยัติ
 ธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุ
 สามเณร เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังได้รับเอาระบบ
 การศึกษาเหล่านั้นหลายอย่าง มาจัดให้ที่ในสถาบันของตนเองอีก
 ด้วย

มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นตัวอย่างของสถาบันการศึกษา ที่จัด
 หลักสูตรให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษา ทั้งพระปริยัติธรรมมีพระ
 ไตรปิฎกเป็นประธาน และวิชาสามัญที่จะสื่อความนึกกันได้กับชน
 ร่วมสมัย เพื่อวัตถุประสงค์ในการผลิตกำลังของพระศาสนา สอด
 คล้องกับพระราชปณิธานเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ ของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนามหา
 วิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้น

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นแหล่งค้นคว้าและเผยแพร่
 การศึกษาและการปฏิบัติธรรม แก่สังคมชนชาติและแก่มวลชนด้วย
 โดยอำนวยการต่าง ๆ ทางพระศาสนาแก่พระสงฆ์และประชาชน
 ทั่วไป เช่น ดำเนินงานโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย การ
 ศึกษาภาษาบาลีภาคพิเศษสำหรับประชาชน การแพร่ธรรมและ
 ผูกสมานใจของสำนักธรรมวิจย โครงการอบรมเฉพาะกิจสำหรับพระ
 ภิกษุจากจังหวัดต่างๆ โครงการส่งเสริมพระภิกษุไปปฏิบัติศาสน-

กิจในส่วนภูมิภาค การส่งวิทยากรไปอบรมจริยธรรมในที่ต่าง ๆ และการพิมพ์เอกสารเผยแพร่ธรรม เป็นต้น

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ช่วยเร่งเร้าให้พระภิกษุสามเณรสนใจศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (เปรียญ) และนักธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะพระภิกษุสามเณรที่จะเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จะต้องสอบได้เปรียญธรรม ๓-๔ ประโยคมาแล้ว ดังนั้น แม้ว่าในปัจจุบันพระภิกษุสามเณรทั่วไปจะเบื่อง่ายพยายามหลีกเลี่ยงการเรียนนักธรรมและบาลี แต่เพื่อจะเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็จึงต้องเอาใจใส่เล่าเรียนจนสอบได้ เป็นการช่วยพยุงการศึกษาบาลีนักธรรมของคณะสงฆ์ไว้ส่วนหนึ่ง (ปัจจุบันผลตำหนักน้อยลง เพราะสภาพความกดดันด้านต่างๆ ได้ทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์เปิดรับพระภิกษุสามเณร ที่จบการศึกษาจากสายอื่นแม้ไม่เป็นเปรียญ เข้าศึกษาบ้างแล้วบางส่วน) แม้เมื่อเข้าศึกษาแล้ว การศึกษาภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็ช่วยเกื้อกูลส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้น สอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีได้เป็นเปรียญชั้นสูงขึ้นไป (จะเห็นว่า ในรัชกาลปัจจุบันที่มีผู้สอบเปรียญธรรม ๔ ประโยคแต่เป็นสามเณรได้มาก รูปนั้นมักจะเป็นสามเณรที่ศึกษาอยู่ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ช่วยขยายขอบเขตการศึกษาวิชาพระ

ปรียัติธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเสริมต่อออกไปจากหลักสูตร พระปรียัติธรรมแผนกธรรมและบาลีของคณะสงฆ์ เช่น นอก จากให้ศึกษาวิชาธรรม พุทธประวัติ วินัย เรื่องความแก่กระทู้ ธรรม บาลีไวยากรณ์ แปลบาลี แต่งบาลี และฉันท์บาลีแล้ว ยังให้ศึกษาประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศไทยและ ต่างประเทศ วรรณคดีบาลี พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม หลักภาษาบาลีชั้นสูง สมถวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้นอีกด้วย

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ช่วยยี่สิบเวลาให้พระภิกษุตำรงสมณเพศ และปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในพระศาสนาเป็นเวลายาวนานมากขึ้น พระภิกษุส่วนมากซึ่งอยู่อย่างเคืองกว้างเลือนลอย เตรียมรอเวลา พร้อมที่จะลาสิกขาสึกออกไปอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อเข้าศึกษาในมหา วิทยาลัยสงฆ์แล้ว ก็เป็นเหตุให้ต้องศึกษาเล่าเรียน อยู่ช่วยกิจพระ ศาสนาต่อไปอีก ๒ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๗-๘ ปีบ้าง จนกว่าจะสำเร็จ การศึกษาแต่ละระดับ ซึ่งจำนวนมากจะยี่สิบเวลาอยู่ออกไป ๗-๘ ปี จนกว่าจะสำเร็จอุดมศึกษา ครั้นสำเร็จปริญญาแล้ว ก็มีระเบียบ บังคับให้ไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่นที่สถาบันส่ง ไปอีกอย่าง น้อย ๑ ปี พ้นจากนั้นไปแล้วแม้ว่าส่วนมากจะลาสิกขา แต่อัตรา ส่วนก็ไม่แตกต่างไปจากการสึกของพระภิกษุ ผู้สำเร็จการศึกษา

พระปริยัติธรรมสายบาลีเป็นเปรียญธรรมของคณะสงฆ์ส่วนกลาง^๑ (ตามปกติ พระที่จบมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็เป็นพระเปรียญธรรมนั่นเอง)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ช่วยให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามหลัก การอยู่ดีไปดีได้สำเร็จผลมากขึ้น ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิท ยาลัยสงฆ์ที่ยังคงดำรงสมณเพศอยู่ แม้ว่าจะไม่ได้รับการส่งเสริมจาก คณะสงฆ์ส่วนกลาง ก็สามารถเข้าช่วยศาสนกิจของคณะสงฆ์ที่อื่ง ถิ่นได้ทุกรูปแบบ สอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีของ คณะสงฆ์เองบ้าง ช่วยงานบริหารของเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ตลอดจนอยู่เป็นเจ้าคณะพระสังฆาธิการเองบ้าง จัดดำเนินการ การศึกษา และกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนและประชา ชนทั่วไป เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์บ้าง เป็นสื่อเชื่อมโยง ให้คนเก่ากับคนใหม่ ความคิดเก่ากับความคิดใหม่ งานแบบ เก่ากับงานแบบใหม่ เข้ากันและประสานกันได้บ้าง ที่เป็นผู้อ่อน น้อมถ่อมตนและฉลาด ก็สามารถโน้มน้ามนำคนผู้ใหญ่ของตน ให้

๑ ตัวอย่างเปรียบเทียบจากผู้สำเร็จการศึกษาในรุ่นของผู้เขียนเอง ผู้จบ ป.ธ.๘ รุ่นผู้เขียนนี้ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ รวม ๑๑ รูป ถึงบัดนี้สิ้นปี ๒๕๒๕ ขึ้นสู่ พ.ศ. ๒๕๒๖ ยังดำรงสมณเพศอยู่ ๓ รูป ส่วนผู้จบ พธ.บ. (จากมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย) รุ่นผู้เขียนนี้ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ รวม ๑๒ รูป ถึงบัดนี้ ยังดำรง สมณเพศอยู่ ๕ รูป

หันมารับเอาความคิดและวิธีการใหม่ ๆ ที่แยกกายเข้ามาใช้ในกิจการพระศาสนา เป็นผู้เชื่อมต่อยุคสมัยได้ ปัจจุบันมีการติดต่อทางพระศาสนากับต่างประเทศมากขึ้น และมีวัดไทยในต่างประเทศเกิดขึ้นหลายแห่ง การพระศาสนาก็ได้อาศัยพระบิณฑิตจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไปเตรียมปูทางและสืบต่องานไว้เป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ที่ลาเพศสิกไป แม้จะไม่ได้รับการรับรองจากรัฐและไม่ได้ได้รับความสนับสนุนจากคณะสงฆ์ ก็พอจะสามารถขวนขวายเพียรพยายามช่วยตัวเอง ปรคับปรคองตนให้เข้าถึงฐานะที่เป็นอยู่รอดได้หลายท่านก็สามารถประกาศเกียรติคุณของพระศาสนา เชิดชูภาพของวัดให้อยู่ในภวณานานิมนับถือ ทำงานที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ อย่างน้อยก็ไม่ใช่ผู้ชักพลาภวัดที่ติดตัวไป ให้ลงสู่ภวณตกต่ำจนเกินควร ไม่ให้สังคมชาวบ้านตราหน้าวัดและคณะสงฆ์ได้ว่า รับเด็กเข้ามาจากท้องไร่อท้องนาแล้วก็ไม่เอาใจใส่ฝึกฝนพัฒนา จะเอาไว้จรรโลงพระศาสนาก็ทำไม่ได้จะปล่อยออกมาก็ไม่ทำให้สามารถพึ่งตัวเอง ต้องให้มาเป็นภาระเพิ่มปัญหาถ่วงการพัฒนาของสังคม (บางคนอาจกล่าวหาเลยต่อไปอีกว่า แม้แต่คนที่เขาเข้าไปให้ฝึกถึงข้างในเองแล้วยังไม่ช่วยอะไร ทำให้เขาคีชันไม่ได้ แล้วจะมาสั่งสอนชาวบ้านช่วยเขาแก้ปัญหาในสังคมข้างนอกได้อย่างไร)

บางท่านคงจะทักท้วงว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็มีปัญหาและ
 ข้อบกพร่องมิใช่น้อย แม้ผลดีที่ว่ามานั้นหลายอย่างก็ยังไม่สำเร็จ
 ถึงขั้นที่น่าพอใจ เรื่องนี้หลายข้อก็เป็นความจริง ซึ่งต้องยอมรับ
 และแก้ไขปรับปรุงกันต่อไป แต่ข้อสำคัญคือ ว่าโดยหลักการคง
 ต้องยอมรับว่า การศึกษาแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้ เป็นระบบซึ่ง
 เข้าแนวที่จะเสนอบทบาท และสนองวัตถุประสงค์ของการศึกษา
 สงฆ์ ชนิดที่พึงปรารถนาได้โดยสมบูรณ์ ในเมื่อมหาวิทยาลัย
 สงฆ์ก็เป็นสถาบันที่มีอยู่แล้ว ถึงจะมีจุดอ่อนข้อบกพร่องอะไรอยู่
 บ้าง ก็ควรมองหลักการใหญ่เป็นสำคัญ หันมาช่วยกันจัดช่วยกัน
 แก้ไขปรับปรุงให้เป็นไปด้วยดี (หรือถ้าไม่ยอมรับการแก้ไขปรับ
 ปรุงก็ยุบเลิกเสียให้เสร็จสิ้นไป แล้วจัดตั้งปรุ่่งแต่งกันขึ้นใหม่ให้
 ได้ดี ไม่ใช่ปล่อยทิ้งปัญหาให้ค้างคากันอยู่ จนจะเดินไปทางไหน
 ก็ไปไม่ได้ อย่างที่เป็นเวลานี้)

ปัญหาอย่างหนึ่ง ซึ่งตามปกติไม่ควรจะเป็นปัญหาสำคัญ
 แต่กลับถูกขับให้เด่นขึ้นมา จนมักจะกลบปัญหาอื่น ๆ ทั้งหมดของ
 มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ การที่รัฐยังไม่รับรองสถานภาพของมหา
 วิทยาลัยสงฆ์ ปัญหาที่มองดูเผิน ๆ จะสัมพันธ์โดยตรงกับบทบาท
 ในการสืบต่อประเพณีบวชเรียนเดิมของไทย โดยเฉพาะในแง่ที่
 เป็นช่องทางการศึกษา ซึ่งอำนวยโอกาสทางสังคมแก่กุลบุตรที่มา

บวช คือ การรับรองปริญญา เพื่อให้ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้ว ที่ลาเพศออกไป สามารถนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพ การงาน ทำประโยชน์แก่ตนและสังคมได้อย่างเหมาะสมกับภูมิ ชนแห่งการศึกษาของตน แต่ความจริง ปัญหาสัมพันธ์กับบทบาทพื้นฐานในฐานะที่เป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงของคณะสงฆ์ที่ เดียว คล้ายกับฐานะของพระภิกษุแต่ละรูป ฐานะของวัดและฐานะ ของคณะสงฆ์เอง ซึ่งต้องอาศัยการยอมรับของรัฐโดยนิตินัย เหตุ ผลในเรื่องนี้เป็นสิ่งสามัญที่พึงทราบได้อย่างสิ้น ๆ พัน ๆ มิใช่ต้อง ใช้ความคิดลึกซึ้งอะไรนัก เพราะการที่จะถือว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ นั้น ๆ มีอยู่จริงในประเทศไทยก็ดี มหาวิทยาลัยสงฆ์มีตำแหน่งแห่ง ที่อยู่ ณ ส่วนใด ของระบบการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบัน ก็ดี การที่มหาวิทยาลัยสงฆ์จะติดต่อกับกิจการพระศาสนา กำนันอื่น ๆ และกิจการทั้งหลายของบ้านเมือง ได้ลกต้องโดยทาง การก็ดี การที่มหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีบทบาทในวงการพระพุทธ ศาสนาระหว่างประเทศ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในกิจการศาสน ศึกษา หรือเขตชูเกียรติคุณของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยประการหนึ่งประการใดก็ดี ล้วนต้องมีฐานะที่รัฐรับรองเป็น พื้นฐานที่จะแสดงตัวทั้งสน

การที่ปัญหาการรับรองสถานภาพตลอดจนปริญญา กลาย

เป็นปัญหาโดดเด่นขึ้นมาจนข่มปัญหาอื่นๆของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็
 ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวมาแล้ว คือ การมีฐานะที่ถูกต้องตามกฎหมาย
 ย่อมเป็นความจำเป็นพื้นฐานของสถาบัน และการมีภูมิชั้นความรู้
 ที่รัฐรับรอง ย่อมเป็นความจำเป็นเบื้องต้นของบุคคล ในการที่จะ
 นำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการซึ่งเป็นทางการ
 ในเมื่อคณะสงฆ์ก็ รัฐก็ ไม่ยอมรับหรือแม้แต่สนใจต่อความ
 จำเป็นพื้นฐาน และความต้องการเบื้องต้นนี้ ก็ย่อมกลายเป็นการ
 สร้างแรงกดดัน ทำให้พระภิกษุสามเณรระทมความสนใจและความ
 ขวนขวาย มารวมอยู่ที่ประเด็นปัญหาพิเศษ และหาทาง
 เรียกร้องความสนใจโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ให้ความจำเป็นและ
 ความต้องการนั้นได้รับการตอบสนอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาอื่นๆ
 ที่เกี่ยวกับบทบาทหลัก เช่น ทำอย่างไรจะให้พระภิกษุสามเณรมี
 ความรู้ความเข้าใจธรรมวินัยลึกซึ้งมากขึ้น ทำอย่างไรจะให้มีผู้
 สำเร็จการศึกษา ที่จะอุทิศตัวอยู่ในพระศาสนาตลอดไปมากยิ่งขึ้น
 เป็นต้น ซึ่งความจริงก็เป็นปัญหาพื้นฐานที่มีอยู่ตลอดเวลา แต่ก็
 ถูกบดบังเสีย ไม่สามารถจะเด่นขึ้นมา ดังนั้นเรื่องการรับรองฐานะ
 ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานนี้ จึงควรได้รับการจัดให้เสร็จสิ้นไปเสีย เพื่อ
 จะได้มีโอกาสให้ความสนใจแก่ปัญหาสำคัญอย่างอื่นต่อไป รัฐซึ่ง
 เป็นใหญ่ในการตัดสินปัญหาเหล่านี้ จะปฏิบัติต่อปัญหาได้ถูกต้อง ทำ

ให้เรื่องยุติลงได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อรัฐยอมรับสภาพความจริงที่เป็นอยู่
 รู้จักประเพณีโบราณเรียนของไทยเดิม เข้าใจประเพณีความสัมพันธ์
 ระหว่างรัฐกับกิจการศาสนศึกษาของพระสงฆ์ มองเห็นคุณค่าของ
 การศึกษาสงฆ์ตามหลักการอยู่ที่ใด ที่มุ่งสร้างพระภิกษุสามเณร
 ให้มีคุณภาพดีเป็นสำคัญ และมีความจริงใจและตั้งใจจริง ที่จะ
 ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง พ้นจากประเด็นหลักเหล่านี้
 ไปแล้ว ปัญหาทั้งหลายเกี่ยวกับการรับรองหรือไม่นี้ ล้วนเป็นข้อ
 ปลีกย่อยหรือเป็นเรื่องเกร็ดฝอย ซึ่งจะแก้ไขปรับรูปให้ลงตัวกัน
 ได้ไม่ยาก ถ้าทางฝ่ายรัฐจะยอมหันหน้าเข้ามาร่วมปรึกษาพิจารณา
 กับฝ่ายพระสงฆ์ ไม่เอาแต่คอยหลีกเลี่ยง กลบ หรือปิดปัญหา
 อย่างที่เคยเป็นมา

เรื่องที่ว่านี้ ควรเป็นเครื่องเตือนสติทางฝ่ายมหาวิทยาลัย
 สงฆ์ไปด้วยพร้อมกัน ให้ระลึกและเตรียมพร้อมด้วยความไม่
 ประมาทว่า เมื่อใดปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการรับรองฐานะนี้ผ่าน
 พ้นไปได้แล้ว เมื่อใดความจำเป็นพื้นฐานหรือความต้องการเบื้องต้น
 ได้รับการตอบสนองแล้ว เมื่อนั้นปัญหาเกี่ยวกับการทำหน้าที่
 และบทบาทหลักในฐานะสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ก็จะ
 ปรากฏหรือผุดเด่นชัดขึ้นมาแทน เมื่อนั้นปัญหาที่ประดังมาให้
 มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องขบคิดพิจารณาอยู่ตลอดเวลา จะได้แก้ค่า

ถามจำพวกที่ว่า จะจัดเนื้อหาวิชาและฝึกอบรมอย่างไร จึงจะให้
 พระภิกษุสามเณรมีใจโน้มน้อมในทางที่จะครองสมณเพศ อุทิศ
 ชีวิตในพระศาสนาจำนวนมากขึ้น จะปรับปรุงหลักสูตรและกระ-
 บวนการสอนอย่างไร จึงจะได้พระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ลึก
 ซึ่งเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย จึงจะได้พระบัณฑิตที่สามารถใน
 การสั่งสอนเผยแผ่ธรรม จึงจะได้ผู้จบการศึกษาที่สอนได้ทั้ง
 ปรีชาและการปฏิบัติสมถวิปัสสนา ทำอย่างไรจะได้ครูอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ
 ทำให้การเรียนการสอนมีคุณภาพดียิ่งขึ้น ตลอดจนว่าทำ
 อย่างไร จะให้พระภิกษุสามเณรที่เป็นนิสิตนักศึกษา นักเรียน เป็น
 ผู้เคร่งครัดในระเบียบวินัย สมบูรณ์ด้วยวัตรปฏิบัติ และให้ได้
 พระบัณฑิตผู้เพียบพร้อมด้วยสัมมาปฏิบัติ มีจริยวัตรน่าเลื่อมใส
 ศรัทธา และสามารถในศาสนกิจ ดังนั้นเป็นต้น ความจริงปัญหา
 เหล่านี้ย่อมมีเป็นพัน และเป็นเรื่องที่จะต้องใส่ใจพิจารณาโดย
 ปกติเป็นประจำอยู่แล้ว แต่เมื่อถึงเวลาที่ว่านี้ สภาพการณ์ทั้งภายใน
 นอกและภายใน จะเร่งรัดให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเฟื่องความสนใจ
 และระดมแรงงานมาให้กับปัญหาเหล่านี้

เมื่อมองเป็นกลาง ๆ อย่างคนนอก โดยพิจารณาตาม
 สภาพและเหตุผลต่าง ๆ เท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็จะคำนึงถึงภาวะ
 ปัจจุบันของมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วยความเข้าใจ แม้ว่ามหาวิทยาลัย

สงฆ์จะมีใจก่อน ขอบบพร่อง ความไม่เรียบร้อยงดงามบางอย่าง การบำเพ็ญบทธาที่ยังไม่สมบูรณ์ และผลดีที่ยังไม่ถึงขั้นนำพอ ใจหลายประการ แต่เมื่อมองเทียบกับอุปสรรค ข้อขัดข้อง และ ปัญหาใหญ่ต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์เผชิญอยู่ ซึ่งเป็นเครื่องบีบคั้น เป็นแรงกดดันอันหนักหลาย ๆ ด้าน ก็จะต้องความรู้สึกในทางที่มี ความเห็นใจ และเห็นตระหนักในคุณค่าแห่งบทบาทและกิจกรรม ทั้งหลายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เท่าที่ได้บำเพ็ญมาแล้วและกำลังปฏิบัติอยู่ เช่นว่า แม้ด้วยกำลังทุนทรัพย์เพียงเท่านั้น ด้วยกำลังคนเพียง เท่านั้น ด้วยข้อจำกัดเกี่ยวกับสถานที่และสภาพแวดล้อมอย่างนี้ ด้วยการเพิกเฉย ไม่ส่งเสริม ไม่สนับสนุนของทางการ ที่กดบีบตลอด ระยะเวลาจนถึงอย่างนี้ พระภิกษุสามเณรทั้งที่ทำงานและเล่าเรียน ก็มีได้มีปฏิภิกิริยา รุนแรง ยั่วยุทนออกถล่มมาได้ถึงเพียงนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ยังมีผลิตพระภิกษุสามเณรออกมาเป็นกำลังในศาสนกิจ ต่างๆ ของพระศาสนาได้กว้างขวางเพียงนี้ ได้ช่วยชุบชีวิตเชิดชูส่งเสริมเยาวชนจากชนบทห่างไกลให้มีโอกาสพัฒนาความสามารถของตนออกมาใช้เป็นประโยชน์ แก่พระศาสนาและสังคมประเทศชาติ ได้เป็นจำนวนมากมายถึงเพียงนี้ และเอื้ออำนวยบริการการศึกษา กันคว่ำทางพระศาสนา การเผยแผ่ปริยัติและปฏิบัติ และการ สืบสอนศีลธรรมจรรยาแก่มวลชนได้ถึงเพียงนี้ ตั้งนี้เป็นต้น ยิ่ง

กว่านั้น เมื่อได้ล่วงรู้สึกซึ่งลงไปถึงความเสียสละอุทิศตัวของพระสงฆ์
แม้จะบางรูปหรือบางส่วน ที่ได้ผลักดันให้กิจการที่หนักเกินตัว
สำเร็จผลขึ้นมาได้ถึงอย่างนี้ เมื่อพิจารณาเห็นตระหนักรู้แล้ว ก็
จะเกิดความซาบซึ่งมีศรัทธามากยิ่งขึ้นไปอีก

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่าโดยความรับผิดชอบจากข้างในออกมา
คือเมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์ หรือพระภิกษุสามเณรในมหาวิทยาลัย
สงฆ์มองตนเอง ก็พึงคำนึงแต่จะทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด
เท่านั้น ไม่พียงนึกที่จะรอความเห็นใจจากใคร ๆ ไม่พียงยอมให้
การไม่ยอมรับ ความไม่เอื้อเฟื้อสนับสนุนของคณะสงฆ์ก็ตาม ของ
รัฐก็ตาม เป็นแรงกดดันบีบคั้น ที่จะทำให้กิจการและความ
ประพฤติก่อนตนย่อหย่อนด้อยคุณภาพลงไป ผู้สอน ผู้บริหารงาน
และผู้ปฏิบัติศาสนกิจ ก็พึงคำนึงแต่จะผลิตพระภิกษุสามเณรให้มี
คุณภาพดีที่สุดในฐานะปัจเจกบุคคลแก่พระศาสนาและสังคม
ให้มากที่สุด ส่วนผู้ศึกษาเล่าเรียนก็พึงพยายามรักษาระเบียบวินัย
ดำรงสมณวัตรอันงดงามไว้ให้เข้มแข็งมั่นคงที่สุด ความจริง การ
ปฏิบัติให้บกพร่องย่อหย่อนด้วยความท้อถอยอ่อนล้าก็ดี ด้วยเป็น
ปฏิกริยาหรือเป็นข้ออ้างก็ดี ต่อการเพิกเฉย การไม่ยอมรับ และ
การไม่เอื้อเฟื้อช่วยให้กำลังใจ จากคณะสงฆ์หรือจากรัฐ ย่อมไม่
ช่วยให้ได้รับผลดีแต่อย่างใด เพราะคณะสงฆ์และรัฐมิใช่เป็นทั้ง

บิตามารดา ผู้มีเมตตากรุณาที่จะช่วยโอบอุ้มลูกเมื่ออ่อนแอ แต่
 การมีผู้สำเร็จการศึกษาที่ทรงความรู้ความสามารถอย่างสูงทั้งทาง
 ปรัชญา ปฏิบัติ การสั่งสอนและการทำหน้าที่การงานทั่ว ๆ ไป การ
 บำเพ็ญศาสนกิจ หรือสาธารณประโยชน์จนปรากฏคุณค่าอย่างสูง
 ความมีพระภิกษุสามเณร นิสิตนักศึกษา นักเรียน ทั้งดงามด้วยศีล-
 วัตร ระเบียบวินัยและใฝ่ศึกษา พร้อมทั้งศรัทธาของประชาชน
 องค์ประกอบเหล่านี้ต่างหาก จึงจะมีผลย้อนกลับไป กลายเป็นแรง
 กกดดัน ทำให้คณะสงฆ์และรัฐที่ยังมีสติปัญญาและคุณธรรม ต้อง
 หันมาใส่ใจพิจารณายอมรับความจริง

อนึ่ง มหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องระลึกไว้เสมอ ด้วยความ
 ไม่ประมาทว่า กาลเวลาแห่งความผัดเปลี่ยนรอกอย หรือเหตุบังจ้าย
 อื่น ๆ อาจนำสถานการณ์มาถึงจุดหนึ่ง ซึ่งความเพิกเฉย การไม่
 ยอมรับ และการไม่ส่งเสริมสนับสนุนของรัฐและของคณะสงฆ์
 จะกลายเป็นภาวะที่ทำให้ไม่อาจมีความหวังอีกต่อไป หรือทำให้
 ตัดสินได้ว่าไม่เพียงมีความหวังอีกต่อไป และจะต้องเตรียมทางเลือก
 อย่างอื่นไว้ สำหรับที่จะดำรงตนอยู่ได้อย่างเป็นอิสระ โดยไม่ต้อง
 ขึ้นต่อการยอมรับ และการสนับสนุนของรัฐและของคณะสงฆ์นั้น
 เพื่อภาวะเช่นนี้ คุณภาพที่ดีของผู้สำเร็จการศึกษา คุณค่าที่ปรากฏ

ของผลงานที่เป็นคุณประโยชน์ และสมณภาวะที่น่าเลื่อมใสศรัทธา
ของพระภิกษุสามเณรผู้เล่าเรียนนี้แหละ จะเป็นองค์ประกอบที่
แข็งแรงมั่นคง สำหรับสร้างฐานไว้รองรับตัวให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วย
ดี ในเมื่อสถานการณ์นั้นมาถึง

ข้อควรทราบ เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์*

สภาพปัจจุบัน ปัญหา และสาเหตุบางอย่างของปัญหา

๑. ในด้านระบบการศึกษา การศึกษาที่พระภิกษุสามเณร
เล่าเรียนกันอยู่ในปัจจุบันมีมากมายหลายอย่าง และส่วนมากไม่
สัมพันธ์กัน เหมือนกับว่ามีหลายระบบหรือไม่มีระบบ เลยทำให้
เกิดความรู้สึกลังเลและความไม่มั่นใจแก่พระภิกษุสามเณรทั้งหลาย
ทั้งที่เป็นผู้เล่าเรียนและผู้เกี่ยวข้องในการให้การศึกษา และเป็นที
มาสำคัญของความไม่เรียบร้อย ความหย่อนประสิทธิภาพ ตลอดจน
จนปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการในวงการพระศาสนาสมัยปัจจุบัน

* ข้อเขียนนี้เป็นข้อเสนอแนะซึ่งได้เขียนขึ้นอย่างคร่าวๆ และอย่างไม่เป็นทางการตามคำขอของวงงานในกรมการศาสนา เพื่อใช้ในงานเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

โดยสรุป การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน
จัดเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑) การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะ เป็น
อิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางการคณะสงฆ์เป็นผู้จัด
ดำเนินการเอง

- แผนกธรรม ได้แก่ นักธรรมและธรรมศึกษา (มี ๓
ชั้นคือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก)

- แผนกบาลี ได้แก่ เปรียญธรรม (มี ๙ ชั้นคือ
ประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ป.ธ. ๙)

๒) การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือจัดให้สอดคล้อง
กับระบบของรัฐ แยกเป็น

ก. การศึกษาทางฝ่ายคณะสงฆ์ที่จัดให้สอดคล้องกับระบบ
ของรัฐ โดยหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลในพระศาสนาเป็นผู้จัด
ดำเนินงาน ได้แก่

- การศึกษาที่คณะสงฆ์รับเข้าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์
ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
และสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

- การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะ-
สงฆ์ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ข. การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่ม

บุคคลจัดให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร

๓) การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบของ คณะสงฆ์และระบบของรัฐ ได้แก่ จิตตภาวันวิทยาลัย โรงเรียน อภิธรรม เป็นต้น

การศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ในข้อ ๑) เป็นการศึกษากำหนดให้ หรือการศึกษาที่กำหนดว่าพระภิกษุสามเณรพึงศึกษา ส่วนการศึกษาในข้ออื่น ๆ เป็นทางเลือกที่พระภิกษุสามเณรผู้ต้องการและมีคุณสมบัติ อาจเลือกศึกษาได้ หรือเป็นไปตามข้อกำหนดของสำนักนั้น ๆ คำว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรม” โดยทั่วไป หมายถึงการศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ ในข้อ ๑) นั้น

๒. ในด้านการบริหารและดำเนินงาน มีข้อสังเกตสำคัญ เกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ๓ อย่างคือ

ก. คณะสงฆ์รับผิดชอบเฉพาะการจัดสอบ หรือการวัดผล อย่างเดียว ไม่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา การจัดให้มีการเล่าเรียน การบริหารและการดำเนินงาน เป็นเรื่องของวัดหรือท้องถิ่นนั้น ๆ

ข. คณะสงฆ์เน้นการศึกษาแนวตั้ง คือ การสอบผ่านชั้น การศึกษาสู่ระดับสูงตามลำดับ และผลการศึกษาตามมาตรฐานของ

แต่ละชั้น ไม่เน้นการศึกษาแนวราบ คือไม่พุ่งความสนใจมาสู่ปัญหาที่ว่า พระภิกษุสามเณรที่บวชเข้ามาแล้วได้รับการศึกษาทั่วถึงหรือไม่

ก. การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ใช้วิธีรวมทุนรวมกำลัง และไม่ใช้วิธีกระจายทุนกระจายกำลัง แต่ใช้วิธีที่ว่าวัดไหนมีทุนมีกำลัง (เช่นมีผู้เรียนและมีผู้สอน) ก็จัดการเรียนการสอนชั้น วัดไหนไม่มีทุนไม่มีกำลัง หรือปีใดหมดทุนหมดกำลังก็ไม่จัด

เนื่องจากสาเหตุ ๓ ประการนี้โดยตรงหรือไม่ก็ตาม ปัจจุบันนี้ได้เกิดมีปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมไม่แพร่หลายทั่วถึง ยิ่งในชนบทซึ่งเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว วัดจำนวนมากมายหรือส่วนมาก ไม่มีการสอนเลยแม้แต่ชั้นต่ำสุด ฟังสังเกตว่า

— พระภิกษุสามเณรจำนวนมากเข้าสอบประจำปี ตามบัญชีที่วัดส่งเข้าสอบ โดยไม่ได้เล่าเรียนเป็นกิจจะลักษณะเลย (ยิ่งชั้นสูงขึ้นไป ก็ยิ่งใช้วิธีถึงเวลาก็เข้าสอบมากยิ่งขึ้น)

— ตามสถิติแสดงว่า วัดจำนวนมากขาดผู้มีคุณสมบัติที่จะเป็นเจ้าอาวาส มีแต่ผู้รักษาการเจ้าอาวาส และเจ้าอาวาสก็ดี ผู้รักษาการเจ้าอาวาสก็ดี จำนวนมากไม่มีวุฒิทางพระปริยัติธรรมเลย ทำ

ให้ชุมชนชนบทขาดผู้นำที่มีคุณภาพ

๒) พระภิกษุสามเณรที่ต้องการศึกษาเล่าเรียน หลังไหลจากชนบทเข้าในเมืองและในกรุง เพื่อแสวงหาสถานที่เล่าเรียนปีละจำนวนมากมาย

— ก่อปัญหาแก้วัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ฯ ในการที่จะรับพระภิกษุสามเณรและจัดเสนาสนะให้เหมาะสม นอกจากนั้น จำนวนผู้หลังไหลเข้ามาที่มีจำนวนมาก ทำให้ประเพณีความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ ในการคัดเลือกผู้สามารถแล้วติดต่อกันเข้าศึกษาในสำนักที่เจริญกว่า กำลังจะหมดสิ้นไป กลายเป็นพระภิกษุสามเณรเดินทางไปหาวัดอยู่กันเอง บางที่ทำให้เกิดปัญหาต่อเนื่องออกไปอีกอย่างหนึ่ง คือความรู้สึกขัดแย้งหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อเจ้าสำนักหรือเจ้าวัดที่ไม่รับเข้าหรือรับเข้ายาก

— พระพุทธศาสนาในชนบท ซึ่งอ่อนกำลังอยู่แล้ว ยิ่งอ่อนแอหนักลงไปอีก

— พระภิกษุสามเณรที่มีการศึกษา มาแออัดกันอยู่ในเมือง

-
- ๑. พังสัปดาห์ในแง่ปัญหาสังคม แต่ละปี ชาวชนบทพวกหนึ่งเข้ามาหางานทำในกรุง ไปอยู่ในสลัม อีกส่วนหนึ่งคือพระภิกษุสามเณร เข้ามาแสวงหาการศึกษา ไปอยู่ในวัด จนปัจจุบันได้เกิดเป็นชุมชนชนบทกลางกรุง ๒ แหล่งสำคัญ คือ วัดกับสลัม แหล่งหนึ่งมีค่าในทางบวก อีกแหล่งหนึ่งมีค่าหนักในทางลบ

และในกรุง ไม่มีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนาและชุมชน สังคม หรือประเทศชาติเท่าที่ควร

๓. ในด้านผู้รับการศึกษา มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความขัดแย้งต่างๆ ดังนี้

ก. เกิดความขัดแย้งในด้านความต้องการ เพราะการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้ ไม่สนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร พระภิกษุสามเณรไม่สนใจ กลับไปสนใจการศึกษาที่คณะสงฆ์เห็นว่าไม่พึงประสงค์ จะเห็นได้จากจำนวนเปรียบเทียบ ระหว่างผู้เข้าสอบปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ กับนักเรียน (ภิกษุสามเณร) ศึกษาผู้ใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ และ พ.ศ. ๒๕๑๗ (อันเป็นระยะเวลาที่การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณรเป็นปัญหาหนักใจและไม่เป็นที่พึงประสงค์ของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก) ดังนี้

	๒๕๑๕	๒๕๑๗
ผู้เข้าสอบปริยัติธรรมแผนกบาลี	๑๑,๙๒๗	๑๒,๙๘๖
นักเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณร ^๒	๑๓,๐๒๓	๒๕,๔๔๘

๑. บางสำนักพระสงฆ์ขออนุญาตนำเอาการศึกษาผู้ใหญ่มาจัดขึ้นในวัดของตนเสียเอง เพื่อเป็นเครื่องเสริมและกระตุ้นการศึกษาพระปริยัติธรรม แล้วตั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับการที่จะต้องศึกษาพระปริยัติธรรมเข้ากับศิษย์ในสำนัก ทำให้เกิดการประสานประโยชน์และได้ผลดีพอควร แต่ก็เป็นเรื่องจำเพาะสำนัก

๒. ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร มีจำนวน ๑๐๒ โรงเรียน ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ จำนวนโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็น ๒๑๔ โรงเรียน

ยิ่งกว่านั้น ในจำนวนนักเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลีเอง จำนวนนักเรียนที่ส่งเข้าสอบ กับจำนวนที่เข้าสอบจริง ยังต่างกัน ออกไปอีกเป็นอันมาก ผู้เข้าสอบจริงมีน้อย และผู้สอบได้ยิ่งน้อยลงไปอีก ดังตัวเลขในปี ๒๕๑๘ (พึงสังเกตตัวเลขเฉพาะของบางชั้น)

	ส่งเข้าสอบ	ขาดสอบ	คงสอบจริง	สอบได้
ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๘	๑๑,๘๒๖	๓,๘๐๓	๘,๑๑๘	๒,๕๖๘
เฉพาะ ป.ธ. ๓ ถึง ป.ธ. ๘	๕,๖๘๑	๒,๐๑๕	๓,๖๖๕	๑,๔๖๒
เฉพาะ ป.ธ. ๖	๘๔๒	๓๕๓	๔๘๙	๑๒๔
เฉพาะ ป.ธ. ๗	๒๘๔	๑๑๑	๑๗๓	๑๖

จะเห็นได้ว่า จำนวนรวมที่ส่งเข้าสอบใน พ.ศ. ๒๕๑๘ กลับลดลงไปเกือบเท่ากับ พ.ศ. ๒๕๑๕ และในชั้นสูงขึ้นไป จำนวนผู้ขาดสอบมีจำนวนมาก บางที่ถึงเกือบครึ่งต่อครึ่ง ตรงข้ามกับตัวเลขฝ่ายการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งเข้าสอบจริงเกือบร้อยทั้งร้อย

ข. ผู้บวชเข้ามาในพระศาสนา และเริ่มเรียนพระปริยัติธรรม ไม่ว่าจะเป็สามเณรอายุ ๑๒ ขวบ หรือพระภิกษุอายุ ๒๑ ปี หรือบวชเมื่อชราอายุ ๖๐ ปี ไม่ว่าจะวัยจะต่างกันเท่าใด พื้นฐานการศึกษา และประสบการณ์จะต่างกันอย่างไรก็ตาม จะบวชอยู่ระยะสั้นหรือนานเท่าใดก็ตาม ก็ต้องเรียนชั้นเดียวกัน เรียน

วิชาเดียวกัน เนื้อหาวิชาอย่างเดียวกัน ตามหลักสูตรเดียวกัน จึงยากที่จะให้การศึกษาเล่าเรียนได้ผลดี แม้ว่าจะมีบางสำนักที่จัดหลักสูตรนวะะแยกต่างหากโดยเฉพาะ ก็มีจำนวนน้อยอย่างยิ่ง จะนับเข้าในที่นี้หาได้ไม่

๕. ในด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผล มีข้อที่ควรกล่าวถึงคือ

๓. การศึกษาพระปริยัติธรรม มีคุณค่า ความหมาย และความสำคัญ ต่อสังคมและชีวิตของคนสมัยปัจจุบันน้อยลงโดยลำดับ คนสมัยนี้โดยทั่วไปไม่รู้สึกรู้สีกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมเกี่ยวข้องกับหรือจะอำนวยประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ชีวิตของเขา หรือแม้แต่จะรู้ว่าสิ่งที่มีอยู่ในสังคมแห่งชนชาติเดียวกับเขาด้วย รัฐและสังคมค่อย ๆ ลดความยอมรับและความสนใจลงทุกที จนถึงขั้นที่แทบจะไม่รู้จัก แม้จะมีการรื้อฟื้นให้เทียบกับชั้นการศึกษาในระบบของรัฐอีก ก็เป็นไปอย่างผืน ๆ มิใช่เกิดจากการมองเห็นความเหมาะสมที่ควรจะต้องเป็นอย่างนั้น ข้อนี้ยังเป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรในวัยเล่าเรียนละเลยการศึกษาพระปริยัติธรรม หันไปค้นคว้าหาการศึกษาที่เรียกว่าทางโลกมากยิ่งขึ้น

๔. มีความรู้สึกกันอย่างแพร่หลาย และมีเสียงวิพากษ์

วิจารณ์ที่ถูกต้องบ้างไม่ถูกต้องบ้างว่า

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ไม่เพียงพอที่จะสร้างพระภิกษุสามเณรให้เป็นศาสนทายาทที่ดี โดยเฉพาะในด้านการความสามารถที่จะปฏิบัติศาสนกิจให้ได้ผลในสังคมปัจจุบันเช่น การเผยแผ่สั่งสอนธรรมแก่ผู้ที่ได้รับการศึกษาอย่างสมัยใหม่เป็นต้น

๒) ส่วนการศึกษาอย่างอื่น ๆ สำหรับพระภิกษุสามเณรในแบบสมัยใหม่ หรือที่สอดคล้องกับระบบของรัฐ ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ผลิตพระภิกษุสามเณรเพื่อให้ลาสิกขาออกไปประกอบอาชีพบ้าง บางระบบไม่มีการศึกษาทางด้านธรรมเลย และทำให้พระภิกษุสามเณรที่กำลังเล่าเรียน มีความประพฤติกิริยามารยาทไม่เหมาะสมกับสมณเพศบ้าง

๕. ในด้านนโยบายและขอบเขตของบริการศาสนศึกษา ในระยะเวลาประมาณ ๑ ศตวรรษ นับแต่การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้แยกออกไปจากวัดแล้วนั้น กล่าวได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ได้มีนโยบาย และขอบเขตของบริการจำกัดแคบลงเป็นอันมาก โดยมุ่งให้การศึกษาอบรมแก่บุคคลที่อยู่ในวงในของพระศาสนาอยู่แล้ว อันได้แก่พระภิกษุสามเณร (ยกเว้นธรรมศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ ซึ่งก็นับว่ายังไม่ตรงกับวัตถุประสงค์

ที่จะกล่าวในข้อนี้) และเน้นการศึกษาเพื่อการดำเนินชีวิตภายใน
วัดหรือชีวิตเกี่ยวกับวัดเป็นสำคัญ บุคคลบางประเภทที่ควรอยู่ใน
ข่าย จึงขาดประโยชน์บางอย่างที่พึงได้ โดยเฉพาะที่ควรกล่าวถึง
ในที่นี้คือ

๑) ในปีหนึ่ง ๆ มีชายหนุ่ม บวชชั่วคราวตามประเพณี
ประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน ชายหนุ่มเหล่านี้เป็นพระภิกษุอยู่ในวัด
ประมาณ ๓ เดือน ก็ลาสิกขากลับไปดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมกฤหัสถ์
ตามเดิม แต่พระภิกษุชั่วคราวเหล่านี้จำนวนมาก ไม่มีโอกาส
เรียนรู้พระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอ และถึงแม้ได้เรียนก็ต้อง
เรียนในชั้นเรียนและวิชาเดียวกันกับผู้ที่บวชอยู่ในระยะยาว ขาด
การเรียนรู้ในแง่ที่จะให้มองเห็นคุณค่า และความหมายที่จะนำไป
ใช้ดำเนินชีวิตภายในและเพื่อประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน ยิ่งกว่า
นั้น ปัจจุบันนี้ระบบบวชชั่วคราวนิยมตัดให้สั้นลงอีกเป็น ๑ เดือน
ครึ่งเดือน หรือแม้แต่สัปดาห์เดียว ผู้บวชชั่วคราวจำนวนไม่น้อย
จึงไม่ได้เล่าเรียนอะไรเลย เพราะไม่มีหลักสูตรพิเศษระยะสั้นไว้ให้
เว้นแต่บางวัดที่ให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษ และมีความสามารถ
จัดทำ แต่ก็เป็นเรื่องจำเพาะของสำนักนั้น ๆ

๒) สมาชิกสำคัญส่วนหนึ่งของวัด คือศิษย์วัด ซึ่งทั่ว
ประเทศปัจจุบันมีจำนวนมากมายประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ คน (ใกล้

เคียงกับจำนวนสามแฉกทั่วประเทศ) แต่มักถูกมองข้าม เพราะศิษย์วัดหรือเด็กวัดเหล่านี้ เป็นนักศึกษาและนักเรียนในระบบการศึกษาของรัฐ คณะสงฆ์จึงเห็นว่าอยู่นอกวงความรับผิดชอบในทางการศึกษา และไม่ได้วางนโยบาย หลักการ ตลอดจนหลักสูตรเกี่ยวกับการศึกษาของศิษย์วัดไว้ (บางวัดมีการฝึกอบรมพิเศษบ้าง แต่ก็เป็นเรื่องจำเพาะสำนักอีกเช่นกัน) ทำให้คนวัดส่วนนี้จำนวนมากพลาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ไม่ได้ประโยชน์จากวัด และไม่เป็นประโยชน์แก่วัดเท่าที่ควร วัดกลายเป็นเพียงที่อยู่อาศัยหรือหอพักนักเรียนนักศึกษา เป็นการสูญเสียประโยชน์ที่พึงได้ทั้งแก่บุคคล แก่พระศาสนา และแก่สังคม

๖. ในด้านที่เกี่ยวข้องกับรัฐ

ก. ในระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่รัฐแยกการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ หรือการศึกษาสำหรับมวลชน ออกจากวัดไปจัดตามแบบแผนอย่างสมัยใหม่แล้ว จนบัดนี้รัฐยังไม่สามารถจัดการศึกษาให้ทั่วถึงตามเป้าหมาย และไม่สามารถแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาให้สำเร็จได้ ตลอดระยะเวลาทั้งนี้ การศึกษาของคณะสงฆ์ก็ได้แปรบทบาทมาเป็นช่องทางสำหรับชาวชนบทผู้ยากจนที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา เป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรส่วนมากในปัจจุบัน แม้แต่ในกรุงเทพฯ เป็นชาวชนบท (ในกรุงเทพฯพระ

ภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำวัดต่าง ๆ ที่มีใช้ผู้บวชอย่างน้อยนักภิกษุ เกินร้อยละ ๙๐ เป็นผู้มาจากตระกูลชวานาในชนบท) สภาพนี้ก่อให้เกิดผลทั้งทางดีและทางเสียคือ

๑) อำนาจประโยชน์แก่รัฐ ช่วยผ่อนคลายนปัญหาสังคมเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคทางการศึกษา และเป็นเครื่องประสานชาวชนบทไว้ให้ผูกพันกับสังคมไทยส่วนรวม ด้วยการเสริมสร้างความหวังเกี่ยวกับอนาคตของบุตรหลานและความเจริญก้าวหน้าในสังคม

๒) บันทอนกำลังของคณะสงฆ์ให้อ่อนแอลงไป ในเมื่อการศึกษาของคณะสงฆ์กลายเป็นเพียงทางผ่าน และกำลังคนที่คณะสงฆ์ผลิตขึ้น ออกไปเป็นกำลังของรัฐเสียเป็นส่วนใหญ่

เมื่อรัฐรับเอาระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามา และแยกเอาการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ออกจากวัดไปจัดเองแล้ว ความเห็นห่างจากกันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาก็เกิดขึ้นมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ขาดความใส่ใจและขาดความเข้าใจในปัญหาของกันและกัน ไม่ช่วยกันดำเนินการเท่าที่ควร ในอันที่จะทำให้กิจการของทั้งสองฝ่ายเกื้อกูลแก่กัน บางครั้งถึงกับทำให้เกิดผลติดตามที่ไม่มีพึงปรารถนา เช่น

๑) เกิดมีทัศนคติว่า การศึกษาของรัฐและการศึกษาของ

คณะสงฆ์ หรือการศึกษาของวัดกับการศึกษาของบ้านเมือง ของฝ่ายไหนก็ของฝ่ายนั้น ควรจะต่างคนต่างทำ

๒) เกิดปัญหาเกี่ยวกับความยอมรับของรัฐ กล่าวคือ บางบุคคล บางหน่วยราชการ และในกาลบางคราว เห็นว่า การศึกษาของพระสงฆ์เป็นเรื่องของคณะสงฆ์ที่จะดำเนินกันเอง ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐ บางบุคคล บางหน่วยราชการ และในกาลอีกบางคราว เห็นว่า การศึกษาของพระสงฆ์ก็เป็นกิจการส่วนหนึ่งในรัฐที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว จะต้องได้รับการรับรองจากรัฐ การศึกษาของพระสงฆ์แบบนั้นแบบนี้เถื่อน ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย จากนั้นก็เกิดความลักลั่น การศึกษาบางอย่างของคณะสงฆ์รัฐรับรอง บางอย่างดำเนินอยู่ได้โดยรัฐไม่ได้รับการรับรองหรือแม้แต่รับรู้

๗. ในด้านความสัมพันธ์กับประชาชน คณะสงฆ์

เป็นสถาบันสังคมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนมากที่สุดสถาบันหนึ่ง และดำรงอยู่ได้ด้วยอาศัยความอุปถัมภ์ที่เกิดจากศรัทธาของประชาชน แต่ในปัจจุบันสภาพความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนากับประชาชน หันเหไปในทางที่ไม่สู้จะเกื้อกูลแก่ศาสนกิจด้านการศึกษา เพราะสังคมส่วนใหญ่มักสนใจและแสดงความต้องการต่อพระศาสนาเพียงชั้นศาสนวัตถุและศาสนพิธี ไม่สู้สนใจหรือนึกถึงศาสนศึกษา และพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็มักจะโน้มไปในแนวทางเดียว

กันเช่นนั้น จนเป็นเหตุให้ความเข้าใจในความหมายของการดำรงศาสนาและรักษาวัดจำกัดแคบลง โดยมีก้มองกันเพียงแต่การดำรงรักษาเสนาสนะ บูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เมื่อความเข้าใจและความสนใจหันเหออกไปแล้ว การแสวงหาทุนและการใช้ทุนก็หันเหออกไปด้วย ทุนส่วนใหญ่ของวัดจึงถูกใช้ไปในทางงานก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ ไม่เป็นไปเพื่อส่งเสริมสนับสนุนศาสนศึกษา

หลักการสำคัญ และข้อควรคำนึงพิเศษ ในการวางแผนการศึกษาของคณะสงฆ์

๑. จัดระบบการศึกษาสายต่าง ๆ ของวัดและของคณะสงฆ์ สำหรับพระภิกษุสามเณรก็ดี สำหรับคฤหัสถ์ก็ดี เท่าที่มีอยู่ให้ประสานสอดคล้องรวมเข้าเป็นระบบใหญ่อันเดียวกัน

— ให้การศึกษาสายต่าง ๆ เหล่านั้น ต่อเนื่องหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์ มีจุดเชื่อมโยงถึงกัน

— ให้ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ประสานสอดคล้องหรือมีความสัมพันธ์ในรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นการเกื้อกูลแก่กันกับระบบการศึกษาของรัฐ และไม่ก้าวก่ายล่วงล้ำกันอย่างที่เป็นอยู่บางส่วนขณะนี้

๒. จะต้องให้มีการศึกษาพื้นฐานชั้นระดับหนึ่ง (อาจกำหนดเวลา ๑ ปี) เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับพระภิกษุสามเณรทุกรูป เพื่อให้รัฐธรรมนูญพอรักษาตัวได้ รู้จักคุณค่าของพระพุทธศาสนาพอเป็นรากฐานของศรัทธาและปัญญา และเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อชั้นสูงขึ้นไปในศาสนศึกษาย่อยต่าง ๆ

— จะได้เป็นข้อผูกพันให้คณะสงฆ์ต้องรับผิดชอบต่อการศึกษาน้อยชั้นหนึ่งนี้อย่างจริงจัง โดยจะต้องระดมกำลังจัดดำเนินการให้มีขึ้นอย่างทั่วถึง และให้ได้ผลจริงจังให้จงได้ เป็นการแก้ปัญหาข้อสำคัญที่ยาวอดในปัจจุบัน ที่ผู้บวชเข้ามาในพระศาสนาแล้วจำนวนมากไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาทางพระศาสนาเลยแม้เพียงขั้นต้น ๆ

— จะได้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ที่จะกล่าวถึงต่อไปคือการขาดกำลังคน ในเมื่อยังไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึงทุกระดับ ก็สามารถดำเนินการได้จริงจังระดับหนึ่ง

๓. จะต้องยอมรับและค้ำนึ่งอยู่เสมอซึ่งความจริงอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันในวงการศึกษาของคณะสงฆ์ คือ การขาดกำลังคน ซึ่งหมายถึงความขาดแคลนพระภิกษุสามเณรที่จะเป็นครูอาจารย์ให้การศึกษานในท้องถิ่นต่างๆ ความจริงข้อนี้มีความ

สำคัญหลายท่าน เช่น

— หากจะวางรูปจัดชั้นจัดระดับในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีทางที่จะดำเนินการให้มีผลในทางปฏิบัติขึ้นได้แค่ไหนเพียงไร และอย่างไร

— เมื่อไม่สามารถจัดดำเนินการได้ทั่วถึงทุกระดับ จะได้ระดมกำลังจัดให้ได้ผลจริงจัง ในชั้นพื้นฐานสักระดับหนึ่ง ที่เรียกว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับ ดังกล่าวในข้อที่แล้ว

— อาจทำให้คิดหาทางกระจายกำลังพระสงฆ์ผู้มีวุฒิทางศาสนศึกษา ซึ่งมากับคั่งอยู่ในเมืองและในกรุง ให้ออกไปเสริมกำลังแก่ชนบท ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง

— ในเมื่อไม่มีกำลังเพียงพอที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนได้ครบถ้วนทุกระดับชั้น และต้องระดมกำลังมาจัดดำเนินการจำเพาะการศึกษาชั้นพื้นฐานภาคบังคับแล้ว ก็จะได้คิดหาวิธีการที่เป็นทางออกหรือทางเลือกสำหรับการศึกษาในระดับที่สูงกว่านั้น โดยอาจจะทำในรูปใดรูปหนึ่ง เช่น เปิดโอกาสให้ใครอื่นมาช่วยรับภาระในการจัดการศึกษา หรือหันไปเน้นการศึกษาแบบนอกโรงเรียน การใช้วิธีสมัครสอบอย่างเป็นทางการจะเป็นกิจจะลักษณะ เป็นต้น

๔. ความจริงเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องยอมรับ ได้แก่การลาสิกขาของพระภิกษุสามเณร กล่าวคือ ประเพณี

บวชเรียนอันสืบมานานในประเทศไทย ที่เปิดโอกาสให้มีการบวช และสึกตามสมัครใจ ได้ทำให้ผู้บวชแล้วส่วนใหญ่จะดำรงเพศภิกษุ สามเณรอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งสั้นบ้างยาวบ้าง แล้วก็ลาสิกขา กลับออกมาดำเนินชีวิตในสังคมกฤหัสถ์ตามเดิม อย่างไรก็ตาม ถ้า จำนวนหมุนเวียนของผู้บวชและผู้สึกอยู่ในอัตราที่เหมาะสม ก็จะมี ผู้บวชระยะยาวได้ส่วนกับผู้บวชระยะสั้น และมีผู้บวชตลอดชีวิต เหลืออยู่บ้าง (ประมาณว่าสักร้อยละ ๓ ถึง ๕) ก็นับว่าพอสมควรที่จะดำรงพระศาสนาพร้อมไปกับอำนาจประโยชน์แก่สังคมได้ด้วย แต่ในปัจจุบัน เมื่อการศึกษาในวัดได้กลายเป็นช่องทางผ่านสำหรับการศึกษาของชาวนานาชาติไปแล้ว อัตราส่วนของผู้ลาสิกขาและผู้บวชระยะสั้นก็ได้มีแนวโน้มในทางเพิ่มขึ้น ในสภาพเช่นนี้ มีข้อควรคำนึง คือ

๑) จะต้องปรับความเข้าใจ ปรับทัศนคติเกี่ยวกับการสึกของพระภิกษุสามเณรให้ถูกต้อง จึงจะวางแผนและจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรได้อย่างเหมาะสม เช่น

— ในเมื่อรัฐยังไม่สามารถกระจายการศึกษาสู่ชนบทได้ทั่วถึง ควรหาทางประสานประโยชน์ทำให้การศึกษาในวัดเกื้อกูลทั้งแก่พระศาสนา แก่รัฐ และแก่สังคม

— การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร ในระดับก่อนชั้น

ฝึกฝนเพื่อความชำนาญพิเศษ ควรจัดหลักสูตรและเนื้อหาชนิดที่
จะทำให้ได้พระณรรติ ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ สามารถปฏิบัติ
ศาสนกิจได้ผลดี และยังเป็นผู้ที่จะเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพพึ่งตน
ได้ เป็นสมาชิกที่มีประโยชน์ของสังคม

- ปรับปรุงคุณภาพศาสนศึกษา และหาวิธีการอื่น ๆ ที่จะ
ชักจูงใจให้มีผู้บวชตลอดไปมากขึ้นอีกเล็กน้อย เพื่อให้ได้อัตรာ
ส่วนหมุนเวียนที่พอเหมาะพอดี

๒) ต่อแต่นั้นไป ผู้ที่มาบวชจะเป็นผู้สอบได้ชั้นประถม
ศึกษาปีที่ ๖ แล้วเป็นอย่างต่ำ มิใช่ประถมปีที่ ๔ เหมือนแต่ก่อน
จึงจะต้องจัดระดับการศึกษาและหลักสูตร เป็นต้น ให้สอดคล้อง
กับความเป็นจริงข้อนี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ความข้อนี้ยังไม่เป็นปัญหาหนักเท่ากับข้อที่
ว่า เมื่อรัฐขยายการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วถึงหรือแพร่
หลายแล้ว จำนวนผู้บวชแต่เด็ก (ซึ่งเป็นแกนกำลังของพระศาสนา
ตลอดเวลาที่ผ่านมา) จะลดน้อยลงเองอย่างชวบชาบชัดเจน จนถึง
ขั้นที่กลายเป็นปัญหาใหม่สำหรับศาสนศึกษา และสถาบันสงฆ์โดย
ส่วนรวม ดังที่ได้เริ่มเป็นปัญหาขึ้นแล้ว ในจังหวัดภาคกลางบาง
จังหวัด และจะเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงและความสำคัญมาก
ขึ้นโดยลำดับ สรุปปัญหาในเรื่องนี้ว่า

- ปัญหาการสึก ไม่ใช่ข้อนำวิตกมากนัก และสัมพันธ์กับการขยายการศึกษาของรัฐ

- เมื่อมีการศึกษาของรัฐแพร่หลายแล้ว และความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ปัญหาร้ายแรงที่คณะสงฆ์จะต้องประสบ ไม่ใช่ปัญหาการสึก แต่จะเป็นปัญหาในข้อที่ว่าไม่มีผู้ที่บวช

- แนวโน้มที่สวนทางกับข้างต้น คือ เวลาที่ผู้บวชเมื่ออายุสูงขึ้น หลังจาได้รับการศึกษาดีแล้วบ้าง เจนชีวิตแล้วบ้าง หรือแพ้ชีวิตแล้วบ้าง เบื่อหน่ายโลก และศรัทธาในพระศาสนา บวชด้วยความตั้งใจจริงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าโดยการเปรียบเทียบจะเป็นจำนวนที่ยังเล็ก แต่ก็เป็นจำนวนที่มีความหมายและเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ควรเริ่มให้ความสนใจ ทั้งในแง่ดีและแง่เสีย

- ในระยะเวลา ๓-๔ ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งการศึกษาในวัดได้โน้มไปสู่สภาพของความเป็นทางผ่านมากยิ่งขึ้นนี้ ได้มีความพยายามกันมากใน ๒ ด้าน คือ ความพยายามฟื้นฟูสภาพฝ่ายหนึ่ง กับความพยายามประสานประโยชน์ฝ่ายหนึ่ง สำหรับฝ่ายหลังนั้นได้พยายามในแง่ที่ว่า ยอมให้วัดและคณะสงฆ์เป็นทางผ่าน แต่ให้เป็นทางผ่านชนิดที่ผู้ผ่านทางได้มีส่วนร่วมในการบำรุงทาง และสร้างความเจริญองกวมแก่เส้นทางนั้นด้วย ในที่สุด ไม่ว่าผู้ใช้ทางจะแยกออกหรือผ่านเลยจากทางออกไปก็ตาม จะอยู่ช่วยบน

เส้นทางนั้นตลอดไปก็ตาม ประโยชน์ก็เกิดขึ้นแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในระยะใกล้ๆ นี้ ได้มีกิจการทางการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรอย่างใหม่ๆ เกิดขึ้น ชนิดที่เป็นการใช้ทางอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงทางผ่านเลย ทำให้ทางผ่านมีแต่ทรุดโทรมลง และผู้เดินทางก็ไม่่น่าดู

อาจคิดกันต่อไปถึงปัญหาที่ว่า ควรจะจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ชนิดที่เตรียมรับสภาพการณ์นี้หรือไม่ เช่น หลักสูตรสำหรับผู้มีพื้นฐานการศึกษาเดิมสูง เข้ามาบวชในวัยที่สูงขึ้น ด้วยความตั้งใจแบบถาวร ไม่ใช่แบบตามประเพณี ควรเป็นอย่างไร? หรือจะจัดการศึกษาและหลักสูตรอย่างไร ที่จะช่วยให้ยังมีเด็กเข้ามาบวชจำนวนพอควรที่จะรักษาสถาบันพระศาสนาไว้ให้มั่นคงได้ และหากการศึกษาของวัดยังจะต้องมีสภาพเป็นทางผ่าน ก็ให้เป็นทางผ่านชนิดที่ทั้งผู้ผ่านทางและทางผ่านพลอยเจริญงอกงามไปด้วยกัน ไม่ใช่ทางผ่านที่ถูกใช้โทรมไปข้างเดียวและถ้ายเดียว

๕. เท่าที่เป็นมาในสังคมไทย พระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำประเภทหนึ่ง แม้ในปัจจุบันในชนบทซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของประเทศ พระสงฆ์ก็ยังมิฐานะนี้อยู่คือ เป็นผู้นำของชุมชน และเป็นผู้นำชนิดประจำถิ่นที่เดียว แต่เป็นที่น่าวิตกว่า ขณะนี้ชนบทกำลังมีผู้นำประจำถิ่นที่หย่อนการศึกษาด้วยคุณภาพลงไปเรื่อยๆ ทั้งปัญหาเกี่ยว

กับเจ้าอาวาสที่กล่าวแล้วข้างต้น ฉะนั้น ในการวางแผนหรือปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ต่อไปนี้ คงจะต้องคำนึงถึงศาสนศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นผู้นำในชนบทด้วย

๖. จะต้องจัดให้ผู้ที่เข้ามาบวชชั่วคราวตามประเพณี จะเป็นระยะสั้นหรือระยะยาวก็ตาม ซึ่งมีหนึ่ง ๆ มีจำนวนมากมาย ได้รับความการศึกษาอบรมอย่างเหมาะสม เช่น ด้วยวิธีจัดสร้างหลักสูตรระยะสั้นขึ้น เป็นต้น และหากเป็นไปได้ ควรจัดการศึกษาหลักสูตรพิเศษอีกอย่างหนึ่งให้แก่ศิษย์วัดด้วย

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแผนการศึกษาของคณะสงฆ์

การเรียบเรียงข้อความและหัวข้ออื่น ๆ ซึ่งควรกำหนดไว้โดยเหตุผลทั่วไป เห็นว่าคงจะเป็นเรื่องที่พึงทำเพิ่มเติมให้เรียบร้อยในภายหลัง ในที่นี้จะเขียนไว้เฉพาะข้อเสนอแนะที่เห็นว่าสำคัญควรพิจารณาวินิจฉัย เป็นหลักการใหญ่ หรือสิ่งที่ขาดไม่ได้เท่านั้น

หมวด ๑

ความมุ่งหมาย

— การศึกษาของคณะสงฆ์ควรเน้นการศึกษาเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ และควรมีประสิทธิภาพในการที่จะ

ช่วยเสริมสร้างชีวิตที่ถึงงามสงบสุขของมนุษยชาติ และความอยู่
รอดปลอดภัย ความมีมั่นคง และความผาสุกร่วมกันในสังคมไทย

— ให้เป็นบุคคลผู้สมบูรณ์ทั้งในด้านอัตตหิตสมบัติ และ
ปรหิตสมบัติ คือในฝ่ายตนก็เจริญงอกงามด้วยปัญญาและคุณธรรม
พึงทั่วได้ ในฝ่ายผู้อื่นหรือสังคมก็เจริญงอกงามด้วยกรุณา ดำเนิน
ชีวิตและบำเพ็ญกิจให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนช่วย คน
อื่นได้

— ให้เป็นผู้พร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือสมบูรณ์ด้วย
ความรู้และความประพฤติ ด้วยความเจริญก้าวหน้าทั้งในปริยัติ
และปฏิบัติ

— ให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นสื่อ นำให้ประชาชน
เลื่อมใสมั่นคงในคุณค่าแห่งธรรม ทั้งในด้านความดีงามและความ
สงบสุข เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางศีลธรรมและเป็นที่พักทางจิตใจ

— ให้มีบุคลิกภาพที่พร้อมจะเป็นผู้นำที่ดีของชุมชน

— ความมุ่งหมายข้ออื่น ๆ ที่เหมาะสมในแผนการศึกษา
ของรัฐ

อาจจะบุช้อธรรมต่าง ๆ ที่เป็นคุณสมบัติ หรือเป็นจุดมุ่ง
หมายลงไปด้วยก็ได้ เช่น สัปปริสธรรม ๗ สังฆคุณ ๔ อรรถะ ๓

(กฎฐรมมิกัตถะ, สัมปรายิกัตถะ, ปรมัตถะ หรืออัตถัตถะ, ปรัตถะ, อุกยัตถะ)

หมวด ๒

แนวนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์

- คณะสงฆ์พึงส่งเสริมและบำรุงการศาสนศึกษา ทั้งในส่วนปริยัติและปฏิบัติ โดยถือว่ามีความสำคัญในอันดับสูงสุดแห่งกิจการของคณะสงฆ์
- คณะสงฆ์พึงจัดหรือส่งเสริมให้มีกิจกรรมการศึกษา ทั้งในส่วนปริยัติและปฏิบัติให้ได้สัดส่วนสมดุลกัน
- คณะสงฆ์จะจัดการศาสนศึกษาและส่งเสริมการศึกษานอื่นให้เกื้อกูลแก่แนวนโยบายของรัฐโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย
- คณะสงฆ์พึงจัดศาสนศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงบริบูรณ์
- คณะสงฆ์จะให้ความสำคัญแก่การศึกษานอกโรงเรียน โดยจะส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งศาสนศึกษาและการศึกษานอื่นที่เป็นไปตามแนวนโยบายของรัฐ เท่าที่เหมาะสมและไม่ขัดหรือแย้งต่อพระธรรมวินัย
- คณะสงฆ์พึงเน้นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง

— คณะสงฆ์พึงถือเป็นความรับผิดชอบอันสำคัญที่จะจัดให้
 สำนักศาสนศึกษาต่างๆ มีครูอาจารย์ผู้สามารถให้การศึกษ สมความ
 มุ่งหมายตามแผนการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างทั่วถึง

— คณะสงฆ์พึงจัดให้มีเอกภาพในนโยบายการบริหารการ
 ศึกษา และยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา

— คณะสงฆ์พึงสนับสนุนให้การอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา
 ของประชาชน เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางค้ำการศึกษา ทั้งฝ่าย
 ปรียัติและปฏิบัติให้มากที่สุด

— คณะสงฆ์พึงจัดและสนับสนุนให้มีการผลิตและเผยแพร่
 พระคัมภีร์ ตำรา บทเรียน และเอกสารทางพระพุทธศาสนา
 อย่างกว้างขวาง

— คณะสงฆ์พึงจัดและสนับสนุน ให้ศาสนศึกษาสัมพันธ์
 และเกื้อกูลแก่งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

— คณะสงฆ์พึงดำเนินการในทุกวิถีทางเพื่อให้วัดมีบทบาท
 หน้าที่ และความรับผิดชอบในการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร ศิษย์
 และคนวัด ให้ได้ผลสมบูรณ์ สมความมุ่งหมายตามแผนการศึกษ
 ษาของคณะสงฆ์ และสนับสนุนให้วัดมีบทบาททางการศึกษาต่อ
 ชุมชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในระดับเด็กและเยาวชน ตามแนว
 นโยบายทั้งของรัฐและของคณะสงฆ์

หมวด ๓

ระบบการศึกษา

การศึกษาของคณะสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ

๑. ศาสนศึกษา ได้แก่การศึกษาที่คณะสงฆ์หรือวัด จัดให้แก่พระภิกษุสามเณรและแก่คฤหัสถ์ ตามระบบการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดวางขึ้น

๒. สามัญศึกษา ได้แก่การศึกษาที่คณะสงฆ์หรือวัดจัดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่ประชาชน ตามระบบการศึกษาของรัฐ

ศาสนาศึกษา แบ่งเป็น ๓ ระดับคือ ระดับบูรพศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา (หรือ ระดับบุพพสิกขา ระดับมัชฌิมสิกขา และระดับอุดมสิกขา)

— ระดับบูรพศึกษา เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับผู้เข้ามาบวชหรืออยู่ประจำในวัด แยกเป็นนวกภูมิสำหรับพระภิกษุ สามเณรภูมิสำหรับสามเณร และธรรมศึกษาสำหรับศิษย์วัด โดยกำหนดเอาธรรมศึกษาเป็นพื้นฐาน เติมวิชาเฉพาะสำหรับสามเณรเป็นสามเณรภูมิ เติมวิชาเฉพาะสำหรับพระภิกษุใหม่เป็นนวกภูมิ ระยะเวลาศึกษาประมาณ ๑ ปี

— ระดับมัธยมศึกษา มีความสัมพันธ์กันแน่นอกกับระดับมัธยมศึกษาในระบบของรัฐให้มากที่สุด

- ระดับอุดมศึกษา แยกเป็นสายเปรียญตรี เปรียญโท เปรียญเอก และสายปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก

- การฝึกหัดครูปริยัติธรรม

- การศึกษาหลักสูตรพิเศษ เช่น หลักสูตรนวกภูมิชั้น ๑ เดือน ครึ่งเดือน และ ๑ สัปดาห์สำหรับผู้บวชตามประเพณีระยะสั้น หลักสูตรธรรมศึกษาสำหรับประชาชนผู้สนใจ (มุ่งการสมัครสอบ) หลักสูตรอภิศรศึกษา หลักสูตรนวกกรรม หลักสูตรเลขานุการ เป็นต้น

สามัญศึกษา ให้เป็นไปตามแผนการศึกษาของรัฐ (รวมถึงการศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาสงเคราะห์ที่จัดทำตามระบบของรัฐด้วย)^๑

หมวด ๔

การบริหารการศึกษา

- คณะสงฆ์อาจวางระเบียบข้อบังคับ (โดยความเห็นชอบหรือรับทราบของรัฐ) เพื่อควบคุมการศึกษาที่วัดจัด และที่มีผู้จัดสำหรับพระภิกษุสามเณรทั้งหมด ให้เป็นไปสมความมุ่งหมายตามแผนการศึกษา

๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระบบการศึกษานี้ หูดยาวอย่างคร่าว ๆ กว้าง ๆ เพราะอาจจะต้องมีการประนีประนอมกับระบบศาสนศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบัน

— การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ พึ่งประสานสัมพันธ์กับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาของรัฐ เพื่อให้สอดคล้องเกื้อกูลกันตามนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ของรัฐ (ข้อนี้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ ข้อ ๔๑)

— พึ่งให้เจ้าคณะและเจ้าอาวาสทั้งหลาย ร่วมกันรับผิดชอบบริหารศาสนศึกษาในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ โดยรับการแต่งตั้งหรือกำหนดโดยตำแหน่งให้เป็นกรรมการในองค์กรคณะบุคคล เพื่ออำนวยความสะดวกดูแลการบริหารการศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ทั้งเป็นการรวมกำลัง ไม่ให้กระจัดกระจายต่างจัดต่างทำ จนทรุดลงอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษาที่วัดจัดให้แก่กฤหัสถ์ ก็อาจเชิญบุคคลที่สมควรในท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการ โดยเฉพาะในด้านการอุปถัมภ์บำรุงด้วย

หมวด ๕

มาตรฐานการศึกษา

— คณะสงฆ์รับผิดชอบในการควบคุมรักษามาตรฐานศาสนศึกษา และดำเนินการวัดผลเองโดยตรงบ้าง ให้ท้องถิ่นร่วมรับผิดชอบบ้าง ตามความเหมาะสมและความจำเป็นแห่งสภาวการณ์ (สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม คณะสงฆ์ก็ได้วางหลักเกณฑ์

ในเรื่องนี้ไว้บ้างแล้ว)

- คณะสงฆ์พึงจัดสรรอุปการณการศึกษา และหาทางให้มีการอุดหนุนในเรื่องนี้
- คณะสงฆ์พึงส่งเสริมและสนับสนุนงานวิจัยและเรียบเรียงตำรา ทั้งแก่หน่วยงานและบุคคลในวงการการศึกษาของคณะสงฆ์เอง และช่วยเกื้อกูลแก่บุคคลภายนอกที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในทางที่จะได้ข้อมูลที่ถูกต้อง
- คณะสงฆ์พึงส่งเสริมให้วัดและสถานศึกษาของคณะสงฆ์จัดบริการศาสนศึกษาให้แก่สังคม

หมวด ๖

ศิลปะ วัฒนธรรม จริยธรรม

สภาพแวดล้อม และกิจกรรมเยาวชน

- คณะสงฆ์พึงจัดการศึกษา เพื่อเสริมสร้างคามสำนึกในคุณค่า และความสามารถที่จะธำรงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงาม รวมทั้งสถานที่และวัตถุอันมีค่าทางประวัติศาสตร์
- คณะสงฆ์พึงจัดการศึกษา เพื่อเสริมสร้างคามสำนึกในคุณค่า และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

ตลอดจนเข้าใจในเรื่องประชากรศึกษา

— คณะสงฆ์พึงสนับสนุนให้วัดมีบทบาทอย่างจริงจัง ในการส่งเสริมเด็กและเยาวชนในค้ำว้นวัฒนธรรมและจริยธรรม

หมวด ๓

การรวมกำลังและแสวงความร่วมมือเพื่อการศึกษา

— คณะสงฆ์เป็นกำลังส่วนหนึ่งที่จะร่วมรับภาระทางการศึกษา ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ ข้อ ๕๔ และพึงให้รัฐตลอดถึงประชาชนช่วยรับภาระบางอย่างทางด้านศาสนศึกษาด้วย

— พึงสนับสนุนวัดและท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

— พึงระดมทุนอุปถัมภ์พระศาสนา ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาให้มาก และใช้ทรัพยากรทางการศึกษาให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมุ่งลดความสูญเปล่าทางการศึกษา

— พึงจัดทุน บัณฑิต และวิธีการอื่นๆ ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้ยู่ถิ่นห่างไกล และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ให้ได้รับการศึกษาตามสมควรแก่ความสามารถและสติปัญญา.

พิมพ์ครั้งแรก ใน “พุทธจักร” ฉบับกุมภาพันธ์, มีนาคมและเมษายน ๒๕๒๑.
ต่อมาพิมพ์รวมใน “บันทึกการสัมมนาพระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้
สมสมัย” คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาจัดพิมพ์ ๒๕๒๔

ภาคผนวก

ความเป็นมาของ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์และท่านผู้ฟังทั้งหลาย

วันนี้เป็นวันที่สำหรับชาวศิษย์เก่ามหาจุฬาฯ ที่ได้มีโอกาสมาพบปะกันอย่างค่อนข้างพร้อมเพรียง สำหรับในโอกาสนี้ ที่ได้นิมนต์อาตมาภาพมาพูดในที่นี้ ตอนแรกจะต้องทำความเข้าใจกันนิดหน่อยคือ การมาวันนี้ส่วนหนึ่งเป็นการได้พบปะศิษย์เก่า ทั้งรุ่นอาจารย์ รุ่นน้องๆ และรุ่นศิษย์ มาเล่าเรื่องเก่าๆ บางอย่างให้ฟัง ซึ่งเป็นเรื่องที่หลายท่านก็รู้เข้าใจกันดีแล้ว เหมือนกับว่ามาทบทวนกันเท่านั้นเอง ที่นี้อาจจะมีความเข้าใจผิดสักนิดหน่อย คือปรากฏข่าวออกมาว่า เป็นปาฐกถาพิเศษ อาตมาขอทำความเข้าใจว่า ตอนนี้ อาตมาไม่รับพูดโดยทั่วๆ ไป จึงตกลงกันว่ามาพบปะกันในฐานะชาวศิษย์เก่า เป็นการคุยกันแบบสบายๆ ที่ออกตัวเสียก่อนก็ให้ทราบทั่ว ถ้าหวังให้เป็นปาฐกถาพิเศษละก็ คงผิดหวัง คือว่าคงไม่มีเนื้อหาสาระที่ถึงขั้นเช่นนั้น

*บรรยายในที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "สถานภาพของมหาวิทยาลัยสงฆ์" จัดโดยสมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ ณ สำนักธรรมวิจย ม.จ.ร.

เรื่องที่จะคุยกันวันนี้ อย่างที่บอกเมื่อก่อน เหมือนกับมา
 ทบทวนเล่าความหลัง ความเป็นมาของ พ.ร.บ. เกี่ยวกับมหา
 วิทยาลัยสงฆ์^๕ สำหรับอาตมาเองนั้น ตอนนี้เป็นเรื่องที่จะออกจะ
 เลื่อนกลาง “ในแง่ของความจำ” เพราะว่าเวลาผ่านไปยาวนานมาก
 จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็เกินกว่า ๑๐ ปีแล้ว เรื่องก็ไม่จับส้นลงสักที
 เรื่องที่เคยเกิดขึ้นในเบื้องต้นแรก เมื่อเวลาผ่านไปนานๆ เข้า มันก็
 เลื่อนกลาง อีกด้านหนึ่งคือ “ในด้านความสนใจ” ในเมื่อเป็น
 เรื่องไม่รู้จักจบสิ้น เรือร้งนานนัก ความสนใจก็พลอยจืดจางไป
 ด้วย ทั้งความเลื่อนกลางในแง่ความทรงจำ และความจืดจางใน
 ด้านความสนใจเข้ามาผสมกัน ก็เลยทำให้รู้สึกตัวเองเหมือนกับว่า
 ไม่ค่อยมีเนื้อหาสาระอะไรที่จะเอามาพูด มีอยู่ทางหนึ่งที่พอจะไป
 ได้ก็คือ ในเมื่อมาพบกันแล้วก็มาแลกเปลี่ยนความคิด พูดกันไป
 พูดกันมา อาตมาเองก็อาจได้แรงกระตุ้นกลับ แล้วตัวอาตมาเอง
 ก็จะเกิดความสนใจมากขึ้น และหลังจากนั้น เมื่อเกิดความสนใจ
 ขึ้นแล้วจะได้มีความคิด และเอาความคิดทั้ง ๒ ฝ่ายมาแลกเปลี่ยน
 กัน ก็อาจจะได้ประโยชน์มากขึ้น เพราะฉะนั้นในแง่หนึ่งอาตมา
 ก็หวังกลับ แทนที่จะเป็นผู้มาให้ ก็กลายเป็นผู้มารับ ไม่ใช่รับ
 อย่างเดียว คงจะมาแลกกัน และทำให้ความคิดเห็นนี้ส่งออกงาม
 เจริญเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป นี่ก็คือเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน

ทีนี้ จะเริ่มเรื่องอย่างไร ถ้าไปเล่าเรื่องเก่าที่เดียวตั้งแต่แรกสุดนั้น มันน่าเบื่อเพราะเป็นเรื่องเรีอรั้งอย่างที่ว่า ก็เอาข่าวที่ใหม่ที่สุด และมีผู้สนใจหรือบางที่ถึงกับตื่นเต้นกันไม่น้อยมาประเดิมก่อน คือเมื่อสักประมาณเดือนหนึ่งมาแล้ว มีข่าวราชการออกมาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และก็ถึงข่าวทางหนังสือพิมพ์ด้วยว่า คณะรัฐมนตรีหรือรัฐบาลได้รับหลักการร่าง พ.ร.บ. กำหนดวิทยฐานะของผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา ซึ่งมีझेเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ การศึกษาฝ่ายสงฆ์นี้ รวมทั้งเปรียญธรรม ๙ ประโยค และปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตและศาสนศาสตรบัณฑิต ทีนี้ เวลาฟังกันแล้วหลายท่านเข้าใจกันว่า อ้อ... นี้เขาเทียบให้เราแล้ว ก็มี ก็ต้องทำความเข้าใจกันด้วยัง ยังไม่เสร็จสิ้น นี่เป็นแค่เพียงว่าคณะรัฐมนตรีรับหลักการร่าง พ.ร.บ. เท่านั้น กระบวนการยังอยู่อีกยาวนานนัก ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ก็เป็นเรื่องภายนอก และเนื้อหาสาระของร่าง พ.ร.บ. นั้น เราก็ต้องดูให้แน่เสียก่อนว่าเป็นอย่างไร มีผู้ถามความเห็นอาตมาว่า ในเรื่องของเนื้อหาสาระในร่าง พ.ร.บ. นั้น ถ้าหากว่าเป็นจริงอย่างนั้นจะรู้สึกอย่างไร ความคาดหมายก็คือว่า จะต้องรู้สึกดีใจทีนี้อาตมาภาพก็ตอบไปว่า อันนี้ขออย่าเพิ่งเข้าใจผิดนะ ต้องตอบเสียก่อนแล้วทำความเข้าใจกันภายหลัง อาตมาว่า "น่าดีใจ ๑ ส่วน

และก็น่าสังเวช ๓ ส่วน” พุคอย่างนี้อย่าเพิ่งตีความหมายผิดไป
 ต้องทำความเข้าใจกันก่อนอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ทำให้จึงว่าอย่างนี้ เอา
 ไว้พูดกันตอนหลัง เป็นอันว่าได้เกริ่นด้วยเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
 หลังสุด หลังจากนั้นแล้วกระบวนการการดำเนินในเรื่องนี้เป็น
 อย่างไร อาตมาพียงไม่ทราบชัด ว่าหลังจากรับหลักการแล้วทำ
 อย่างไรต่อไปอีก มีความรู้สึกที่ว่าเรื่องมันค่อนข้างจะซับซ้อน ในเมื่อ
 มีเรื่องปัจจุบันมาอ้างให้เห็นว่าอะไรต่ออะไรมันไปถึงไหนแล้ว ที่นี้
 ก็ค่อยย้อนกลับไปพูดเรื่องเก่า

อาตมาขอทบทวนเรื่องราวที่เป็นมาเกี่ยวกับ พ.ร.บ. มหา
 วิทยาลัยสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง หลายท่านก็ทราบแล้ว และหลายท่านก็
 เป็นอย่างนี้อาตมาพูดเมื่อกี้ คือพลอยมีความเลือนลงในแง่ความ
 ทรงจำไปด้วย เรื่องราวความเป็นมานั้นเป็นเรื่องที่สำคัญเหมือน
 กัน เพราะถ้าผลจะเกิดขึ้นแท้จริงแล้วมันเกิดขึ้นอย่างไร เราจะเข้าใจ
 ชัดเจนได้ก็ต้องหันไปศึกษาความเป็นมาในอดีตด้วย แม้แต่ใน
 ระหว่างกระบวนการที่จะดำเนินเรื่องนี้ ถ้าหากมีอะไรเข้ามาเกี่ยว
 ข้อง เราจะปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจภูมิหลัง ฉะนั้น อาตมาว่า
 เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกันที่จะได้มีการทบทวนเรื่องความเป็นมา
 ในอดีต

พ.ร.บ. เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีแง่ที่จะพิจารณา

ตอนต้นคือ ขอให้ตั้งข้อสังเกตว่ามีความเข้าใจออกจะมั่วๆ อยู่บ้าง ในข้อว่าจะรับรองอะไร ความเข้าใจที่เด่นที่สุดก็คือเป็นการให้รับรองปริญญา แต่เท่าที่เป็นมานั้น พ.ร.บ.ที่ร่างกันไว้มีสาระสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือเป็น “การรับรองฐานะ” หรือที่เรียกกันว่า “สถานภาพตามกฎหมาย” ๒ อย่างนี้ไม่เหมือนกันทีเดียว แต่มีความเชื่อมโยงถึงกัน ส่วนมากนั้นจะเข้าใจกันว่าเป็นการรับรองปริญญา แต่ในร่าง พ.ร.บ. บางร่างจะมุ่งไปที่การรับรองฐานะหรือสถานภาพ และเอาเรื่องรับรองปริญญามาเป็นส่วนพ่วง ขอทำความเข้าใจเรื่องนี้ไว้ก่อนเพื่อให้เกิดความชัดเจน เพราะ ๒ อย่างนี้ไม่เหมือนกันทีเดียว แม้ว่าจะเนื่องกัน

เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นนี้แล้ว ก็ถอยหลังกลับไปถึงเรื่องราวที่เป็นมาแต่ต้น เรื่องการรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไม่ว่าจะรับรองฐานะหรือรับรองปริญญาก็ตาม ได้มีความพยายามกันมามากมาย เริ่มตั้งแต่ที่รู้จักคือสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นระยะก่อนที่จะตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้มีความดำริของรัฐบาลที่จะตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วยซ้ำไป แต่แล้วไปๆ มาๆ รัฐบาลก็ไม่ได้ตั้ง จนในที่สุดกลายเป็นว่าต่างคนต่างตั้ง คือ ทางคณะสงฆ์ จะพูดว่าคณะสงฆ์ก็ยังพูดยาก เอาเป็นว่าพระสงฆ์ก็แล้วกัน คือพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายและฝ่ายธรรมยุต ต่างก็ได้ตั้งมหาวิทยาลัย

สงฆ์ของแต่ละนิกายขึ้น เลยกลายเป็นว่ามีมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง
 ทั้งที่ปรากฏอยู่นี้ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. นั้น ตามที่ทราบมาถือว่า
 เมื่อตั้งแล้วก็มีคามพยายามที่จะรับรอง จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๐๐
 จะเสนอเป็น พ.ร.บ. เข้าสู่สภา ก็พอดีใน พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น ได้
 มีการปฏิวัติรัฐประหาร โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจ
 จากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้น
 อำนาจ เรื่องเก่าก็ตกไป เป็นอันว่าเรื่องความพยายามที่เลื่อนกลาง
 ที่คนภายหลังรู้จักกันไม่ชัดเจนนักสิ้นสุดลงครึ่งหนึ่ง

ที่นี้ต่อมาในช่วงที่ ๒ คือสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อัน
 นี้ไม่ค่อยเป็นที่ทราบกัน สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีความ
 พยายามที่จะรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์เหมือนกัน ซึ่งนายกรัฐมนตรี
 หรือคณะรัฐมนตรีได้ปรารภเรื่องนี้ แต่ได้มีผู้ใหญ่ฝ่ายกฎหมาย
 ค้านไว้ ซึ่งท่านผู้ที่ค้านไว้ท่านได้เล่าด้วยตนเอง อาตมาภาพไปได้
 ฟังมาจากตัวท่านเมื่อตอนที่พิจารณาร่าง พ.ร.บ. มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัยและมหามกุฏราชวิทยาลัยนั่นเอง ในคณะกรรมการ
 กฤษฎีกา คือพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ท่านเล่าให้ฟังว่า สมัย
 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้ยกเรื่องขึ้นมาพิจารณาว่าจะรับ
 รองมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผมเอง (หมายถึงพระยาอรรถการีย์นิพนธ์)
 เป็นคนค้าน เข้าใจว่าตอนนั้นท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

ยุติธรรม ท่านไม่เห็นด้วยและให้ความเห็นของท่านแก่นายกรัฐมนตรีให้ระงับเรื่องเสีย ก็เลยตกไป แต่ในคราวใหม่นี้เรื่องไปถึงท่านอีก ในขณะที่ท่านไม่ได้เป็นรัฐมนตรีเสียแล้ว ไม่ได้นั่งอยู่ในคณะรัฐบาล แต่อยู่ในคณะกรรมการกฤษฎีกา เป็นประธาน ท่านบอกว่า ตอนนี้งานมาถึงท่านก็ทำตามหน้าที่ แต่ท่านไม่เห็นด้วย พระยาอรรณถการีย์นิพนธ์เป็นผู้พิจารณาแก้ไขปรับปรุงร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เข้าสู่สภา จนกระทั่งผ่านมติเห็นชอบโดยเอกฉันท์ นี่ท่านเป็นผู้ทำ ท่านบอกตรงๆ เลยว่าท่านไม่เห็นด้วย ท่านทำตามหน้าที่ และก็น่าสรรเสริญ เมื่อท่านทำท่านก็ทำอย่างดีที่สุดหาทางที่จะให้มันเป็นไปด้วยดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เรียกได้ว่าท่านเป็นคนตรงพอสมควร อย่างน้อยในเรื่องนี้ เหตุผลของท่านอาจมองว่าก็เหมือนกับคนเก่าๆ โดยทั่วไป คือกลัวเรื่องพระจะสึก กลัวพระไปเรียนวิชาทางโลกอะไรทำนองนี้ ก็ไม่เป็นเหตุผลที่แปลกอะไร และตอนนั้นก็ไม่มี ความหมายที่เราจะต้องไปฟื้นความกับท่าน เพราะท่านกำลังจะช่วยให้สำเร็จ เพราะเป็นตอนที่รัฐบาลเขาเห็นชอบด้วยแล้ว อันนี้เป็นเรื่องในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานให้เห็นกันทั่วไป

ผ่านจากช่วงของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาแล้ว ก็หาทางกันต่อไป แต่ยังไม่ได้อะไรเป็นขั้นเป็นอัน จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๙

คณะสงฆ์โดยความอุปถัมภ์ของรัฐบาล ได้เปิดการศึกษาอบรมพระ
 ธรรมทูตไปต่างประเทศขึ้น โดยสำนักฝึกอบรมตั้งอยู่ที่วัดบวรนิ-
 เวศวิหาร และให้เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งเป็น
 ผู้ดำเนินงาน นักศึกษาที่รับผู้สำเร็จจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒
 แห่งนั้นเป็นหลัก ระหว่างทำงานนี้ คณะกรรมการดำเนินงาน
 เห็นว่าสมควรขยายการศึกษาของสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไป
 ต่างประเทศขึ้นเป็นปริญญาโท และตกลงกันว่าจะจัดตั้งสถาบัน
 บัณฑิตวิทยาลัยพุทธศาสนาขึ้น โดยให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒
 แห่งเป็นผู้จัดตั้งขึ้นและดำเนินงาน ให้งานฝึกอบรมพระธรรมทูต
 เป็นกิจการอย่างหนึ่งของสถาบันนี้ และได้ตั้งอนุกรรมการคณะ
 แห่งขึ้นมายกร่างระเบียบ อนุกรรมการก็ล้วนแต่เป็นบุคคลของ
 ๒ มหาวิทยาลัยสงฆ์ (มีกองศาสนศึกษา กรมการศาสนาด้วย)
 - พิจารณากันแล้วก็เห็นว่า การที่จะมีการศึกษาชั้นปริญญาโทขึ้นได้
 ปริญญาตรีจะต้องได้รับการรับรองก่อน มิฉะนั้น ปริญญาโทก็จะ
 ไร้ความหมาย พลอยกลายเป็นโมฆะไปด้วย จึงลงมติว่าจะต้องขอ
 ให้รัฐบาลไทยรับรองฐานะและรับรองปริญญาของมหาวิทยาลัยสงฆ์
 เสียก่อน แต่จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ทราบกันว่าเมื่อเรื่องถึง
 รัฐบาลฯ มักอ้างว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งนั้น คณะสงฆ์เองก็
 ยังไม่รับรอง (บางคนเรียกว่าเป็นมหาวิทยาลัยเถื่อน) แล้วจะให้

รัฐบาลรับรองได้อย่างไร จึงตกลงกันว่าจะต้องดำเนินการให้คณะ
 ส่งเสริมรับรองให้เรียบร้อยเสียก่อน จะได้เป็นการปูพื้นฐานไว้ให้
 พร้อม บิดทางไม่ให้รัฐบาลยกเหตุผลขึ้นมาเป็นข้ออ้าง และได้
 ตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อทำงานนี้ จนในที่สุดก็ได้มี “คำสั่ง
 มหาเถรสมาคมเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒”
 ออกมา โดยมติที่ประชุมมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่อังคารที่ ๖
 พฤษภาคม ๒๕๑๒

หลังจากนั้นก็เป็นที่ระงับแห่งการพยายามหาทางและรอกันต่อ
 ไป เรื่องปลุกย่อยก็ข้ามไปจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๕ คราวนี้เป็นตอน
 สำคัญที่ว่า การดำเนินการเพื่อรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น ได้เป็น
 ไปอย่างต่อเนื่องยาวนานและอย่างเป็นจริงเป็นจัง พ.ศ. ๒๕๑๕ นั้น
 อยู่ในระยะของรัฐบาลปฏิวัติของจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ได้มี
 การปรารภเรื่องนี้ขึ้นมา โดยกรรมการศึกษาของคณะปฏิวัตินั้นมีความ
 เห็นชอบ คือทหารนั่นเองบางท่านซึ่งกำลังอยู่ในระยะที่มี
 อำนาจ มีความเห็นชอบที่จะให้รับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ สนับสนุน
 ให้ดำเนินการประสานงาน—ติดต่อทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง
 ให้เลขาธิการ หรือผู้แทนไปร่วมกันพิจารณาที่กรมการศาสนา ตกลง
 กันว่าให้ร่างเป็นประกาศคณะปฏิวัติ และได้ทำประกาศคณะ
 ปฏิวัติจนเสร็จ อาทมภาพจำไม่แม่น มี ๗ มาตราหรือประมาณนั้น

ก็ร่างกันจนเสร็จเรียบร้อย พอร่างเสร็จเรียบร้อยก็พอที่รัฐบาลปฏิวัติสิ้นสุดลง ยังไม่ทันประกาศ เพราะว่าได้มีประกาศรัฐธรรมนูญขึ้นมา รัฐบาลจอมพลถนอมก็เปลี่ยนจากรัฐบาลปฏิวัติเป็นรัฐบาลปกติ ที่มีสภานิติบัญญัติขึ้นมา แล้วรัฐบาลถึงแม้จะเปลี่ยนจากรัฐบาลปฏิวัติ หัวหน้ารัฐบาลก็ยังเป็นคนเดิมคือรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นแต่เรียกใหม่ ไม่เรียกรัฐบาลคณะปฏิวัติ แต่เรียกว่ารัฐบาลที่มีระบบการบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการครบถ้วนสมบูรณ์ตามปกติ เมื่อรัฐบาลมีหัวหน้าเป็นชุดเดิม และก็เป็นคณะเดิม ของเดิมที่เคยเห็นชอบก็ย่อมดำเนินสืบต่อไปได้ แต่จะออกในรูปแบบใหม่ คือแทนที่จะทำเป็นประกาศคณะปฏิวัติ ก็ต้องหันมาทำตามกระบวนการของกฎหมาย คือออกเป็นพระราชบัญญัติ โดยทางรัฐสภา ฉะนั้นคณะรัฐมนตรีจึงได้ประชุมกันและได้ตกลงเมื่อมีความเห็นชอบแล้ว ก็บอกว่าควรจะได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์เสียก่อน รัฐบาลจึงส่งเรื่องไปขอความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ทางมหาเถรสมาคมตอนนั้นมีสมเด็จพระสังฆราชวัดพระเชตุพน เป็นประธานกรรมการ ได้ประชุมกันที่ตำหนักวาสุกรี และได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๑๖ มีข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่า “หากทางราชการจะรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งก็เป็นการสมควร” ข้อความมีสั้น ๆ แค่นี้ เมื่อ

มหาเถรสมาคมให้ความเห็นชอบอย่างนี้ ก็เป็นอันว่าช่องทางเปิดให้เดินต่อไปได้ ก็เอาเรื่องนี้เข้าสู่คณะรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๖ ว่า เห็นชอบในหลักการที่จะรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์

ตอนนั้นมีข้อสังเกตหนึ่งก่อน ก็ขอได้บอกแล้วว่ามหาเถรสมาคมให้ความเห็นชอบไปแล้ว ต่อมาภายหลังอาตมาได้ยินพระเถระผู้ใหญ่บางท่านพูดว่า เรื่องมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้ยังไม่เคยเข้าสู่มหาเถรสมาคม อันนี้รู้สึกว่าจะขัดแย้งต่อความจริง เพราะฉะนั้นก็ควรต้องนำเรื่องนี้มายืนยันว่ามหาเถรสมาคมได้ให้ความเห็นชอบอย่างเป็นทางการไว้นานแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ เอละ เป็นอันว่ารัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ส่งเรื่องเข้าไปขอความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม มหาเถรสมาคมให้ความเห็นชอบเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๑๖ และก็ส่งเรื่องกลับมาคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ เมื่อ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๖ แต่ในเดือน ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น ได้มีเหตุการณ์สำคัญของประเทศเกิดขึ้น ที่เรียกว่าเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ทำให้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องพ้นจากสภาพ กัลมถันเอง เวลาผ่านไป ๑๒ วันเท่านั้น ก็เป็นอันว่ารัฐบาลถนอมหมดไป บ้านเมืองก็แก้ไขเหตุการณ์จนกระทั่งมีรัฐบาลใหม่ คือรัฐบาลอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ตอนนั้นก็เข้าสู่รัฐบาลที่ ๒ สำหรับเรื่องเดียวกันนี้ โดยถือ
 ว่าเป็นเรื่องสืบเนื่องอยู่เพราะเรื่องยังไม่ยุติ รัฐบาลจะล้มก็ล้มไป
 รัฐบาลใหม่ก็ทำเรื่องต่อ พอรัฐบาลอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ขึ้น
 มาแล้ว ทางกระทรวงศึกษาธิการเป็นเจ้าของเรื่อง ก็ทำเรื่อง
 เสนอคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ของอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ขอมติ
 คณะรัฐมนตรีเมื่อ ๓๐ มกราคม ๒๕๑๗ คณะรัฐมนตรีของ
 อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็เห็นชอบ ให้กระทรวงศึกษาธิการ
 ดำเนินการร่าง พ.ร.บ. และก็ต้องคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการ
 ร่าง มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ตอนนั้นก็ได้แก่
 อาจารย์จรรยา วงศ์สายัณห์ อาจารย์จรรยา วงศ์สายัณห์ก็ได้นิมนต์
 ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งร่วมกันพิจารณาการร่าง อาจารย์
 จรรยาท่านบอกว่า ท่านเห็นชอบเต็มที่ เพราะฉะนั้นจะขอรับเป็น
 ผู้ร่างเอง เมื่อร่างไปแค่นั้นก็จะนัดประชุมมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง
 ๒ แห่งมาคุยกันเป็นระยะๆ ที่ท่านรับร่างเองก็เพราะต้องการความ
 รวดเร็ว การร่าง พ.ร.บ. ก็ดำเนินไปด้วยดี ร่างกันอยู่ ๔ เดือน
 ก็เสร็จเรียบร้อย เมื่อร่างเสร็จแล้วทางกระทรวงศึกษาธิการก็นำ
 เรื่องเข้าเสนอคณะรัฐมนตรีอีก คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบรับ
 หลัการร่างพ.ร.บ. นั้น เมื่อ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๗ ในการร่างครั้ง
 นี้ต้องทราบว่าได้ตกลงแยกร่าง พ.ร.บ. เป็น ๒ ฉบับ คือเมื่อ

เริ่มเรื่องตอนแรกก็พิจารณาว่า การร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์
 ควรจะร่างเป็นฉบับเดียว หรือแยกกันเป็น ๒ ฉบับ และได้ตกลง
 กันว่าให้แยกเลย เป็นร่าง พ.ร.บ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ฉบับหนึ่ง ร่าง พ.ร.บ. มหามกุฏราชวิทยาลัยฉบับหนึ่ง เป็นอัน
 ว่าร่าง พ.ร.บ. ทั้ง ๒ ฉบับนี้ได้รับความเห็นชอบเรียบร้อย

เมื่อคณะรัฐมนตรีเห็นชอบหลักการของร่าง พ.ร.บ. แล้ว
 ก็ต้องส่งคณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาในแง่ของกฎหมาย ช่วง
 นั้นแหละที่ว่าได้ฟังเรื่องจากพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ ซึ่งท่านเป็น
 ประธานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้เล่าความหลังให้ฟังและได้
 พิจารณาหาทางว่าจะทำอย่างไร พิจารณารายละเอียดทุกอย่าง ตั้ง
 ต้นแต่ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นควรจะขึ้นต่อใคร เราก็บอกว่าขอ
 ไม่ให้ขึ้น เพราะว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องการความอิสระ เป็นกิจ
 การของพระ ไปขึ้นต่อหน่วยราชการไม่ได้ เมื่อไม่ขึ้นจะทำอย่าง
 ไร ท่านพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ท่านก็หาทางให้เต็มที่ด้วยความ
 เต็มใจว่า เออ...จะต้องไม่ขึ้นต่อทางราชการ แต่จะทำอย่างไร
 มีตัวอย่างกฎหมายอันไหนบ้างที่บัญญัติเกี่ยวกับหน่วยงานซึ่งไม่ต้อง
 ขึ้นกับทางราชการ ท่านก็หาทางให้ว่า อ้อ....มันเข้าแนวรัฐวิสาห
 กิจ มีกฎหมายแบบรัฐวิสาหกิจ บอกว่าต้องเอามาเป็นตัวอย่าง
 ท่านก็ไปดูกฎหมายรัฐวิสาหกิจมาเอาเยี่ยงคือไม่ต้องเอาอย่าง ว่าจะ

ร่างอย่างไรให้ได้ความเป็นอิสระที่ต้องการ โดยที่ยังมีความผูกพัน
 ไปด้วย ไม่ใช่ว่าไม่มีความสัมพันธ์เลย ไม่สัมพันธ์ก็ไม่ได้ จะ
 ต้องมีความสัมพันธ์กัน จะต้องมีใครที่จะเป็นทางประสานงานกับ
 รัฐบาล และก็มีใครที่จะเป็นผู้รับผิดชอบดูแล เช่น เรื่องการ
 อุปถัมภ์ เป็นต้น ก็ตกลงให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
 เป็นผู้รับผิดชอบ เรื่องเหล่านี้ก็เป็นรายละเอียดพิจารณากันอยู่
 นาน อยู่ในชั้นกรรมการกฤษฎีกานานมากเหมือนกัน จนกระทั่ง
 ต่อมากรรมการกฤษฎีกาพิจารณาเสร็จแล้วก็ต้องส่งเข้าคณะรัฐ-
 มนตรียก เพื่อจะนำเข้าสู่สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ถึงตอนนั้นเอง
 รัฐบาลอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็สิ้นสุดลง

เป็นอันว่ารัฐบาลสิ้นสุดลงเป็นตอนๆ แต่ พ.ร.บ. นี้ก็คง
 ดำเนินต่อไป หมายความว่า พ.ร.บ. นี้เดินทางยาวนาน หรือมี
 อายุยืนกว่ารัฐบาลทั้งหลาย เป็นอันว่าผ่านไปอีกรัฐบาลหนึ่ง ต่อ
 มากี่มีรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ขึ้นมาเป็นผู้สืบทอด คราว
 นี้เมื่อคณะรัฐมนตรีเข้าดำเนินการทำหน้าที่ตามปกติเรียบร้อยแล้ว
 ก็นำเอาร่างที่ผ่านคณะกรรมการกฤษฎีกาแล้วนี้ กลับเสนอต่อคณะ
 รัฐมนตรีให้เป็นผู้รับผิดชอบที่จะนำเข้าสู่สภาต่อไป ถือว่าเป็น
 ร่าง พ.ร.บ. ของรัฐบาล รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำ
 ร่าง พ.ร.บ. ทั้ง ๒ นี้เข้าเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อ ๒๒

สิงหาคม ๒๕๑๘ สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติเป็นเอกฉันท์เห็นชอบ
 ด้วย เป็นอันว่าไม่มีปัญหาใดๆ ทั้งสิ้น ผ่านไปแล้ววาระที่ ๑
 เมื่อผ่านวาระที่ ๑ แล้วก็เป็นที่ธรรมเนียม เป็นธรรมดาตามกระ-
 บวนการของกฎหมาย จะต้องตั้งกรรมาธิการของรัฐสภาขึ้นมา
 พิจารณาร่าง สภาก็ตั้งกรรมาธิการขึ้นมา แล้วก็ถวายโอกาสพิเศษ
 ขอให้พระสงฆ์ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งเข้าร่วม
 พิจารณาด้วย ฉะนั้นทางเลขาธิการหรือผู้แทนเลขาธิการมหวิท-
 ทยาลัยสงฆ์ก็เลยต้องไปสภากันอยู่เรื่อยๆ เพื่อพิจารณาเรื่องนี้ พิจาร-
 ณาผ่านไปเรื่อยมาหลายครั้งก็ผ่านไปได้มากพอสมควร พอที่สภาดู
 ยบ ร่าง พ.ร.บ. ก็เลยค้างอยู่ที่กรรมาธิการนั่นเอง เมื่อสภายุบแล้ว
 เป็นอันว่าร่างนี้ที่มีมติเห็นชอบกันมาแต่ต้นเป็นโมฆะไปหมด คือ
 ไม่มีความหมาย ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ผ่านมาถึง ๓
 รัฐบาล จนกระทั่งว่าได้รับความเห็นชอบจากสภาในวาระที่ ๑ ไป
 แล้ว ก็เลยเป็นอันสิ้นสุดลง นี่เป็นการเดินทางที่ยาวนานที่สุด
 ของร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ยุติลงใน พ.ศ.
 ๒๕๑๘

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๙ ดูเหมือนว่าจะจะเป็นสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.
 เส็นีย์ ปราโมช ก็ได้มีความเพียรพยายามกันใหม่ เรื่องเก่าก็คือว่า
 จบไปเลย จะต้องมาเริ่มต้นกันใหม่ แต่ของเก่าก็ไม่ถึงกับไร้ความ

หมาย เพราะว่าร่าง พ.ร.บ. อันเก่าอันนั้นก็นำมาใช้อีก นำมาเป็น
 ตัวแบบในการที่จะร่างใหม่ มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ ส.ส. ๓
 ท่าน นำเอาร่าง พ.ร.บ. เก่านั้นมาตัดเปลี่ยนแปลงทำเป็นร่างของตน ๆ
 ขึ้น เลยกลายเป็นร่าง พ.ร.บ. ๓ ร่าง หลักการก็คงเดิม คือ
 ร่างเป็น พ.ร.บ. สำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งแยกกัน ฉบับละ
 แห่ง เท่ากับว่าเป็น ๖ ร่าง จัดเป็น ๓ ชุด ส.ส. ๓ ท่านก็นำเข้า
 เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรแล้ว
 กระบวนการของนิติบัญญัตินั้นเขาให้โอกาสรัฐบาลไว้ว่า ถ้าเป็น
 ร่างที่ ส.ส. นำเสนอแล้ว รัฐบาลมีสิทธิขอรับไว้พิจารณาก่อน ไม่
 เหมือนร่างที่รัฐบาลเสนอเอง ที่นเมื่อ ส.ส. ๓ ท่านนำเข้าเสนอต่อ
 สภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลก็ขอรับเอาร่างทั้งหมดนั้นไปพิจารณาก่อน
 โดยขอเวลา ๖ เดือน ความจริงนั้นเราสามารถถ้อยมติมหา
 เถรสมาคมที่ให้ไปแล้วได้ แต่ว่าตอนนั้นการดำเนินการหรือการเข้า
 ถึงทางในอาจไม่พอ ทำให้คณะรัฐมนตรีไปมีมติกันอีกว่า ให้ขอ
 ความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ กลายเป็นเรื่องเริ่มใหม่ เรื่องตอนนั้น
 อาตมาภาพไม่ค่อยทราบชัดนัก เพราะอยู่ต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๑๔
 ถึงต้นปี ๒๕๒๑ คือตลอดเลย ตั้งแต่ตอนเสนอก็ไม่ได้อยู่ ที่นเมื่อ
 รัฐบาลมีมติให้ขอความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม เรื่องก็เข้าสู่
 มหาเถรสมาคม คราวนั้นมหาเถรสมาคมไม่มีมติเหมือนคราวก่อน

เสียแล้ว มหาเถรสมาคมกลับเสนอว่าควรจะร่าง พ.ร.บ. ขึ้นมาใหม่ ให้เป็นฉบับเดียวกัน โดยให้ครอบคลุมการศึกษาของคณะสงฆ์ทั้งหมด และเรียก พ.ร.บ. นี้ว่า “พ.ร.บ.การศึกษาแห่งสงฆ์” มองในแง่หนึ่งเท่ากับมีร่าง พ.ร.บ. ใหม่ขึ้นมาแข่งกับร่าง พ.ร.บ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และร่าง พ.ร.บ. มหามกุฏราชวิทยาลัย กลายเป็น ๓ ฉบับ แต่ว่ามองในแง่หนึ่ง เท่ากับว่าคณะสงฆ์นี้ต้องการตัดร่าง พ.ร.บ. ๒ ฉบับของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นออกไป แล้วเอาร่าง พ.ร.บ. ใหม่ขึ้นมาแทน ร่าง พ.ร.บ. ใหม่นี้คลุมไปถึงการศึกษาปริยัติธรรมทั้งหมดด้วย ทางมหาเถรสมาคมต้องร่าง พ.ร.บ. ใหม่ขึ้นมา ซึ่งก็ต้องการเวลา ต้องเสียไปกับเรื่องนี้อีกเยอะ เมื่อร่างเสร็จ มหาเถรสมาคมก็ต้องส่งไปทางฝ่ายรัฐบาล ต้องส่งเข้าคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้ทราบว่าเป็นเรื่องเข้าคณะกรรมการกฤษฎีกาเมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ คณะกรรมการกฤษฎีกาได้เปลี่ยนแปลงเนื้อหาข้อความในร่างนี้มาก ส่งกลับมากณะสงฆ์ๆ ก็ไม่เห็นชอบด้วยกับคณะกรรมการกฤษฎีกาที่ไปเปลี่ยนแปลงของท่าน ก็เลยเกิดความขัดแย้งกัน ผลที่สุด พ.ร.บ. นี้ก็เลยไม่เดินหน้า เจียบหายไปเฉย ๆ และเรื่องก็เหมือนจะจบสิ้นหรือระงับไป เป็นอันว่าจบไปอีกตอนหนึ่ง

ทีนี้เพิ่งจะรอฟันขึ้นมาอีก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ หลังจาก

เจียงนังไป ๔ ปี ความจริงตลอดระยะนี้ก็มิได้เจียงโดยสิ้นเชิง ได้มีความพยายามกัน แต่ทว่าไม่ปรากฏเป็นทางการ ที่นี้เรื่องมาปรากฏเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๒๓ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการขณะนั้น คือ นายขุนทอง ภูผิวดือน ได้มีบันทึกมาทางกรมการศาสนา ให้ดำเนินการเรื่องที่จะรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้แสดงเหตุผลต่างๆ ประมาณ ๓ ข้อ ที่ว่าควรดำเนินการเรื่องนี้ให้เสร็จสิ้นไป เรื่องดำเนินการต่อมาจนถึงเดือนธันวาคมก็ได้มีการประชุมกัน ทางคณะสงฆ์ก็ได้รับนิมนต์ให้เข้าไปร่วมประชุมด้วย และได้พิจารณาตกลงกันว่าควรจะทำให้เสร็จสิ้น แต่การดำเนินการครั้งนี้ไม่ยืดยาว เรื่องก็เงียบหายไป ดูเหมือนว่าจะมอบให้กรมการศาสนาเป็นเจ้าของเรื่อง เมื่อกรมการศาสนาเป็นเจ้าของเรื่องแล้ว ต่อแต่นั้นเรื่องดำเนินการไปอย่างไรก็เงียบ ต้องไปตามที่กรมการศาสนา ผลปรากฏภายนอกก็คือไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ทางกรมการศาสนาอาจจะบอกว่า นี่แหละคือเรื่องที่เกิดขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน คือเรื่องตั้งแต่ครั้งนั้น มีความเคลื่อนไหวกันมาเป็นระลอกๆ จนกระทั่งถึงว่า ได้มีพรรคการเมืองที่มีความเห็นชอบ และกว้าง พ.ร.บ. กั้นชั้น มีพรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปไตย ซึ่งตอนนั้นพรรคประชาธิปไตยก็อยู่ทางกระทรวงศึกษาธิการ พรรคกิจสังคมก็อยู่ทางสำนักนายก

รัฐมนตรี ได้ร่าง พ.ร.บ. ขึ้นมา ได้ใช้อำนาจให้ทางฝ่ายมหาวิทยาลัยสงฆ์เข้าไปร่วมพิจารณาเข้าไปร่างกันมา ผลที่สุดก็กลายเป็นร่าง พ.ร.บ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฉบับหนึ่ง และร่าง พ.ร.บ. มหามกุฏราชวิทยาลัยฉบับหนึ่ง มาเป็นร่าง พ.ร.บ. ฉบับเดียวกันใหม่ ซึ่งในตอนสุดท้ายนี้ ที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบนั้น เป็นร่าง พ.ร.บ. ที่ชื่อว่า “ร่างพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา”

ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์แต่ละแห่งนั้นมีเนื้อหาสาระที่มากมายยืดยาว เรียกว่าสมบูรณ์ในตัว ฉะนั้น แต่ละฉบับจะมีมาตราราว ๆ ๔๐ มาตรา หรือกว่านั้น ทันท่วงทีที่พิจารณาสนับสนุนในระยะหลังนี้เห็นว่า จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ร่าง พ.ร.บ. ที่เสนอเต็มรูปแบบนั้นยากที่จะผ่าน ยากที่จะประสบความสำเร็จ และขั้นตอนต่างๆ จะมีอุปสรรคเรื่อยมา และก็จะมีปัญหา จากการที่ได้ฟังความคิดเห็นจากหลายฝ่ายแล้ว คิดว่าจะหาทางหลีกเลี่ยงในพวกประเด็นปลีกย่อยข้อที่จะให้เกิดความติดขัดเสีย เอาแต่ขอให้ผ่านไปทีหนึ่งก่อน คือความเห็นในช่วงสุดท้ายนี้ยุติว่า ทำอย่างไรก็ได้ ให้มันเสร็จไปขั้นตอนหนึ่งก่อน แล้วค่อยคิดเดินหน้าแก้ไขกันทีหลัง ขอให้ตระหนักอันนี้ไว้ด้วย ก็จะต้องทำใจในเรื่องนี้ว่าขอให้มันเสร็จไปทีหนึ่งก่อน แล้วค่อยคิดเดินหน้าต่อไป ก็เลย

ออกมาในรูปที่เรียกว่า กำหนดวิทยฐานะกันเสียก่อน และจะเห็น มีข้อสังเกตที่แปลกขึ้นมาหน่อย ก็คือว่าในร่าง พ.ร.บ. นี้ ไม่ใช่ เพียงมหาจุฬาฯ มหามกุฏฯ เท่านั้น ตอนนี้มีเพิ่มเข้ามาอีก คือ เปรียญธรรม ๙ ประโยค อันนี้มองได้หลายอย่าง ในแง่หนึ่งก็คือ ว่าที่จะให้ทางมหาจุฬาฯ มหามกุฏฯ ผ่าน จะต้องไปเอื้อแก่ฝ่าย คณะสงฆ์ด้วยมองในแง่หนึ่งก็เหมือนไปอาศัยให้ออกมาด้วยกัน จึง จะผ่านไปได้ด้วยดี เป็นอันว่าต้องมีการกำหนดวิทยฐานะของ เปรียญธรรม ๙ ประโยคพ่วงมาด้วย ร่าง พ.ร.บ. นี้ก็มีจุดมุ่งหมาย อยู่ที่นี้ สาระสำคัญที่อาตมาภาพดูแล้วมี ๒ ส่วน คือ

๑. กำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จการศึกษาให้ได้เป็นปริญญา ตรี สำหรับเปรียญธรรม ๙ ประโยค พุทธศาสตรบัณฑิต และ ศาสตรบัณฑิต

๒. ตั้งคณะกรรมการการศึกษาแห่งสงฆ์ขึ้นมา คณะ- กรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีใน ๒ ร่าง เรียกชื่อต่างกัน อัน หนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการการศึกษาแห่งสงฆ์” อีกร่างหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์” ตั้งขึ้นมาเพื่อ ทำหน้าที่ดูแลควบคุมในบางส่วนที่จะให้งานโดยเฉพาะในตำแหน่ง วิชาการเป็นไปด้วยดี

นอกจากนี้ก็มีรายละเอียดพิเศษว่า จะต้องมีการให้ปริญญา
ย้อนหลังแก่ผู้สำเร็จในรุ่นก่อน ๆ และก็มอบทองโทษเป็นส่วนที่ฟ่อง
เป็นส่วนประกอบ หลักการสำคัญก็มี ๒ อย่างดังที่กล่าวแล้ว ส่วน
การบริหารภายในของมหาวิทยาลัยนั้นไม่พูดถึง

ในตอนที่รัฐบาลจะให้ความเห็นชอบแก่ร่าง พ.ร.บ. นี้ ก็
ต้องให้เหตุผลประกอบด้วย เหตุผลเท่าที่ได้ฟังมี ๒ ประการที่สำคัญ
โยงไปถึงว่า ทำไมจึงไม่ออกมาในรูปเป็นร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัย
สงฆ์แต่ละแห่ง ซึ่งมีข้อความสมบูรณ์ครบถ้วนรวมถึงการบริหาร
กิจการด้วย เหตุผลข้อที่ ๑ อ้างว่ามหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่ง^{๕๕} นั้น
โดยพระบรมราชโองการ ถือว่ามีฐานะอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นก็ไม่
จำเป็นจะต้องออก พ.ร.บ. ใหม่เพื่อรับรองฐานะ จะเห็นว่าข้าม
ประเด็นเรื่องรับรองฐานะไป เอาแต่ประเด็นเรื่องรับรองปริญญา
อันนี้ขอให้สังเกตข้อที่แยกกันไว้แต่ต้น และเหตุผลอีกข้อหนึ่ง
บอกว่า เพราะว่ามีมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง *ยากแก่การควบคุม*
ใช้คำพูดอย่างนี้อาจจะทำให้เข้าใจผิด ว่าโดยสาระสำคัญก็หมาย
ความว่า ยากที่จะมาดูแลการบริหารกิจการภายใน ฉะนั้นก็เลยออก
มาในรูปที่ไม่ให้มีพันธะที่รัฐจะต้องรับผิดชอบ เพราะถ้าทำร่าง
พ.ร.บ. โดยสมบูรณ์แล้ว ทางฝ่ายบริหารคือฝ่ายรัฐบาลบ้านเมือง
ต้องมีภาระและพันธะ ซึ่งเห็นว่าควบคุมดูแลได้ยาก

ที่นี้ถ้าเราจะวิจารณ์เพื่อผลดีข้างหน้า ข้อหนึ่ง ในแง่เกี่ยวกับฐานะที่วางตั้งขึ้นโดยพระบรมราชโองการนี้ ก็พอจะรับได้อยู่ แต่ว่ายังไม่น่าพอใจทีเดียว เรื่องนี้จะยังไม่สิ้นสุดง่าย ๆ อาตมภาพบอกไว้แต่ต้นว่า ทำที่ต่อร่าง พ.ร.บ. นี้ที่สำคัญคือต้องให้มองว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการที่จะเดินต่อไปข้างหน้า ซึ่งขั้นตอนนี้ก็รวมไปถึงเรื่องการรับรองฐานะด้วย จะไปพอใจว่าตั้งโดยพระบรมราชโองการเท่านั้นไม่ได้ เพราะว่า ประการแรก พระบรมราชโองการนั้น ยังมีปัญหาในเรื่องความสมบูรณ์ อันนี้ต้องไปพิจารณากันในรายละเอียด ประการที่ ๒ สถาบันต่าง ๆ แม้จะตั้งขึ้นโดยพระบรมราชโองการ แม้จะสมบูรณ์แล้ว แต่เป็นคนละยุคคนละสมัย สถานะนั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ กันในแต่ละยุคแต่ละสมัย จึงต้องมีกฎหมายที่กำหนดฐานะออกมาให้ชัดในยุคนั้น ๆ ว่าเป็นอะไร ชั้นไหน ระดับไหน มหาวิทยาลัยสงฆ์เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังไม่มีฐานะชัดเจนในสภาพแวดล้อมปัจจุบันว่าเป็นสถานศึกษาระดับไหน ซึ่งจะบอกได้ว่าเดี๋ยวนี้เป็นอะไร เป็นของหลวง ของรัฐ ของเอกชน ของคณะสงฆ์หรือของใคร ถ้าจะบอกว่าเป็นมหาวิทยาลัยก็ต้องมีตัวกฎหมายที่ระบุไว้ชัด ถึงมหาวิทยาลัยบ้านเมืองที่ตั้งขึ้นมาทุกแห่ง เมื่อเวลาผ่านไป สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องมี พ.ร.บ. ออกมาใหม่ อย่างน้อย

ก็ต้องมี พ.ร.บ. ฉบับนั้นแก้ไขเพิ่มเติมกันเรื่อยมา ยกตัวอย่างเช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ตั้งโดยพระบรมราชโองการ จะถือว่าพอแล้วแค่นั้นไม่ได้ ต้องมี พ.ร.บ. เรื่อยมาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ล่าสุดก็ออกใหม่ไม่กี่ปีนี่เอง เพื่อกำหนดให้มันแน่นอนจนถึงสถานะที่อยู่ในสภาพแวดล้อมขณะนั้นเวลานั้นให้ชัดเจน ฉะนั้น อันนี้ก็คงเป็นเรื่องที่จะต้องรอการดำเนินการหรือ ก้าวหน้าต่อไป

ข้อ ๒ ในแง่ที่ว่า *ยากแก่การควบคุม* อันนี้อย่างน้อยก็เป็นกรณีที่เรียกได้ว่า “*ขาดเรื่องให้พ้นไปที่หนึ่ง*” ถึงอย่างไรในแง่นี้ก็คงจะนำยินดีที่ว่า เอลละ ให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ฐานะอย่างน้อยก็ในแง่ของการรับรองปริญญาเสียก่อน แต่ถ้ามองในแง่ของส่วนรวมแล้วไม่น่าสบายใจเท่าไร เพราะเป็นการแสดงว่า กิจการในด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ทั้งหมดไม่ได้รับความเอาใจใส่จริงจัง รัฐและคณะสงฆ์ไม่ถือเป็นสำคัญเท่าที่ควร เต็มไปด้วยการปิดความรับผิดชอบ ตราบใดที่ยังเลี้ยงการรับรองไม่ยอมเข้าไปเกี่ยวข้อง นั่นคือ “*การแสดงความไม่ยอมรับผิดชอบ*” กิจการส่วนรวมโดยเฉพาะการศึกษาของคณะสงฆ์จะดำเนินไปด้วยดี จะต้องมีการรับผิดชอบกันอย่างจริงจัง เอาใจใส่ให้เต็มที่ จะปิดความรับผิดชอบไม่ได้ ขณะนี้ให้ถือว่าการศึกษาของพระเรายังอยู่

ในสภาพที่ว่ามีอะไรที่อยากจะบ๊ักบ๊ักออกไปไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับ
จะเห็นในแง่ของผลประโยชน์ส่วนรวมระยะยาวแล้วไม่น่าภูมิใจ อัน
นี้เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับเหตุผลที่ทางรัฐบาลแถลงมา ๒ ข้อนี้

อาตมามีข้อเสนอแนะว่า ในร่าง พ.ร.บ. นี้ มีอะไรที่ถ้า
หากเป็นไปได้ก็น่าจะทำได้ต่อไป ถ้าเรายังอาจและยังมีเวลาเติมก็
ควรจะทำ ก็ว่าถ้าอาศัย พ.ร.บ. ใหม่นี้รับรองฐานะไปเลยก็เป็น
การดี เช่น อาจจะมีข้อความใน พ.ร.บ. นี้ กำหนดลงไปเสีย
ตอนใดตอนหนึ่งว่า “มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์และมหาวิทยาลัย
ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ๕๕ ๕๕ ๕๕ มหาวิทยาลัยเรียบร้อยแล้ว” ถ้ามี
ข้อความนั้นขึ้นมา พ.ร.บ. นี้จะกลายเป็นตัวรับรองไปเอง อันนี้ถึง
แม้จะไม่ออกเป็น พ.ร.บ. โดยเฉพาะ แต่เอาข้อความนี้เข้าช่วยก็
ใช้ได้ ระหว่างนี้เรื่องยังไม่เสร็จสิ้น ข้อความเติมก็อาจจะตีความ
ได้ต่าง ๆ อาตมภาพเกรงว่า ถ้าเกิดมีการตีความกันขึ้น ก็อาจจะ
เกิดการโต้แย้งกันขึ้นได้ ถ้าหากระบุไว้อย่างชัดเจนก็หมดปัญหา
ไปเลย

ต่อไป ทำอย่างไรจะให้ข้อความที่กำหนดไว้ชัดเจน ใน
เรื่องอำนาจที่จะขยายการศึกษาต่อไป ซึ่งในร่างนี้อาจจะมีส่วน
ต้องขึ้นต่อการตีความ ทำอย่างไรจะให้ชัดออกมาเลย ใน พ.ร.บ.
นี้เน้นไปที่การศึกษาเก่าที่มีอยู่แล้ว รับรองหรือเทียบกำหนดวิทย-

ฐานะประโยค ๙ และปริญญา พ.ร.บ. และ ศ.บ. เป็นปริญญาตรีทางสังคมศาสตร์ ถ้าจะพิจารณาในรายละเอียด อาจจะต้องเติมมนุษยศาสตร์เข้าไปด้วยละกรรมัง แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญตอนนั้นก็ถือว่ารับรองแค่ปริญญาตรี ที่นั่นถ้าหากจะดำเนินการถึงปริญญาโท ปริญญาเอก ยังมองไม่เห็นชัดว่าให้อำนาจอยู่ตรงไหน ถ้าจะกำหนดให้ชัดลงไปได้ก็จะดี เราพูดกันไปแล้วว่าเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่ง ถ้าเรามีความตระหนักนี้ไว้ ก็คอยหาทางเติมเข้าไป แต่สมมติว่าถ้าเป็นไปไม่ได้ หรือกำหนดไม่ได้จริงๆ ก็ปล่อยก็เอาเท่านี้ก่อน แต่หมายความว่าต้องเตรียมใจให้พร้อมที่จะดำเนินการก้าวหน้า จะพอใจแค่ไหนไม่ได้ ถ้าหากสามารถก็กำหนดมาให้ชัดเจน

ที่นี้มีมาตราสี่ให้ศษ.ส.และสิทธิของปริญญารุ่นก่อน ๆ ยอนหลังในร่าง พ.ร.บ. ๒ ฉบับนี้ไม่เหมือนกัน ตอนนี้มีร่างอยู่ ๒ ร่าง คือ ร่างของพรรคกิจสังคมและร่างของกรมการศาสนาซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน ข้อความคล้าย ๆ กัน ไปเปลี่ยนแต่รายละเอียดหรือด้วยคำ ซึ่งในแง่ของกฎหมายก็สำคัญเหมือนกัน อาตมภาพว่าคู่มือที่มีอยู่ก็จะมีปัญหาได้เหมือนกัน ในการให้ปริญญา ให้ศักดิ์และสิทธิย้อนหลังแก่รุ่นก่อน ๆ คือ ในร่างหนึ่งคุณคล้าย ๆ ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องให้ปริญญาใหม่อีกที่แก่รุ่นก่อน ๆ ส่วนอีกร่าง

หนึ่งนั้นให้เลย โดยบอกชัดใน พ.ร.บ. นี้ ก็เป็นข้อพิจารณาว่า
 ควรจะเอาอันไหน อันที่ให้อำนาจมหาวิทยาลัยสงฆ์ไปให้ปริญญา
 ย้อนหลังแก่ลูกศิษย์ของตน หรืออันที่กำหนดให้เลย ควรจะเอา
 อย่างไม่ไหน ถ้าตกลงอันไหน ก็ควรจะเอาอันนั้นให้ชัดเจน

คราวนี้อาตมาขอวกกลับมาเรื่องที่พักตอนศกฺวา ทำไม่จึง
 ว่าน่าดีใจ ๑ ส่วน น่าสังเวช ๓ ส่วน ที่พูดอย่างนี้มองในแง่ของ
 ฝ่ายพระสงฆ์ ถ้ามองในแง่ของฝ่ายดำเนินการในเรื่องนี้ คือทาง
 รัฐบาล ก็เป็นเรื่องที่น่าจะอนุโมทนา ที่ได้มองเห็นคุณค่าและ
 ความสำคัญถึงกับพยายามดำเนินการให้เสร็จสิ้น ส่วนในฝ่ายพระ
 สงฆ์ก็พอใจได้อยู่ ในข้อที่ว่าเรื่องราวซึ่งเป็นความปรารถนา
 เพียรพยายามทำกันมานาน ล้มลุกคลุกคลานไม่สำเร็จสักที ก็
 จะมาสำเร็จหรือว่ามีหวังมากที่จะสำเร็จในครั้งนี้ ถ้าสำเร็จจริงก็น่าดี
 ใจอยู่ เป็นเรื่องที่ควรดีใจมิใช่เรื่องที่น่าเสียใจ

ส่วนที่ว่าน่าสังเวชนั้น ต้องอธิบายหน่อย สังเวชนี้อาตม-
 ภาพพูดตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ในภาษาไทย
 แท้ๆ คือ ในภาษาไทยกับในภาษาบาลีเดิมนี้ บางทีความหมายของ
 ถ้อยคำมันเพี้ยน มันแปรไป สังเวชนี้ ภาษาไทยหมายถึงสลกคหุ
 รู้สึกไม่ดี แต่ในภาษาบาลีในพระพุทธศาสนา สังเวชหมายถึงเป็น
 เครื่องเตือนใจให้ได้คิด แล้วก็จะได้ทำอะไรให้มันถึงม เจริณ

ก้าวหน้า เช่นว่า สังฆเนยยสถาน ๔ หรือสถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความ
 สังฆ ๔ แห่งที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เราไปอยู่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ
 ตรัสรู้ ปรีณิพพาน ถ้าเอาค่าน่าสังฆในภาษาไทยไปใช้คงไม่
 ดีแน่ ความหมายในภาษาบาลีเดิมท่านมิได้หมายตรงกับสังฆใน
 ภาษาไทย แต่หมายความว่า เตือนสติให้ได้คิด แล้วจะได้รับการทำ
 ความดี ทำสิ่งที่ถึงงาม เร่งแก้ไขปรับปรุงให้มันเจริญก้าวหน้า ข้อ
 ที่ควรจะให้สังฆใจหรือเตือนใจให้เราได้คิด แล้วพยายามแก้ไข
 ปรับปรุงทำให้มันก้าวหน้า เจริญยิ่งขึ้น ก็คือว่า เมื่อ พ.ร.บ. นี้
 ออกมา จะเป็นเครื่องประกาศให้รู้ว่า คณะสงฆ์เราจะมีการศึกษา
 แก่ไหน ทางฝ่ายการศึกษาพระปริยัติธรรม ที่เป็นมาแต่เดิมของ
 คณะสงฆ์เองนี้ ก็มีเปรียญธรรม ๘ ประโยคเป็นสูงสุด มหาวิทยาลัย
 ยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งนี้ก็ได้อำเนนการศึกษามามีผู้สำเร็จสูงสุดได้พ.บ.
 และ ศ.บ. และบัณฑิตราชการจะได้ประกาศให้รู้ทั่วกันว่า การศึกษา
 สูงสุดของคณะสงฆ์นั้นก็คือปริญญาตรี ปริญญาตรีนั้นในสมัยนี้
 เป็นที่รู้จักกันแล้วว่า เป็นปริญญาขั้นต้น หรือขั้นต่ำสุด ถอย
 หลังไปศตวรรษก่อน เปรียญ ๘ เคยเป็นปริญญาสูงสุดในประเทศ-
 ไทย ครั้นต่อมา ๖๐ กว่าปีมานี้ การศึกษาฝ่ายบ้านเมืองเริ่มมีการ
 ศึกษาชั้นปริญญาตรี การศึกษาของวัดกลายเป็นฝ่ายตามบ้านเมือง
 เรื่อยมา เปรียญ ๘ เพียงจะได้รับฐานะเป็นปริญญาตรีในบัดนี้

มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็เพิ่งจะมีที่ทำได้รับฐานะมีการศึกษาปริญญาตรี เราจะต้องเดินหน้าต่อไป คือปริญญายังมีสูงขึ้นไปอีก เป็นปริญญาโทและปริญญาเอก

คณะสงฆ์นั้นเป็นผู้รับผิดชอบการพระศาสนา คณะสงฆ์เป็นสถาบันหลักของพระพุทธศาสนา เป็นตัวอย่าง เป็นผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ตามฐานะนี้คณะสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำในกิจการศึกษาภาษาบาลีและพระพุทธศาสนา ไข้หรือไม่? แต่ตามสภาพความเป็นจริงที่ทางการประกาศยืนยันในบัดนี้ คณะสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยขณะนี้ มีการศึกษาสูงสุดแค่ปริญญาตรี ผู้สำเร็จการศึกษาสูงสุดของคณะสงฆ์แล้ว อยากจะศึกษาต่อให้สูงกว่านั้น “ก็ต้อไปนอก” ไปนอกมี ๒ อย่างคือ

๑. *ไปนอกประเทศ* ไปเรียนต่อ เช่น ที่ประเทศอินเดีย เป็นต้น อาจจะไปปริญญา พธ.บ. หรือ ศ.บ. แล้วก็ไปเรียนปริญญาโท-เอก ที่อินเดีย หรือตลอดถึงประเทศในยุโรป อเมริกา หรือสำเร็จเปรียญ ๙ ประโยคก็เหมือนกัน เดียวนี้ก็ไปต่อปริญญาโทที่อินเดีย หรือไม่อย่างนั้นก็

๒. *ไปนอกวัด* เดียวนี้มหาวิทยาลัยในประเทศไทยมีสอนบาลีและพุทธศาสนาถึงปริญญาโท และคงมีปริญญาเอกในไม่ช้า

เช่นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์มีสอนถึงปริญญาโทภาษาบาลีและคงจะเปิดเอกอีกไม่นาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยภาควิชาปรัชญาก็สามารถทำปริญญาโทวิชาเอกทางพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหิดลก็พยายามจะเปิดปริญญาเอกมา ๒-๓ ปีแล้ว คราวนี้ผู้สำเร็จการศึกษาสูงสุดของคณะสงฆ์ จะเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์หรือปริยัติธรรมเปรียญ ๙ ก็ตาม ถ้าจะเรียนต่อชั้นสูงทางพุทธศาสนาหรือภาษาบาลีในประเทศไทย ก็ต้องไปนอกวัด คือ สึก ต้องสึกไปเรียน ไปเป็นคฤหัสถ์ แต่ข้อสำคัญก็คือ เป็นเครื่องแสดงว่า ที่ชาวโลกว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยเจริญหรือเป็นผู้นำนั้นคงจะไม่จริง โดยเฉพาะในแง่การศึกษา เพราะสถาบันหลักของพุทธศาสนาในประเทศไทยนี้ ดำเนินการศึกษาได้แค่ปริญญาตรีเป็นสูงสุด จะเรียนบาลีหรือพุทธศาสนาก็ตาม ถ้าต้องการเรียนต่อต้องไปเรียนที่ประเทศอินเดีย ยุโรป อเมริกา นี่พูดถึงวงกว้าง

หันมาในประเทศไทยด้วยตัวเอง มองในประเทศไทย ก็หมายความว่า “คณะสงฆ์มิได้เป็นผู้นำในด้านการศึกษาพุทธศาสนาและภาษาบาลี” เพราะว่ามีมหาวิทยาลัยทางฝ่ายโลกมีสอนถึงปริญญาโท ปริญญาเอก ทางฝ่ายของพระสงฆ์นั้นมีแค่ปริญญาตรีเป็นสูงสุดในขณะนี้ ถ้าจะเรียนให้สูงกว่านี้ จะต้องไปเรียน

ที่มหาวิทยาลัยทางโลก โดยต้องสีกไปเรียน

อันนี้เป็นข้อเตือนใจให้คิด เป็นที่น่าสังเวช ต้องทำใจว่า การจะรับรองครั้งนี้เป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งเท่านั้น ถ้าหากว่าจะตีใจตื่นเต้นก็ควรจะตีใจนึกหนึ่ง แล้วรีบระงับเสีย แล้วคิดที่จะพยายามแก้ไขปรับปรุงว่า ทำอย่างไรที่จะให้คณะสงฆ์และสถาบันการศึกษาพุทธศาสนาในฝ่ายของพระสงฆ์ เป็นผู้นำในการศึกษาภาษาบาลีและพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง อันนี้เป็นจุดหมายที่จะพึงตั้งตัว การมองแต่เพียงว่าได้รับรองเทียบปริญญาชั้นไม่เพียงพอ เป็นเรื่องที่ควรรับทราบตามความเป็นจริง ว่า เขาละ...มันเป็นความกำหนัดก็ตัวอย่างหนึ่ง รัฐบาลไทยให้โอกาสแก่พุทธศาสนาไปขั้นตอนหนึ่ง แสดงว่าผู้ปกครองประเทศไทยในสมัยปัจจุบัน ก็ได้มองเห็นว่าการศึกษาคือเป็นกิจการสำคัญของพระศาสนา และมองเห็นว่าการศึกษาทางพระศาสนามีความสำคัญแก่ประเทศชาติ แต่ต้องตระหนักเสมอว่า “เป็นขั้นตอนที่จะต้องเดินต่อไป” ถ้าหากว่าทำใจได้อย่างนี้ก็ยังเป็นที่น่ายินดี แต่ถ้าไปพอใจว่า “เป็นผลสำเร็จแล้ว” และตีใจตื่นเต้นไป ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียใจ เพราะว่า “มันเป็นเรื่องของสิ่งที่ไม่ควรแก่ความดีใจ” อย่างแท้จริง เพราะในแง่หนึ่งจะเป็นการประกาศออกมาอย่างเป็นทางการว่า คณะสงฆ์หรือการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้นมันต่ำต้อยด้อยแค่นี้แหละ

คือความหมายที่ได้กล่าวในเบื้องต้นที่ว่าให้มีความสังเวช ก็คือ เป็นเครื่องเตือนใจให้ได้คิด แล้วก็จะได้พิจารณาหาทางพยายาม แก้ไขปรับปรุงต่อไป

แต่การที่ว่อย่างนี้ มิใช่ว่าจะไปลงโทษว่ากล่าวติเตียนใคร เป็นของที่อาจต้องทำให้เหมาะสมสำหรับสภาพกาลเวลาหนึ่ง ถ้าจะ บอกว่าประโยค ๙ ของปรียัติธรรมในฝ่ายคณะสงฆ์ถือเป็นสูงสุด มันควรจะเป็นปรีญาเอกสืออะไรทำนองนี้ แต่จะให้เป็นได้อย่างไร การที่จะเป็นได้จะต้องพิจารณาให้เหมาะสม เราจะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรอะไรต่ออะไรกัน ซึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ เช่นว่า ถ้า เราเห็นว่า ประโยค ๙ นี้ เป็นชั้นสูงสุดของคณะสงฆ์แล้ว ก็ควรจะ ให้ได้เทียบฐานะที่สูงสุดด้วย ถ้าเราจะคงประโยค ๙ ไว้ให้สูงสุด ก็น่าจะมีการปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรเป็นต้น หรือถ้าหากว่า ไม่เป็นไร เอาละประโยค ๖ ปรีญาตรีก็ได้ ถ้าอย่างนี้เราก็ควรจะ มีหลักสูตรอะไรต่อจากประโยค ๙ เพื่อให้มันสูงยิ่งขึ้นไป ให้ สูงสุดจริงๆ เอาอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับทางฝ่ายมหาวิทยาลัย สงฆ์ก็ต้องเพียรพยายามที่จะดำเนินการศึกษาให้ก้าวหน้าไปในชั้น ปรีญาโท ปรีญาเอก ในเรื่องเกี่ยวกับบาลีและพุทธศาสนา หรือเรื่องเกี่ยวกับกิจการพระศาสนา เพราะปรีญาตรีเป็นปรีญา พื้นฐานขั้นต้นเท่านั้น จึงอาจจะมีการเรียนวิชาสามัญต่าง ๆ เข้ามา

เยอะเยอะ เรื่องปริญญา^{นี้}เป็นเรื่องสากล หลักเกณฑ์ของสากล ปริญญาตรี^{นี้}เป็นขั้นต้น ต้องมีวิชาทั่ว ๆ ไปมาก จะไม่นับเอา เป็นสายวิชาเฉพาะของตนเอง อย่างในปริญญาโท ปริญญาเอก ดังนั้นเราก็จะต้องดำเนินการศึกษาในชั้นปริญญาโท ปริญญาเอกที่ เจ้นเฉพาะภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาให้สำเร็จให้ได้ ^{นี้}เป็น เรื่องที่จะต้องคืบหน้าต่อไป

วัน^{นี้}อาทิตย์ภาพได้พูดเล่าความเป็นมาเกี่ยวกับการดำเนินการ เพื่อให้มี พ.ร.บ. เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยสงฆ์มาเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว ก็ได้เสนอข้อคิดเห็นไปบ้าง ขอยุติเพียงเท่า^{นี้} ในตอน ท้ายได้ทราบว่าจะพูดเรื่อง^{นี้}กันอีก เราอาจจะมาคุยกัน ตอน^{นี้}ก็ ขออนุโมทนา

หมายเหตุ หลังจากการสัมมนาครั้ง^{นี้} ร่าง พ.ร.บ. กำหนด วิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา ได้รับการพิจารณาเห็น ชอบในรัฐสภาแล้ว ตามลำดับดังนี้

- สภาผู้แทนราษฎร (ในการประชุมสมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๒/๒๕๒๗) มีมติเห็นชอบรับหลักการเป็นเอกฉันท์ ณ วันพุธที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๒๗ และตั้งกรรมาธิการชั้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณา

ภายหลังจากที่คณะกรรมการได้พิจารณาเสร็จแล้ว สภาผู้แทน
ราษฎรได้ลงมติเห็นชอบในวันศุกร์ที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๒๗ และ
ให้เสนอต่อวุฒิสภาเพื่อพิจารณาต่อไป

– วุฒิสภาได้ลงมติเห็นชอบรวบเดียว ๓ วาระ ในวันจันทร์
ที่ ๓ กันยายน ๒๕๒๗

พระราชบัญญัติ

กำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๒๗

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๗

เป็นปีที่ ๓๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๗”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งดังต่อไปนี้

(๑) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวง

(๒) หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

(๓) หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

มาตรา ๔ ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

(๑) ตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวงเปรียญธรรมเก้าประโยค มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “เปรียญธรรมเก้าประโยค” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ. ๙”

(๒) ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “ศาสนศาสตร์บัณฑิต” ใช้อักษรย่อว่า “ศน.บ.”

(๓) ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้น

ปริญญานิเทศศาสตร์ เรียกว่า “พุทธศาสนบัณฑิต” ใช้อักษรย่อว่า “พธ.บ.”

มาตรา ๕ นอกจากปริญญานิตตามมาตรา ๔ พระภิกษุสามเณรซึ่งได้ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาอาจได้รับประกาศนียบัตรรับรองความรู้ ตามหลักสูตรที่คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

มาตรา ๖ ให้มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์คณะหนึ่ง ประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการ แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง นายกสภาคการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานกรรมการสภาคการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย อธิบดีกรมการฝึกหัดครู อธิบดีกรมการศาสนา อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน อธิบดีกรมวิชาการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เป็นกรรมการ กับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกินเจ็ดคน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

ให้คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์เลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นรองประธานกรรมการ

ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการคณะกรรมการการ

ศึกษาของคณะสงฆ์ และให้กรรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์

มาตรา ๗ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

ในกรณีที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มขึ้นในระหว่างที่กรรมการซึ่งทรงแต่งตั้งไว้แล้วยังมีวาระอยู่ในตำแหน่ง ให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งไว้แล้ว

มาตรา ๘ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตาม มาตรา ๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก หรือ

(๓) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจทรงแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทนโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมได้ และให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งตนแทน

มาตรา ๘ การประชุมของคณะกรรมการการศึกษาของ คณะสงฆ์ต้องมีกรรมการมาประชุม ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวน กรรมการทั้งหมดที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น จึงจะเป็นองค์ ประชุม

ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุม หรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธาน กรรมการและรองประธานกรรมการไม่มาประชุม หรือไม่อยู่ในที่ ประชุม ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการ ผู้หนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๑๐ คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) กำหนดนโยบาย และแผนการจัดการศึกษาวิชาการ พระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

(๒) กำหนดมาตรฐาน และให้ความเห็นชอบหลักสูตร วิชาการพระพุทธศาสนา

(๓) กำหนดพัฒนาความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้า ศึกษา ระยะเวลาการศึกษา การสอบและเงื่อนไขในการรับปริญญา

หรือประกาศนียบัตร

(๔) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาให้
มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก

(๕) วินิจฉัยสั่งการเพื่อยับยั้งหรือยุติการดำเนินกิจการที่
ขัดต่อพระธรรมวินัยหรือขัดต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ หรือ
คำสั่งของสถานศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติ

(๖) วางระเบียบ และออกข้อบังคับหรือคำสั่งเพื่อปฏิบัติ
การตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๑๑ ผู้ใดไม่มีสิทธิใช้ปริญญาหรือประกาศนียบัตร
หรืออักษรย่อปริญญาตามพระราชบัญญัตินี้ กระทำการเพื่อให้
บุคคลอื่นเชื่อว่าตนมีสิทธิดังกล่าว ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหก
เดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๑๒ ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนาตามหลัก
สูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวง เปรียญ
ธรรมแก่ประโยค ปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตจากสภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือปริญญาพุทธ
ศาสตร์บัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูป-
ถัมภ์ ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ มีวิทยฐานะชั้นปริญญา
ตรีตามมาตรา ๔

มาตรา ๑๓ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษา
การตามพระราชบัญญัตินี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก ประจวบ สุนทรากร

รองนายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ : - เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้
คือ โดยที่พระภิกษุสามเณรซึ่งได้ศึกษาและสอบไล่ได้เปรียญแก้ว
ประโยคตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี
สนามหลวงของคณะสงฆ์ ปริยญาสาสนศาสตร์บัณฑิต ตาม
หลักสูตรปริยญาสาสนศาสตร์บัณฑิตของสภาการศึกษามหามกุฏ-
ราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือปริยญาพุทธศาสตร์-
บัณฑิตตามหลักสูตรปริยญาพุทธศาสตร์บัณฑิตของมหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีความรู้ความสามารถ
และประสบการณ์เทียบชั้นบัณฑิตด้านสังคมศาสตร์ของมหาวิท्या-
ลัยฝ่ายอาณาจักร สมควรกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จการศึกษาจาก
หลักสูตรทั้งสามนี้ให้สูงเท่ากับปริญญาตรีของมหาวิท्याลัยฝ่าย
อาณาจักร จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๐๑ ตอนที่ ๑๕๐ วันที่ ๘ ตุลาคม
๒๕๒๗ หน้า ๔-๑๐.)

ผลงานของพระราชวรมุนี

(ฉบับพิมพ์ครั้งที่หลังสุด)

๑. จัดพิมพ์โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ
 - พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม
 - พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์
 - ธรรมนุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม
 - ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม
 - มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย
 - Thai Buddhism in the Buddhist World
๒. จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโกมลคีมทอง
 - ปรัชญาการศึกษาไทย (ฉบับรวบรวมใหม่)
 - พุทธศาสนากับสังคมไทย
 - ลักษณะสังคมพุทธ
 - สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย
 - ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย
 - การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก
๓. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เทียนวรรณ
 - คำนิยมแบบพุทธ
 - รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย
(วีระ สมบูรณ์ แปล)

๔. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุภาพใจ

– พุทธธรรม ฉบับเดิม

๕. จัดพิมพ์โดยกลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม

– สัมมาสติในพุทธธรรม

๖. จัดพิมพ์โดยคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

– จริยธรรมสำหรับเยาวชนและคนรุ่นใหม่

๗. จัดพิมพ์โดยสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

– พัฒนาตน

๘. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการส่งเสริมพุทธศาสนา

– ถ้าเป็นชาวพุทธ ก็ต้องมีพฤติกรรมของผู้ตน

๙. จัดพิมพ์โดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

– Social Dimension of Buddhism

หนังสือของสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
ที่วางจำหน่ายในบัดนี้

๑. หมอประจำบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๕)
ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เขียน ราคา ๔๕ บาท
๒. แด่หนุ่มสาว (พิมพ์ครั้งที่ ๖)
กฤษณมูรติ เขียน
พจนานุกรมสันติ แปล ราคา ๒๐ บาท
๓. เสียดีพ่อย่าเสียดีน (พิมพ์ครั้งที่ ๓)
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เขียน ราคา ๓๒ บาท
๔. คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
รสนา โตสิตระกูล บรรณาธิการ ราคา ๒๘ บาท
๕. พระพุทธเจ้าของฉัน (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
สันติสุข โสภณศิริ เขียน ราคา ๖๐ บาท
๖. ลีลาโลกย์ (พิมพ์ครั้งแรก)
พิทยา ว่องกุล เขียน ราคา ๒๐ บาท
๗. ทำงานในหมู่บ้านด้วยหัวใจอันเบิกบาน (พิมพ์ครั้งแรก)
ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทองประจำปี ๒๕๒๘
เตือนใจ คีเทศน์ ปาฐกถา ราคา ๒๐ บาท
๘. วรรณคดีกับวิทยาศาสตร์ : โลกหนังสือและคนเขียน (พิมพ์ครั้งแรก)
ดร. ชัยวัฒน์ กุประตกุล เขียน ราคา ๓๐ บาท

๙. การประกันสังคม ๓๐ ปีแห่งการรอดอยู่
นิคม จันทรวาทูร เขียน ราคา ๑๖ บาท
๑๐. ปาฏิหาริย์แห่งการคนอยู่เสมอ (พิมพ์ครั้งที่ ๑๔) b)
ศิข นัท ฮันท์ เขียน
พระประชา ปสนุนธมฺโม แปล ราคา ๒๔ บาท
๑๑. สันติประชาธรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๓)
ป้วย อิงภากรณ์ เขียน ราคา ๑๒ บาท
๑๒. ใครเล็งใคร : กลไกควบคุมระบบธุรกิจการเกษตรของโลก
(พิมพ์ครั้งแรก)
ชูชาน จอร์จ เขียน
อรรถพ พงษ์วาท แปล ราคา ๓๐ บาท
๑๓. ลิงหลอกเจ้า : ลอกคราบวัฒนธรรมทางศาสนา (พิมพ์ครั้งแรก)
เชอเกียม ตรุงปะ รินโปเช เขียน
วีระ สมบูรณ์ และ พจนา จันทรสันติ แปล ราคา ๓๐ บาท
๑๔. นายป้วย : ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน (พิมพ์ครั้งที่ ๖)
ส. ศิวรักษ์ เขียน ราคา ๒๖ บาท
๑๕. สาธารณสุขกับพุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๔)
นายแพทย์ประเวศ วะสี เขียน ราคา ๑๖ บาท
๑๖. คีตาณูบลี
รพินทรนาถ ฐากูร รจนา
กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย ถ่ายทอดพากษ์ไทย ราคา ๖๕ บาท

๑๗. เคน : วิชาแห่งสติ
ดิช นัท ฮันท์ เขียน
รสนา โตสิตระกุล แปล ราคา ๓๐ บาท
๑๘. คิดอย่างครู
ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ เขียน ราคา ๒๔ บาท
๑๙. ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ราคา ๒๔ บาท
๒๐. เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา (ภาค ๒) ชีวิตแห่งการทำงาน
พระประชา ปสนุนธมฺโม สัมภาษณ์ ราคา ๕๐ บาท (ปรู๊ฟ)
ราคา ๖๐ บาท (ปอนด์)
๒๑. เรื่องต้นไม้ในพระนคร (พิมพ์ครั้งแรก)
ป้วย อิงภากรณ์ นำสนทนา ราคา ๒๐ บาท
๒๒. อานาจกบฏทวิวิไลความรุนแรง
จิน ชาร์ป เขียน
ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ บรรณาธิการแปล ราคา ๕๐ บาท
๒๓. ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์
เฉลิมเกียรติ ผิวนวล ราคา ๖๐ บาท
๒๔. เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา เล่ม ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
พระประชา ปสนุนธมฺโม สัมภาษณ์ (ปรู๊ฟ) ราคา ๒๖ บาท
(ปอนด์) ราคา ๔๐ บาท
๒๕. เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา เล่ม ๓ ชีวิตแห่งการศึกษา
พระประชา ปสนุนธมฺโม สัมภาษณ์ (ปรู๊ฟ) ราคา ๔๔ บาท
(ปอนด์) ราคา ๖๐ บาท

๒๑๔

๒๖. สายพานชีวิต ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี ๒๕๒๕
วิลัย เข้มเฉลิม ราคา ๑๔ บาท
๒๗. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาหรือทางออก
พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ราคา ๓๐ บาท

โปรดคอยติดตาม

ความรู้เรื่องกิน	ศ.นพ. อารีย์ วัลยะเสวี
พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย	พระไพศาล วิสาโล
จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ (เล่ม ๒)	พระประชา ปสนุนธมฺโมและคณะ
ธัมมิกสังคมนิยม	พุทธทาสภิกขุ

เรียน ท่านผู้อ่านที่รัก

หนังสือของสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ๗ มีวางจำหน่ายตามแผงหนังสือทั่วไป และได้จัดอภิชนันทนาการพิเศษให้แก่ท่านผู้อ่านที่สั่งซื้อโดยตรงไปยังมูลนิธิโกมลคีมทองในราคาลด ๒๐% ตั้งแต่อันดับ ๑-๑๖ ค่าส่งเล่มละ ๑ บาท

ส่งธนาคติหรือตัวแลกเงิน ส่งจ่าย ป.ณ. บางกอกน้อย ในนาม นางสาวนภา กอพยัคฆ์สินธุ์ ๘/๒๓ ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทรศัพท์ที่ ๔๑๑-๓๓๓๔

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง